

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ

ЕФЕКТИВНА СИСТЕМА КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ ЯК ФАКТОР СТАЛОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ

*Матеріали III панельної дискусії
Другого Харківського міжнародного юридичного форуму*

м. Харків, 27 вересня 2018 р.

Харків
«Право»
2018

УДК 343.9:330.34

Е90

Редакційна колегія:

В. Я. Тацій, академік НАН України і НАПрН України,
доктор юридичних наук, професор;

Ю. Г. Барабаш, член-кореспондент НАПрН України,
доктор юридичних наук, професор;

Б. М. Головкін, доктор юридичних наук, професор;

І. А. Шуміло, кандидат юридичних наук, доцент;

К. Д. Кулик, кандидат юридичних наук

Основні напрями роботи панельної дискусії:

- роль органів кримінальної юстиції у здійсненні антикорупційної реформи та забезпеченні сталого розвитку економіки;
- антикорупційний компласнс: можливості та перспективи;
- злочинність у сфері економіки: сучасні тенденції та інноваційні методи протидії

Ефективна система кримінальної юстиції як фактор сталого розвитку економіки : матеріали III панельної дискусії Другого Харків. між-нар. юрид. форуму, м. Харків, 27 верес. 2018 р. / [редкол.: В. Я. Тацій, Ю. Г. Барабаш, Б. М. Головкін та ін.] ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – Харків : Право, 2018. – 160 с.

ISBN 978-966-937-495-0

© Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, 2018

© Оформлення. Видавництво «Право»,
2018

ISBN 978-966-937-495-0

Prof. Dr. Dr. h.c. mult. Hans Heiner Kühne
Prof. at University of Trier, Germany;
International Anti-Corruption Academy
(IACA), Laxenburg-Vienna, Austria,
Head of Board of International Academic
Advisers

ECONOMIC AND INSTITUTIONAL JUSTICE AS PREREQUISITES FOR SUCCESSFUL ANTI-CORRUPTION STRATEGIES

I Introduction

Justice and economy are closely related parameters. If investors/business people cannot rely on independent and competent verdicts in cases of dispute and controversy, any economic engagement will amount to an incalculable risk; vice versa a functioning system provides for protection against any irregularity. Hence, in theory corruption will be no serious issue within a trustworthily working justice system.

Yet, economic conditions may lead to a situation in which even a well working justice system is not able to successfully prevent or fight corruption. If those people who are in a factual position of pressing additional money for their services, are so badly paid that their income does not feed the family, they will act in a corrupt manner, as high as the penal threat may ever be. So economic justice is paramount to avoid or fight what I would call low-class corruption, or *corruption for need*.

In contrast, corruption in the higher echelons of society has no such roots and is a consequence of simple greed. Here a working justice system can provide help from a preventive as well as a repressive perspective. Although the justice system will have to prevent and avoid corruption in the field of private law and administrative law, criminal law with its drastic sanctions is the ultimate instrument to prevent and fight corruption.

Accordingly, we can already at this early stage of deliberations, mark, that two things are paramount in fighting corruption: fair working conditions and a well-functioning justice system which does not throw a blind eye at the rich and powerful. This shows that corruption cannot be regarded and treated as a singular problem but is a default of basic requirements in a complex society. Accordingly, remedies have to be as broad as the problem is.

As far as working conditions are concerned, here especially the problem of adequate payment, I can only refer to my colleagues specialized in labor law and sociology, who have the competence to deal effectively with this problem. My competence restricts me to the discussion of institutional justice, on which I am now starting to elaborate. Yet, we can, in an abbreviated way, say, that *corruption for need* is fought primarily by social instruments, whereas *corruption for greed* has to be countered primarily by a functioning criminal law.

II What is institutional justice?

Institutional justice according to my understanding describes a legal system which as to the written law as well as to the juridical practice has the ability of providing for just decisions. They are, however, no guarantee for a just decision in each single case, but necessary prerequisites which in the majority of cases make just decisions possible.

What are, then, the criteria which can guarantee just decisions? Broadly speaking the reign of the rule of the law has this effect. But as the rule of the law is a principle containing a number of different sub-principles, we have to explain the most important of them in our context. Let me name them in their functional order.

First of all the expected good results of a system reigned by the rule of the law are to be named. Here the catalogue elaborated by the so called Venice Commission of the Council of Europe¹ is helpful, although it has no binding function.

The Commission names:

Legality

Legal Certainty

Prevention of abuse of power

Equality before the law and non-discrimination

Access to justice

These criteria are not exhaustive, partially overlapping and do need explication. Yet, they give a pretty good picture of what the Rule of Law might and should cause in a society. This is why I would like to give some catch-words to each of these categories, to concretize the content.

Legality in the first place means that everybody is bound by law, and that the justice system has to solely comply with the law. Besides law can only be a product of the first power, the legislative which within the concept of division of powers is independent from the executive, the government.

---

¹ European Commission for Democracy through Law (Venice Commission) Rule of Law Checklist

Legal certainty derives from a systematic and professional interpretation of the law which by virtue of the explicit argumentation of independent judges in a fair trial is open to control within a structure of remedies. Such decisions are foreseeable and are *paving* the way to a consistency of the law in action. With regard to criminal law here the principles of *nulla poena sine lege* and the interdiction of retroactive laws are to be mentioned and respected.

Prohibition of abuse of power is extremely important, yet, as a category in this context not really compatible. The afore-mentioned categories – especially an independent judiciary – within a system of division of powers do care for fighting an abuse of power.

Equality before the law and non-discrimination are as well contained in the aforementioned categories, but as a result of extremely sad historical experiences, which in some countries are still actual occurrences, this point had to be made irrespectively. Equality in law and before the law especially is relevant with regard to class, gender and ethnicity.

Access to justice means that everybody should be in the position of turning to the justice system to receive a fair decision.

These achievements, according to at least a common European concept, need first of all a state organization which is based on the principle of division of powers. Additionally, there are a number of legal principles which are helping to live according to the standards mentioned:

- independence of justice and judges
- sufficient number of judges/prosecutors to cope with the demand of a speedy trial
- participation of a defense counsel or – in civil law affairs – an attorney at law with access to files for the parties, if only through their counsel
- the right to be heard
- judicial protection against coercive measures.

These principles are part of the ECHR (mostly Art. 6) to which Ukraine belongs since 2012, hence they are valid law which in case of conflict even make them prevail over «simple» national law.

The high number of cases at the Strasbourg ECourtHR against Ukraine do justify, that we will have to go into these principles to clearly mark the *minima moralia* of institutional justice.

1 The independence of justice and judges is a major problem and recently has become a matter of controversial discussion within the EU, with special regard to Bulgaria, Poland and Romania and has led to a process against Poland at the European Court, initiated by the Commission. It is mainly about three

issues: the appointment of judges without a majority of the executive, the guarantees of remaining in office once a judge is appointed and, closely related, the interdiction of dismissal of a judge for political reasons. The executive generally tends to have problems with being controlled by the Judiciary.

2 If there is no sufficient number of judges existing, justice cannot be done, as delayed justice is no justice. This seems to be an eternal problem, as already in the *Magna Carta Libertatis* of 1215¹ the necessity of speedy trials was mentioned, and the ECourtHR as well as the German Constitutional court – just to name two highly recognized Courts – in numerous decisions have criticized courts for not coming to verdicts in time.

3 The support of a learned lawyer in private law affairs, and even more so in criminal law affairs, reflects the complexity of legal codices, which, like the bible, can be duly understood and applied only by specialists. Even under a criminal law system in which prosecutors as well as judges have to stay neutral, the support for a simple citizen against this accumulation of legal competence remains indispensable. And, for sure, such support is only effective, if the counsel is provided with sufficient information, which means that he must have access to the files.

4 Notwithstanding the right to a counsel, the position of the accused as a respected individual under the presumption of innocence requires the right to be heard. This includes the right to be understood and taken into consideration!

5 Coercive measures are instruments of criminal procedure which are meant to help the prosecution as well as the court to find relevant evidence. At the same time they can be used as anticipated penalties which put pressure on the accused to give a confession or simply to intimidate someone for other than criminal law reasons. This is why all of these measures have to strictly stay under a judicial control.

III Corruption as consequence of a systematic illness of the judiciary.

After all that we can clearly see that especially corruption for greed, the form of corruption perpetrated by the powerful in a society, will only exist in a system which does not provide for institutional justice. More than any other criminality this form of corruption needs a strong and independent judiciary which complies basically with the standards mentioned above.

---

¹ Nr. 40 To no one will we sell, to no one will we refuse or delay, right or justice. See also Habeas Corpus (1679) No. 6 and US Bill of Rights (1789), 6th Amendment, in which the necessity of a speedy trial is expressed.

Dr. Giang Ly Isenring
Switzerland, Federal Bureau of Statistics
of Switzerland

INVESTIGATING CORRUPTION IN THE SWISS BUSINESS COMMUNITY

Key words: Swiss business – corruption – bribery – risk factors

Numerous research have focused on the issue of corruption as one of the most harmful phenomena to firms and business activities. We study this question by conducting a survey and by evaluating the risk factors and exposure to corruption in the public and private sectors among

Swiss firms. This paper uses the unique dataset containing detailed quantitative information on corruption and on the circumstances of bribe requests experienced by Swiss firms. The survey design permits an in-depth empirical analysis of areas of vulnerability to corruption and also allows a more nuanced understanding of, for instance, typically, the causes of the most serious incident happened. The question raised is to understand how this issue affects the Swiss business sector and if the legal system in place is relevant to reduce the risk of corrupt behaviors and to counter corruption in general.

Dr. Fabian Teichmann
Attorney, notary
The founder and head of the law firm
«Teichmann International»

MONEY LAUNDERING AND TERRORISM FINANCING METHODS

It will be discussed how feasible it is for intelligent criminals to circumvent existing anti-money laundering and anti-terrorism-financing mechanisms. Based upon fifty informal interviews with presumed white collar criminals and their advisers and fifty semi-standardized expert interviews with selected prevention specialists as well as a quantitative survey of 200 compliance officers, effective methods to launder money and finance terrorism have been developed. It has been found that gold, jewelry, raw diamonds, antiquities, art, real estate projects, consulting firms, mergers and acquisitions, banks in Dubai, deposit

boxes, private cash deals and currency exchange offices continue to be extraordinarily suitable tools for money laundering and terrorism financing. The identification of gaps in anti-money laundering and anti-terrorism-financing mechanisms is meant to provide both compliance professionals and legislators with valuable insights. Whilst the existing literature focuses on estimating the volume of money laundered in certain geographical areas and on the improvement of anti-money laundering mechanisms, this speech illustrates how intelligent and skilled money launderers as well as terrorism financiers proceed in order to avoid getting caught.

Mr. Daniele Tumietto,
Italy Expert,
United Nations Economic Commission
for Europe

HOW TRANSNATIONAL TAX COMPLIANCE CAN BE A FACTOR IN THE LEGALITY WITHIN THE COUNTRY

ITALY: MANDATORY EINVOICING

The FatturaPA is an electronic invoice (Decree provided for by Italian Law number 633, 1972, article 21, subsection 1) and is the only type of invoice that will be accepted by Public Administrations which, according to the Law, are obliged to make use of the Exchange System.

After the successful launch of the electronic invoice towards the Public Administration, the next big challenge that awaits the country is the launch of mandatory billing between individuals.

The approval of the national budget law for 2018 has defined the start of the electronic invoice mandatory between individuals starting from January 1, 2019, with an anticipation of the obligation for some cases (purchase of gasoline for road transport and sub-procurement of the first level).

THE NEXT EVOLUTION – EUROPEAN STANDARD

1. Uptake of eInvoicing solutions compliant with the EN and its ancillary deliverables by public authorities (central, regional, and local).

2. Update of existing eInvoicing solutions compliant with the EN and its ancillary deliverables to achieve advanced eInvoicing and eProcurement functionalities.

OECD – NEW FORMS OF COLLABORATION

A few years ago, after the presentation of the new tax rules for large companies on the web, Pascal Sint-Amans, head of the OECD tax policy, declared: *"The world of taxes will no longer be the same, we are entering a new era in which fiscal planning and large-scale tax avoidance will end: escaping will be much more difficult and expensive and 'profit shifting' will no longer be considered 'avoidance', but a real tax evasion"*.

In the Offshore Voluntary Disclosure – Comparative Analysis, guidance and policy advice dated September 2010, the OECD highlighted the effectiveness of voluntary compliance programs adopted by several countries, which facilitated the collaboration of the taxable subjects involved, while at the same time achieving considerable savings, in terms of litigation as well (including criminal litigation).

Recently one of the main recommendations developed by the OECD is to **change the rules, that allow companies to make billions of dollars in a country without having established a "tax residence"**, thanks to sales contracts with companies based in tax havens, used by 74% of US ICT companies (Reuters – 2013). Therefore, according to the recommendations of the OECD the gains will have to "remain" in the branches of companies where sales are made to end users.

The Italian government has chosen to tune with other European countries and not to take any unilateral initiatives.

The goal is not to give life to rules that can lend themselves to being perceived as "taxes on innovation", but to align with an international system to which the big names of the digital economy will have to show they are willing to adapt, as they had already announced several times.

The current international context is particularly positive to the fight against cross-border tax evasion, primarily through the instrument of the exchange of information between tax administrations based on interoperable standards.

In this context, it is not necessary to dwell on the laws, codes and norms that have expanded their initial perimeter well beyond all expectations, getting to involve, in addition to Italy, also the United Kingdom, Holland, Australia, Canada, France, Finland, Germany, Ireland and Russia.

The attention to the development of technology influences the creation of executive legislative policies which, in the context of fiscal policies, are closely linked in an indissoluble relationship between them (as in the case of the recent web tax in Italy).

Today a non-efficient, non-cooperative and expensive Central Administration is not an option, but a damage for everyone!

DLT/BLOCKCHAIN TECHNOLOGIES

In this context, with **DLT/ Blockchain** technologies transactions can be carried out in complete safety, with more subjects involved and without the need for intermediaries, using mathematics and technology to fix the lack of mutual trust.

Regarding Tax compliance, DLT/Blockchain technologies can be used to manage simple business process such as:

- simple presentment from supplier to customer, – invoice can be in any format or standard (e.g. EN 16931: 2017, UBL XML, EDI, EDIFACT, CE-FACT...);
- provision for simple invoice clearance;
- third party authorization (e.g. a Tax Authority);
- provision for invoice factoring;
- discounted sale of unpaid invoice to third parties for immediate collection of financial resources;
- dispute handling and payments handled out-of-band;
- more initial focus on document information presentment.

As in other areas, **standards-based interoperability of data in DLT/ Blockchain** is fundamental to digital freedom because it ensures that the parts involved can't abuse their position.

This interoperability is found in all these fundamental rights, at one level or another, as a facilitator of fluidity among digital actors through capacity and sometimes the threat of being able to authorize or allow the exploitation of its data or the implementation of a service to third parts.

Interoperability must be understood as an axiomatic concept for the implementation of a **principle of free movement of goods, services in the digital world** and a necessary condition for the creation of this new balance.

Interoperability is also essential:

- to **regulate** competition in the digital;
- to **monitor** correct tax behavior;
- to **check for possible violations** of the rules, which can be verified in other countries by interpreting their content through standards-based interoperability in a unique and unequivocal way.

Until now, the reference to interoperability has been made mainly with reference to standardization processes, and the Commission intends to encourage this activity and focuses on the governance of interoperability (The New European Interoperability Framework, 23 March 2017) and on the promotion of standards.

ITALIAN GOVERNMENT SERVICE BLOCKCHAIN EVOLUTION

The concept that drives the **Government Service Blockchain** is improve efficiency, security, transparency and involvement, while allowing each government entity to manage its processes with its own technological 'stack', regardless of the processes and technologies of any other entity.

Distributed Proof of Authority (D-PoA) allows to have Authorities Areas where one or more administrations are responsible for the approval (consent) on the executed transactions.

The Authority is no longer applied globally but, like the blockchain itself, is distributed and adapted flexibly to the various areas that make up the public ecosystem.

Features and benefits

- 1) It adapts more to the structure of modern government;
- 2) reduces the requirements on the side of the infrastructure;
- 3) Increases the security of service provisioning;
- 4) apply a "**common language**" for all cases in which two or more entities / nodes must interact;
- 5) all the entities involved in any process represented by an intelligent contract will only perform their part of the task: **the one they know best!**

CHALLENGES AND COMMON MISTAKES

- Blockchain is a **rapidly evolving** new technology, standardization is still far from the first production;
- **Broad coordination is needed** to manage an appropriate governance model;
- Choose the wrong consensus approach or do not properly implement the **Distributed Proof of Authority (D-PoA)**;
- Implementation of intelligent contract workflows with appropriate characteristics and characteristics to **make them applicable**.

Dr. Michał Jabłoński

Senior Associate, Dentons; Lecturer,
Warsaw University, Poland

STATE'S LIABILITY IN DAMAGES AS A KEY CONDITION FOR BUILDING MUTUAL TRUST BETWEEN STATE AND BUSINESS IN VIEW OF A JUDICIAL PRACTICE

Traditionally, liability in damages is linked with relations between natural and legal entities – within relationships based on civil law. Through

centuries, it was controversial and, usually, viewed as excluded, to seek state's liability in damages. It was justified by the commonly accepted privilege of the state which can be explained as equivalent of expression «the king can do no wrong». Such a way of thinking was changed in 20th century as a result of development of rule of law. The concept that the state can be liable for damage done to the individual is a consequence of the theory that the state and its agents are bound by the law. Thus, the state, just like individuals, may commit breach of the law and harm individual by such unlawful action.

There are various ways to introduce such a concept into domestic law. In EU, it has become a standard because of EU law principle of state's liability in damages in case of breach of EU law (*Francovich* ruling). Theoretically, EU countries are not obliged to establish the same standard in relation to breaches of domestic law – however majority of countries did it (i.a. because otherwise there would be two different standards applied to citizens). State's liability in damages is one of the crucial EU law principles.

In Poland general rule of state's liability in damages was established in Polish Constitution in Art. 77 section 1. Relevant provisions of law in this respect were introduced also to the statutory law, mainly to the Civil Code. As a principle, everyone who was harmed by unlawful action or negligence committed by the state or its agents is entitled to get compensation. However, procedure that is prescribed in this respect requires previous confirmation that the action of the state (usually an administrative decision or a judgement of the court) was unlawful. Such confirmation can be achieved by a separate ruling issued by an administrative authority or an administrative court. Generally, only in case such a ruling is issued a harmed entity is entitled to sue the state before the common court in order to get compensation.

As it can be seen, Polish procedure in this respect is complicated and long-lasting. Moreover, as it implies from the statistics, claims against the state are very rare awarded (for example, in 2012 only 3,6% of claims pursued in courts were successful). There are many reasons for such a situation. It relates, among others, to the following factors:

— good quality of legal service delivered to the state by the office of the General Counsel to the Republic of Poland;

- general reluctance of Polish judges to award huge compensations against the state;
- reluctance of the state to set such cases on amicable basis (there are no settlements in this respect despite the fact that provisions of law do not exclude such claims to be settled);
- procedural obstacles (among others, mentioned requirement for prejudicial ruling or difficulties with proving of causal link);
- weakness of claims.

It shows that there exists a significant gap between general rule declared in the Constitution and judicial practice in this respect. There is a number of high-profile cases regarding liability of the state which are discussed in the media and there is a common impression (albeit not fully true) that the state does not want to take any financial responsibility for unlawful actions and the courts support that approach. There are examples of cases of enterprises destroyed by the state decisions (i.a. tax decisions) which were subsequently declared unlawful. Despite that fact court proceedings regarding compensation claims lasts many years and the level of burden of proof that is put on claimants is sometimes extremely hard to fulfil. For example, often it is hard to prove lost profits as usually it is required to prove that such loose of profits would not take place if the authority acts in line with the law (practically, entrepreneur has to prove that loose of profits was not result of any other factors, e.g. because of worse economic situation).

Mentioned obstacles lead to situation that people (especially entrepreneurs) have weak faith in institutional guarantees regarding state's liability in damages. Foreign entrepreneurs usually seek state's liability before arbitration tribunals (under BIT agreements, however – after *Achmea* ruling of the EU Court of Justice it will be more difficult). Described situation affects mutual trust between business and state. It is nothing surprising that state and its agents sometimes act illegal. However, if there are effective measures in order to get compensation for loses caused by such unlawful act, trust into state is not jeopardized. In such a case the state is viewed as responsible and predictable not only by foreign investors but even by own citizens. Thus, a statement can be made that effective material and procedural guarantees for state's liability in damages is an important condition for building democratic society and safeguarding rule of law.

Галина Авдєєва

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, доцент кафедри криміналістики Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого

ЕФЕКТИВНЕ СУДОВО-ЕКСПЕРТНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОСУДДЯ ЯК ФАКТОР УСПІШНОЇ БОРОТЬБИ З КОРУПЦІЄЮ

Проблема протидії корупції є надзвичайно актуальною в Україні. За різного роду дослідженнями корупція є найбільшою перепорою для розвитку економіки країни та ставить під загрозу будь-які реформи. Результати соціологічних опитувань свідчать про низький рівень довіри населення до судів і прокуратури а також про те, що майже половина українських компаній потерпає від корупції.¹

В законі України «Про боротьбу з корупцією» наведено визначення корупції як діяльності осіб, уповноважених на виконання функцій держави, яка спрямована на протиправне використання наданих їм повноважень для одержання матеріальних благ, послуг, пільг або інших переваг. Дискреційні владні повноваження з розподілу будь-яких ресурсів або прийняття управлінських чи процесуальних рішень на свій розсуд мають чиновники, депутати, судді, співробітники правоохоронних органів, судові експерти та ін.

У звіті Національного антикорупційного бюро України (НАБУ) зазначено, що за перше півріччя 2018 року економічний ефект від його роботи перевищує 3 млрд грн. Із цієї суми за час роботи НАБУ за рішенням суду відшкодовано 75,4 млн грн, добровільно відшкодовано особами, викритими на корупції, 264,6 млн грн, у процесі стягнення перебувають 807 млн грн.² Однак, за найбільш резонансними корупційними справами ні вироків,

¹ Рейтинг ТІ: Україна – найкорумпованіша країна в Європі після Росії [Текст]. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.dw.com/uk/рейтинг-ті-україна-найкорумпованіша-країна-в-європі-після-росії/a-42683410>; Майже половина українських компаній страждає від корупції, – опитування [Текст]. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.depo.ua/ukr/politics/mayzhe-polovina-ukrayinskih-kompaniy-strazhdaye-vid-korupciyi-opituvannya-20180620793801>

² Звіт НАБ України: перше півріччя 2018 року [Текст]. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://nabu.gov.ua/report/zvit-pershe-pivrichchya-2018-roku>

ні відшкодувань збитків не спостерігається.¹ Через те, що найчастіше у корупції звинувачують суддів², у гальмуванні корупційних справ в Україні звинувачують суди та сподіваються на те, що з початком роботи Вищого антикорупційного суду України ситуація у боротьбі з корупцією в Україні кардинально поліпшиться. На жаль, ці сподівання повною мірою можуть не виправдатися тому, що поза увагою залишається те, що основою доказування по справі слугують докази, одним з основних джерел яких є висновки експертів. Через те, що на основі результатів експертних висновків формулюють обвинувальні висновки та вироки суду, якість та об'єктивність експертних висновків є одним із факторів справедливого правосуддя.

Наприкінці 2017 р. в Україні в межах судової реформи набув чинності закон №2147-198, в якому містяться низка змін до Кримінального процесуального кодексу України та закону України «Про судову експертизу» щодо регулювання судово-експертної діяльності.³ Законодавець у першому варіанті тексту законопроекту намагався запровадити низку змін, спрямованих на забезпечення змагальності сторін у кримінальному провадженні та надання права приватним експертам проводити судові експертизи. Однак, на жаль, після другого читання проекту закону в його тексті з'явилися норми, запропоновані депутатом А. С. Лозовим, які, в т. ч. закріпили монополію державних спеціалізованих експертних установ на проведення більшості судових експертиз та позбавили можливості самостійного залучення експерта не лише адвокатів, а й слідчих і прокурорів. Виключне дискреційне право на залучення експерта за клопотанням сторін, визначення наявності підстав для проведення експертизи та кола експертних питань, обрання експерта на сьогодні має лише суд та слідчий суддя.⁴ Це викликало негативну реак-

---

¹ Топ корупційних справ України, які не дійшли до вироку [Текст]. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://24tv.ua/top_koruptsiynih_sprav_ukrayini_yaki_ne_diyshli_do_viroku_n1016125

² Більшість із викритих на корупції у серпні – судді. Підсумки роботи НАБУ і САП [Текст]. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://nabu.gov.ua/novyny/bilshist-iz-vykrutyh-na-korupciyi-u-serpni-suddi-pidsumky-roboty-nabu-i-sap>

³ Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів. Закон України // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, №48, ст. 436.

⁴ Див.: ст.ст. 242, 243, 244, 332, 509 КПК України [Текст]. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

цію не лише вчених-криміналістів¹, а й практичних працівників, які справедливо наголошують на тому, що ці норми «паралізують» роботу правоохоронних органів.²

Депутати Верховної Ради (ВР) України неодноразово намагалися припинити дію так званих «поправок Лозового». До ВР України було подано такі законопроекти: № 7547 від 05.02.201814, який не було прийнято за результатами голосування 15.03.2018; № 8151 від 16.03.201815, який було прийнято за результатами голосування 22.03.2018 та № 8249 від 06.04.201816, який станом на 1 травня 2018 року в сесійній залі ВР України ще не розглядався. Загалом на сьогодні депутатам вдалося лише частково припинити дію «поправок Лозового» до статей 132 (Загальні правила застосування заходів забезпечення кримінального провадження), 184 (Клопотання слідчого, прокурора про застосування запобіжних заходів) та 234 (Обшук) КПК України, які незначно полегшили процес отримання дозволів на проведення процесуальних дій, дозволивши подавати Ухвали слідчого судді і клопотання слідчих та прокурорів до місцевих загальних судів. Монопольне право на обрання експертної установи та залучення експерта залишилось у слідчого судді і суду.³ Тим більше, на практиці зазвичай слідчий суддя або суд подають доручення на залучення експерта не конкретному експерту, а в спеціалізовану експертну установу. Керівник даної установи та/або керівник її структурного підрозділу, використовуючи свої дискреційні повноваження, особисто на свій розсуд призначає судового експерта. Через те, що в ЗМІ неодноразово з'являлася інформація про тиск на експертів з боку керівництва експертної установи та посадових

---

¹ Див., наприклад: Журавель В. А., Авдеева Г. К. Судова експертиза у світлі судової реформи в Україні // Традиції та новації юридичної науки: минуле, сучасність, майбутнє : матеріали міжнародної наук.-практ. конф. (м. Одеса, 19 травня 2017 р.) У 2-х т. Т. 2 / відп. ред. Г. О. Ульянова. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2017. – С. 412-414; Шепітько В. Ю. Використання спеціальних знань в умовах сучасного кримінального судочинства в Україні // Інноваційні засади техніко-криміналістичного забезпечення діяльності органів кримінальної юстиції : Монографія / кол. авт. В. Ю. Шепітько, В. А. Журавель, Г. К. Авдеева та ін. ; за заг. ред. В. Ю. Шепітька, В. А. Журавля. – Х. : Вид. агенція «Апостіль», 2017. – С. 121 та ін.

² Див., наприклад: Поправки до КПК паралізували правоохоронну систему [Текст]. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zik.ua/news/2018/03/29/porpravku_do_kpk_paralizuvaly_pравоохоронnu_systemu_lutsenko_1295497.

³ Згідно зі ст 243 КПК України «Експерт залучається за наявності підстав для проведення експертизи за дорученням слідчого судді чи суду, наданим за клопотанням сторони кримінального провадження».

осіб Міністерства юстиції України¹, не повною мірою можна розраховувати на об'єктивність висновків державних судових експертів.

В Постанові пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ² зазначено, що фактично керівник експертної установи перевищує свої повноваження під час обрання експерта і виконує функції суду з призначення експерта у справі та позбавляє можливості суд встановити факти, які свідчать про відсутність залежності експерта від обвинуваченого, потерпілого та про відсутність підстав для його відводу відповідно до КПК України та ст. 11 Закону України «Про судову експертизу». Як неприпустимий у Постанові зазначений і той факт, що відомості про судового експерта доводяться до відома учасників судочинства при ознайомленні з Висновком експерта після закінчення експертного дослідження, а не до його початку.

Згідно зі ст. 7 закону України «Про судову експертизу» «Виключно державними спеціалізованими установами здійснюється судово-експертна діяльність, пов'язана з проведенням криміналістичних, судово-медичних і судово-психіатричних експертиз», хоча в деяких державних установах взагалі не проводяться окремі види криміналістичних експертиз, а всі Бюро судово-медичних експертиз в Україні є об'єктами комунальної, а не державної власності. Завдяки цьому в судовій практиці спостерігаються випадки, коли у слідчого взагалі немає можливості використати спеціальні знання, а суди не визнають висновки судово-медичної експертизи як доказ у кримінальних справах, посилаючись на те, що експертні дослідження всупереч ст. 7 Закону України «Про судову експертизу» були проведені не в державних експертних установах, а в установах, які є об'єктами комунальної власності.

Законом №2147-1925 також запроваджено зміни до ч. 1 ст. 7 Закону України «Про судову експертизу», відповідно до яких «судово-експертну діяльність у кримінальному провадженні здійснюють державні спеціалізовані установи». Це призвело до безпідставного обмеження прав сторін на вільний вибір найбільш кваліфікованого судового експерта (в т. ч. –

---

¹ Див., наприклад: НАБУ заявило про тиск поліції на експерта, що перевіряла «рюкзаки Авакова» [Текст]. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zaxid.net/news/>

² Див.: Узагальнення судової практики про застосування судами кримінально-процесуального законодавства при призначенні судових експертиз і використання їх висновків у кримінальному судочинстві : Постанова пленуму ВССУ [Текст]. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.osmark.com.ua/yuzagallyennya-vssu-sudoviekspertizi/>.

приватного) та збільшення і без того тривалих термінів (до 1 року і більше) проведення окремих видів судових експертиз. З урахуванням змін до ст. 219 КПК України, якими початок строку досудового розслідування обчислюється з дня внесення відомостей в Єдиний реєстр досудових розслідувань, такі зміни до ч. 1 ст. 7 Закону можуть призвести до прийняття невиправданих рішень про закриття кримінальних проваджень через неможливість у визначені законом терміни отримати висновки експерта.

Вищення частини зазначених проблем регулювання судово-експертної діяльності в Україні, які не відповідають змагальним засадам судочинства, є можливим у разі ухвалення ВР України проекту закону № 8249 від 06.04.201826, яким пропонується припинити дію «поправок Лозового» та повернути право сторонам по справі самостійно залучати обраного ними найбільш кваліфікованого експерта (в т. ч. приватного). Це дозволить підвищити ефективність судово-експертного забезпечення правосуддя та, як наслідок, зашкодить корупціонерам уникнути покарання.

Андрій Бойко

доктор юридичних наук, професор,
член Вищої ради правосуддя

ВЗАЄМОДЕТЕРМІНУЮЧИЙ ВПЛИВ ЕКОНОМІЧНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ І КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

У структурі детермінації сучасної економічної злочинності в Україні важливим криміногенним чинником залишається корупція.

Соціальна практика підтверджує, що існують певні передумови для існування різного ступеня корупції у тому числі у країнах з економікою ринкового типу. Навіть в економічно розвинутих країнах, так званий «природний», рівень корупції має місце і пояснюється об'єктивними чинниками, зумовленими природою цього явища, і наявними протиріччями соціальних (у першу чергу економічних) процесів у суспільстві. Існування невисокого рівня корупції, тобто такого, що не перевищує «природний» рівень для певного економічного середовища, істотно не впливає на розвиток економіки та інших соціальних сфер, а економічні коливання, які виникають, регулюються з допомогою механізмів соціального управління.

Якщо рівень корупції зростає і перевищує «природний» рівень, то економіка країни починає видозмінюватись, як і інші соціальні сфери: замість сприяння сталому розвитку суспільства, частина ресурсів скеровується на підтримку та стабілізацію існуючих економічних взаємозв'язків за умов, коли на них здійснюється посилений корупційний тиск. Економіка перестає розвиватись стабільно, а за достатньо сильних коливань вона вже неспроможна швидко відновлюватись. У ній формуються диспропорції та постійно порушуються економічно значущі зв'язки, що зумовлює зростання тіньової економіки. Ці процеси характерні за зміни рівня корупції у проміжку між її «природним» рівнем (перший граничний рівень) і рівнем дестабілізуючого впливу (другий граничний рівень). У цьому інтервалі економіка є ще основоположною для визначення темпів і характеру соціальних перетворень, але чим ближчий рівень корупції до другого рівня, тим нестійкішою стає економіка. Корупція перетворюється на той чинник, який уже самостійно впливає на характер окремих економічних та інших соціальних перетворень.

Якщо ж рівень корупції більший від другого граничного рівня (інституційна або ж системна корупція), то докорінно змінюються основні економічні інститути країни і вони стають складовою системи корупційних механізмів. Особливо вразливі у такому випадку соціальні системи у яких органи державної влади ще розпоряджаються значними матеріальними та фінансовими ресурсами, як Україна. До того ж відсутність прозорості у діяльності органів державної влади і відсутність конкурентного середовища у сфері господарської діяльності значно збільшують число господарюючих суб'єктів, котрі прагнуть мінімізувати свої транзакційні (додаткові) витрати через формування корупційних впливів.

За таких умов економічні процеси відбуваються відповідно до існуючих у країні корупційних відносин. Виникає новий вид економіки – корумпована економіка, яка максимально сприяє поширенню тіньової економіки та економічної злочинності. Корупція призводить до зростання непродуктивних державних інвестицій, стимулює додаткові витрати та викривлення економічних цілей, що неодмінно зумовлює економічну стагнацію і соціальну деградацію. По-перше, корупція усуває у сфері господарської діяльності конкурентне середовище. По-друге, вона стимулює прислужництво державних службовців своїм покровителям і вищестоящим чиновникам. Корупційні «можливості» посади сприймаються державними службовцями як бонус за «надійність». По-третє, корупція деформує ринкові відносини, зменшуючи для окремих суб'єктів госпо-

дарської діяльності витрати власного бізнесу в формі несплати податків, митних платежів тощо. По-четверте, корупція підсилює мотивацію до протиправної поведінки у сфері господарської діяльності.

Корумпована система, яка дає змогу ухилитись від сплати податків, митних платежів, учиняти інші злочини в сфері господарської діяльності й у такий спосіб забезпечує привілеї певним суб'єктам господарської діяльності, може звести нанівець усі зусилля щодо запровадження в країні прозорої та ефективної фіскальної системи і дискредитувати будь-які реформи. Суб'єкти протиправної господарської діяльності прагнуть створити для себе «безпечно» бізнесове середовище через підкуп державних чиновників, працівників правоохоронних органів або втягують їх у систему розподілу бюджетних коштів та доходів від протиправної господарської діяльності. За таких умов надходження від податкових і митних платежів стають неадекватними й не відображають реальної структури економіки.

Нейтралізуючи можливості для створення конкурентного середовища у сфері господарської діяльності, корупція формує оптимальні умови для зростання економічної злочинності.

За корупційної економіки значущість конкуренції для розвитку ринкових відносин суттєво змінюється. Корупція лімітує доступ до ринку тих, хто не задіяний у систему корупційних зв'язків. Це обмежує свободу підприємницької діяльності, зменшує обсяги іноземних інвестицій, ускладнює впровадження нових технологій і сучасних стандартів організації виробничого процесу. Більше того, входження у сферу високоліквідної підприємницької діяльності контролюють відповідні монопольні суб'єкти господарювання, які функціонують у цих галузях діяльності, маючи підтримку державних органів.

Отже, корупція порушує умови конкуренції і не дає можливості задіяти механізми для заповнення ринку продукцією та послугами кращої якості й за конкурентними цінами.

Корупція також унеможливує ефективне використання інвестиційних ресурсів, які розподіляє уряд. Зазвичай інвестиційні ресурси в цьому випадку часто скеровуються або політичним партнерам, або в проекти, вигідні окремим людям і їхнім політичним об'єднанням. Політична підтримка неприхованої рентоорієнтованої поведінки знижує ефективність використання бюджетних коштів і формує додаткові витрати на одиницю виробленої продукції чи наданих послуг, оскільки все, що оплачено як хабар, стягується пізніше зі споживача.

Високий рівень корупції сприяє виникненню неформального порядку здійснення господарської діяльності для отримання неекономічних переваг у конкурентній боротьбі. Змінюючи правила економічної поведінки, корупція створює ґрунт для формування цілком іншого економічного простору, в якому діють свої економічні закони, відмінні від ринкових.

Отже, ми можемо констатувати, що існує тісний взаємозв'язок між корупцією й економічною злочинністю: корупція визначає і підтримує зростання тіньової економіки та економічної злочинності, а тіньова економіка й економічна злочинність живлять корупцію. Чим вищий рівень корупції, тим вищий рівень тіньової економіки та економічної злочинності. Але чим більше економіки «пішло в тінь», тим з більшим апетитом владні структури використовують її результати. Цей процес розвивається самостійно, мов ланцюгова реакція, до тих пір, поки корупція не трансформується у системне явище.

В умовах системної корупції, яка зачіпає всі гілки влади на всіх рівнях, принципово неможливо вирішити жодну соціальну, економічну чи політичну проблему без використання корупційних механізмів.

За системної корупції формується система взаємозв'язків і взаємозалежностей між державними чиновниками по вертикалі та по горизонталі на різних рівнях управління. Ці взаємозв'язки і взаємозалежності спрямовані на систематичне вчинення корупційних діянь, зазвичай з метою особистого збагачення, розподілу бюджетних коштів на користь структур, інтереси котрих вони відстоюють, підживлення політичної корупції.

На сьогодні рівень тіньової економіки і рівень корупції в Україні залишаються високими. За даними рейтингу «Індекс сприйняття корупції 2017» Україна посідає 130 місце з поміж 180 країн, а за даними Міністерства економічного розвитку і торгівлі (Загальні тенденції тіньової економіки в Україні. І квартал 2018 року) загальний рівень тіньової економіки становить 33% до офіційного ВВП, хоча за методом «витрати населення – роздрібний товарооборот і послуги» – 57%. Поширення корупції та економічної злочинності в сучасній Україні і надалі забезпечує передумови для впливу на політичні та економічні процеси потужних корпоративно-бюрократичних груп. Це дає змогу і надалі корпоративно-бюрократичним групам забезпечувати для себе монопольне панування на ринку в низці галузей і усувати конкуренцію, використовуючи державні органи.

Відстоюючи та зміцнюючи свої інтереси у конкурентній боротьбі, корпоративно-бюрократичні групи фінансують політичні партії, окремих політиків, призначення на відповідальні державні посади, беруть на постійне фінансове утримання окремих державних службовців і політиків.

Небезпека діяльності фінансово-бюрократичних груп полягає у тому, що вони видозмінюють діяльність державних структур: зі середини групи контролюють державні структури через своїх людей, усуваючи і замінюючи тих чиновників, котрі не хочуть співпрацювати з ними, а ззовні – через вплив вищестоящих чиновників або правоохоронні та контролюючі органи.

Отже, зростання тіньової економіки й економічної злочинності руйнує внутрішній «організм» соціально-економічної системи, висуваючи фальшиві цілі, деформуючи первинні елементи та спотворюючи економічні й інформаційні зв'язки між цими елементами, загострюючи суперечності між ними. Посилюється невизначеність у параметрах розвитку соціальної системи, виникає глибока незбалансованість і диспропорційність розвитку. На сьогодні Україна перебуває на межі другого граничного рівня корупції і її вплив на економіку та інші соціальні сфери є істотно дестабілізуючим. Повернення до стану системної корупції, яка мала місце до 2014 року, можна ще уникнути за умови, що започатковані реформи будуть змістовно посилені і набудуть характеру невідворотних.

Костянтин Бриль

кандидат юридических наук, Заслужений юрист України, голова Запорізької обласної державної адміністрації

ДОСВІД ПОЗИТИВНОЇ ПРОТИДІЇ РЕЙДЕРСТВУ В УКРАЇНІ (НА ПРИКЛАДІ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ)

Рейдерство є суттєвою загрозою інвестиційному клімату України, оскільки підприємці бояться вкладати кошти у справу, коли існують загрози, що їхнє майно буде захоплено зловмисниками. Найчастішими способами рейдерства є: реєстраційні дії на підставі підробних документів, використання завідомо неправосудних ухвал про забезпечення позову, використання незаконних постанов слідчих і прокурорів про передачу майна на зберігання. За допомогою цих дій, зловмисники змінюють склад засновників (учасників) підприємств, змінюють директорів, передають майно новим «власникам», описують та передають врожай на так зване «відповідальне зберігання», після чого врожай безслідно зникає. Новим, незаконно обраним, директором, може бути здійснено дії по відчуженню майна юридичної особи іншим особам, так званим добросовісним набувачам. І поки законний

власник повертає свої корпоративні права, товариство залишається порожнім, і більше того, навіть можуть бути наражені штучні борги.

Рейдерські захоплення відрізняються своєю оперативністю, а також обов'язковою складовою будь-якого рейдерства є співпраця з державними службовцями, що зловживають своїми повноваженнями на користь рейдерів. Це передусім судді, прокурори, слідчі, державні виконавці, державні реєстратори. Останнім часом, частішими стали випадки використання повноважень державних реєстраторів на користь третіх осіб. Це викликано тим, що в законодавстві було запроваджено принцип так званої «екстериторіальності» державної реєстрації, тобто на сьогодні в межах однієї області будь-який реєстратор може прийняти і зареєструвати документи по зміні статуту, директора, засновників товариства. Така кількість реєстраторів вимагає належного контролю за їхніми діями, і саме тому на всеукраїнському рівні було затверджено Порядок розгляду скарг у сфері державної реєстрації та створено комісії з питань розгляду скарг у сфері державної реєстрації. Подібна комісія діє також в місті Запоріжжі.

Водночас, слід зазначити, що комісії, утворені при головних територіальних управліннях юстиції, не розглядають скарги саме на реєстраційні дії, а переважно розглядають, навпаки, скарги на рішення про відмову в державній реєстрації. Тоді як основою рейдерства є незаконні реєстраційні дії. З метою їх скасування, слід звертатися безпосередньо до Міністерства юстиції України, де скарга буде розглянута в найкоротші строки та, за наявності підстав, задоволена.

З метою вироблення чіткої стратегії протидії незаконним захопленням і протиправним поглинанням, слід побудувати систематичну співпрацю органів, уповноважених запобігати і припиняти рейдерські дії.

Перш за все, це вже вищезгадані органи юстиції. На них покладається основна відповідальність з контролю за діями державних реєстраторів, уповноважених змінювати засновників та директорів підприємств. Так, у 2017 році до Комісії з питань розгляду скарг у сфері державної реєстрації, що утворена при Головному територіальному управлінні юстиції в Запорізькій області з метою забезпечення розгляду скарг на дії, рішення та бездіяльність державного реєстратора, надійшло 11 скарг щодо державної реєстрації юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців, у 2018 році – 12 скарг. Із зазначених вище скарг повністю було задоволено 3 скарги, а також 2 скарги було задоволено частково.

По-друге, це правоохоронні органи. Оскільки рейдерство – це одразу декілька складів злочинів, таких як шахрайство, привласнення майна,

підробка документів, перешкоджання законній господарській діяльності, ухвалення завідомо неправосудного рішення суду, зловживання владою. Саме в рамках розслідування кримінальних справ можливо накладення арешту на активи підприємств, що піддалися спробі незаконного захоплення. Також, працівники правоохоронних органів уповноважені припиняти спроби незаконного захоплення підприємств, затримувати підозрюваних осіб.

По-третє, це представники Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку. Запоріжжя – це місце концентрації великих промислових підприємств, більшість з яких є акціонерними товариствами. Саме Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку уповноважена здійснювати нагляд за проведенням загальних зборів в акціонерних товариствах, щоб не порушувалися права акціонерів та не складалися протоколи, що не відповідають дійсному волевиявленню акціонерів. Також, посадові особи комісії уповноважені накладати фінансові санкції на юридичних осіб, що порушили права акціонерів, та адміністративні стягнення на їхніх посадових осіб.

Важливим є також проведення спільних заходів (круглих столів, нарад, конференцій) за участю представників судової гілки влади. Важливу роль у протистоянні рейдерству виконують господарські суди. Саме в ці суди належить оскаржувати рішення загальних зборів, що призвели до рейдерського захоплення підприємств. Крім того, вирішуючи корпоративні спори, господарські суди уповноважені вживати заходи забезпечення позову, зокрема – шляхом заборони проведення реєстраційних дій, для того, щоб унеможливити подальший перехід часток в захопленому товаристві до так званих добросовісних набувачів. В Запорізькій області існують випадки, коли саме завдяки рішенням господарських судів було поновлено у складі учасників товариств тих, кого незаконно виключили. Також, розвивається практика похідних позовів, коли учасник товариства подає позов в інтересах самого товариства, зокрема тоді, коли директор без жодних підстав відчужив майно, залишивши товариство порожнім.

Однак, судовий захист має низку недоліків. Перш за все, це оплатність звернення до суду. Так, з метою оскарження одного рішення загальних зборів належить заплатити 1762 гривні судового збору, а за подання заяви про забезпечення позову – додатково 881 гривню. Крім того, у разі необхідності перевірки справжності підписів на протоколах, статутах слід замовляти судову почеркознавчу експертизу, яка теж оплачується заявником. Подача позову, заяв і клопотань, участь у судових засіданнях потребує

професійної правничої допомоги, яка теж є платною. З урахуванням того, що відповідачем у таких корпоративних спорах є саме товариство (тобто об'єкт захоплення, за повернення якого бореться позивач), фактично ці судові витрати будуть покладені не на рейдерів, а на товариство. Крім того, розгляд справи в суді відрізняється тривалістю: підготовче провадження може тривати до 3 місяців, розгляд справи по суті – ще 1 місяць, перегляд в апеляційному порядку – ще 2-3 місяці. Загалом, від подачі позову до набрання рішенням законної сили, пройде більше ніж півроку. При цьому, не слід забувати, що при рейдерському захопленні дорогий кожен день. Адже для списання коштів з рахунків, продажу рухомого та нерухомого майна, збирання й вивезення врожаю потрібно відносно небагато часу.

Саме тому, враховуючи реалії рейдерства, з ним також потрібно боротися швидкими методами. Тут на перше місце виходять позасудові способи захисту порушених прав. Перш за все, це швидше, ніж розгляд справи в суді. По-друге, це безкоштовно. В умовах нестачі часу й коштів у потерпілого, позасудовий захист його прав є справжнім порятунком в ситуації протиправного поглинання.

В Запорізькій області діють дієві механізми протидії захопленню підприємств, тобто рейдерству. Запорізька обласна державна адміністрація координує зусилля органів, уповноважених на усунення наслідків захоплення підприємств.

Оскільки все ж таки переважна більшість захоплень підприємств області стосується агропромислового комплексу, при Запорізькій обласній державній адміністрації було створено регіональний оперативний штаб із протидії протиправному поглинанню та силовому захопленню сільськогосподарських підприємств (аграрному рейдерству).

Він утворений розпорядженням розпорядження голови Запорізької обласної державної адміністрації від 17.08.2017 №430 з метою посилення захисту майнових прав власників та орендарів земельних ділянок, запобігання протиправному поглинанню та захопленню підприємств у аграрному секторі та своєчасному реагуванню на рейдерське захоплення.

Метою антирейдерського аграрного штабу є забезпечення захисту аграріїв від спроб рейдерських захоплень землі чи врожаю, швидкого й ефективного реагування на будь-які незаконні дії стосовно протиправного захоплення майна аграріїв, надання правової допомоги в оформленні правовстановлюючих документів на земельні ділянки та сприяння правоохоронним органам у фіксації вчинених правопорушень для подальшого притягнення винних осіб до відповідальності.

Перед штабом поставлені такі завдання: постійно здійснювати моніторинг та аналіз стану справ та причин виникнення ситуацій з протиправним захопленням земель з виїздами на місце, зокрема, на підставі звернень сільгоспідприємств, землевласників та землекористувачів; вживати в межах повноважень заходів щодо припинення протиправного захоплення земель, майна та врожаю сільгоспвиробників; за результатами засідань оперативного штабу надавати керівництву обласної державної адміністрації відповідну інформацію та пропозиції.

До складу штабу включено голову обласної державної адміністрації, його заступника, начальників юридичного відділу та відділу взаємодії з правоохоронними органами та оборонної роботи апарату облдержадміністрації, директор Департаменту агропромислового розвитку облдержадміністрації, прокурора Запорізької області, начальника Головного управління Національної поліції України в Запорізькій області, начальника Управління Служби безпеки України в Запорізькій області, в.о. начальника Головного управління Держгеокадастру України у Запорізькій області, представників Головного територіального управління юстиції у Запорізькій області, в тому числі Управління державної реєстрації та відділу розгляду звернень та забезпечення діяльності комісії з питань розгляду скарг у сфері державної реєстрації у його складі, Запорізької обласної організації роботодавців агропромислового комплексу, постійної комісії Запорізької обласної ради з питань агропромислового комплексу та сільськогосподарського виробництва, Ради асоціації фермерів та приватних землевласників в Запорізькій області, Запорізької обласної організації Аграрного союзу України. Під час виїзних засідань штабу, в них беруть участь також представники відповідних районних державних адміністрацій, фермерських господарств та громадяни.

Засідання штабу скликаються за потреби, але, як правило, не рідше одного разу на тиждень. Так, протягом 2017 року було проведено одне установче засідання (за участю заступника Міністра юстиції України) та 17 робочих засідань регіонального оперативного штабу. Аграрного рейдерства у 2017 році не зафіксовано. У 2018 році вже проведено 13 робочих засідань, зокрема, засідання проводилися в обласній державній адміністрації, в Головному територіальному управлінні юстиції в Запорізькій області, а також виїзні – в населених пунктах Пологи, Оріхів, Василівка, Гуляйполе, Приазовське, Кам'янка-Дніпровська, Вільнянськ, Токмак, Приморськ, Бердянськ, Мелітополь. На них обговорюються

заходи протидії рейдерству, які слід вжити в ситуаціях захоплення конкретних підприємств, заходи запобігання рейдерським захопленням. Проводиться широкомасштабна кампанія по інформуванню підприємців щодо дій, необхідних в разі захоплення їхніх корпоративних прав або майна. Надаються відповіді громадянам та представникам фермерських господарств, які звернулись до оперативного штабу. Ситуація з резонансними рейдерськими захопленнями запорізьких підприємств перебуває на особистому контролі голови Запорізької обласної державної адміністрації.

Підприємцям слід розповідати про перші дії в разі рейдерського захоплення, які мають бути такими:

1) звернення до органів Національної поліції із заявою про факт вчинення кримінальних правопорушень, а в разі необхідності – оскарження невнесення відомостей до ЄРДР, та початок досудового розслідування;

2) в разі незаконних реєстраційних дій – звернення зі скаргою до Комісії з питань розгляду скарг у сфері державної реєстрації Міністерства юстиції України;

3) ініціювання накладення в межах кримінального провадження арешту на все рухоме та нерухоме майно захопленого підприємства;

4) після отримання рішення Комісії Міністерства юстиції України – звернення до господарського суду з позовом про визнання недійсним рішення загальних зборів, а також із заявою про забезпечення позову шляхом заборони реєстраційних дій щодо захопленого підприємства.

Важливим є також надання професійної правничої допомоги на ранніх стадіях рейдерського захоплення, а ще краще – консультування з питань вжиття заходів для відвернення загрози можливого рейдерства у майбутньому. Так, дії рейдерів значно ускладняться в разі, якщо майно перебуватиме не на одній юридичній особі, а на кількох, а також в разі, якщо майно перебуватиме під певним обтяженням, наприклад заставою чи іпотекою на користь так званих дружніх кредиторів. Підприємцям слід бути уважними до змісту статутів товариств, правильним рішенням при цьому є встановлення більш жорстких вимог до документів товариства (наприклад, вимога обов’язково підписувати протоколи загальних зборів усіма учасниками товариства), а також встановлення підвищеного кворуму загальних зборів – потім буде простіше оскаржити документи, складені рейдерами. Крім того, непогано було б передбачити обмеження повноважень директора, – це важливо, адже якщо рейдери зможуть змінити директора, то це ще не означатиме, що він зможе вивести всі активи това-

риства. В нинішніх реаліях, необхідністю є утворення юридичної служби підприємства, або ж звернення до зовнішніх фахівців, що мають добру репутацію та досвід у запобіганні та протидії рейдерству.

У Запорізькій області створили також спеціальну «антирейдерську гарячу лінію» для аграріїв. З метою оперативного інформування та реагування на рейдерські прояви на базі Головного територіального управління юстиції в Запорізькій області впроваджена телефонна «гаряча лінія» оперативного «антирейдерського» штабу по номеру +380502863406, на яку можна звернутися і отримати роз'яснення щодо діючого законодавства. Так, на «гарячу лінію» штабу за цей час звернулися 108 громадян стосовно питань, що так чи інакше пов'язані із земельними правовідносинами. Зокрема, звернення стосувалися порядку отримання правовстановлюючого документа на земельну ділянку, порядку перереєстрації права оренди на земельну ділянку, порядку дострокового припинення права оренди на земельну ділянку, щодо направлення звернень до оперативного штабу, порядку внесення змін до договору оренди земельної ділянки, щодо права осіб на збирання врожаю на земельній ділянці без правовстановлюючого документа, щодо захисту права власності на об'єкт незавершеного будівництва та інші.

Завдяки активній та злагодженій роботі антирейдерського штабу в Запорізькій області протягом 2017 року фактів аграрного рейдерства не зафіксовано. Проте у 2018 році отримано 2 повідомлення про рейдерські захоплення, з них одне повідомлення стосувалось захоплення товариств з обмеженою відповідальністю (сільськогосподарських підприємств), інше відносно громадської організації. Зокрема, в регіоні сталося захоплення двох сільськогосподарських підприємств, у користуванні яких знаходиться близько 9000 гектарів землі. Зловмисники змінили склад засновників та директорів підприємств, через що виникла загроза відчуження їхнього майна. Вказане питання було розглянуто на засіданні оперативного штабу, на якому прийнято рішення: питання щодо рейдерського захоплення вищевказаних товариств поставити на контроль Прокуратури Запорізької області та Головного територіального управління юстиції у Запорізькій області; визначеним органам вжити всіх необхідних заходів для поновлення прав заявника.

Головним територіальним управлінням юстиції у Запорізькій області запропоновано заявнику скласти скаргу на реєстраційні дії, що полягали в незаконній зміні складу учасників та директорів товариств. Було надано консультативно-правову допомогу в складанні зазначеної

скарги, і того ж дня скаргу на дії державного реєстратора направлено до Міністерства юстиції України для розгляду. У зв'язку з цим Комісія Мін'юсту з питань розгляду скарг у сфері державної реєстрації розглянула скаргу постраждалої особи. За результатами розгляду Міністерством юстиції України прийнято наказ про скасування реєстраційних дій, пов'язаних з державною реєстрацією змін до відомостей про юридичну особу, що містяться в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань, у тому числі змін до установчих документів юридичної особи та поновлено порушені права заявника.

В результаті скоординованих дій по захисту від рейдерського захоплення підприємств, прокуратурою Запорізької області до Єдиного реєстру досудових розслідувань було внесено відповідні відомості та розпочате кримінальне провадження за частиною 4 статті 190 Кримінального кодексу України (шахрайство, вчинене організованою групою в особливо великих розмірах). Крім того, у подальшому, щодо державного реєстратора, який провів незаконну реєстраційну дію, складено та передано до суду обвинувальний акт за статтею 365-2 Кримінального кодексу України «Зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги», наразі триває судовий розгляд вказаного кримінального провадження.

Зусиллями обласної державної адміністрації також проводяться численні правопросвітницькі заходи, зокрема, антирейдерський форум, участь в ініційованому Міністерством юстиції України загальнонаціональному правопросвітницькому проекті «Я маю право». Працівниками Управління державної реєстрації Головного територіального управління юстиції у Запорізькій області розроблені інформаційні матеріали для аграріїв Запорізької області, а саме: пам'ятка «Захист від рейдерства» та схема «Стоп Рейдерам!». Проводяться обговорення актуальних питань захисту прав власників земельних ділянок, шляхів запобігання та протидії можливим негативним явищам, пов'язаних з використанням земельних ділянок.

Отже, в Запорізькій області було впроваджено ефективну взаємодію органів державної влади, місцевого самоврядування, громадськості та підприємців, яка дозволяє оперативну та ефективно реагувати на виклики рейдерських загроз. Лише об'єднавши спільні зусилля, можливо досягти результату в боротьбі з професійною злочинністю, та покращити рейтинг інвестиційної привабливості регіону та держави.

Марина Валуйська кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ВИВЧЕННЯ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ – ШЛЯХ УСПІШНОГО ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ ЕКОНОМІКИ

STUDYING CRIMINALIZATION OF THE PERSON – THE WAY OF SUCCESSFUL CRIME PREVENTION IN THE SPHERE OF ECONOMICS

Анотація. *Існуючий стан вивчення особистісних характеристик особи злочинця є недостатнім для ефективного запобігання економічній злочинності. Для досягнення необхідного рівня знань стосовно осіб, які вчиняють злочини в сфері економіки потрібно більш розгорнуте й системне вивчення таких осіб, щоб з'ясувати особливості їх криміналізації. Це вирішенню практичних питань щодо підвищення ефективності запобігання злочинності у сфері економіки.*

Ключові слова: *особистість злочинця, особистість економічного злочинця, криміналізація особистості, соціальне і біологічне в особистості злочинця, внутрішнє і зовнішнє в особистості злочинця, запобігання злочинності.*

Key words: *the person of a criminal, the person of an economic criminal, criminalization of a person, social and biological in the person of a criminal, internal and external in the person of a criminal, crime prevention.*

Економічна злочинність являє собою серйозну загрозу розвитку українського суспільства. Тому вельми важливим аспектом протидії цьому явищу є вжиття заходів, які зведуть до мінімуму небезпечний вплив цієї злочинності на соціум. Фундаментом для розробки таких заходів є аналіз особливостей злочинів у сфері економіки, детермінант, що їх обумовлюють, кримінологічної характеристики осіб, що вчиняють такі злочини.

Але слід зазначити, що, вивчення науковцями кримінологами осіб, які вчиняють злочини у економічній сфері, здійснюється не достатньою мірою. Економічні злочини, як правило, вчиняють посадові і матеріально відповідальні особи, які мають певний доступ до системи економічних відносин, на які вони посягають, та можливість впливу на неї. Це об'єднує таких осіб у відносно однорідний тип економічного злочинця.

Вивчивши осіб, що вчинили економічні злочини, Якимова С. В. та Боровікова В. С., зазначили, що такі особи являють собою особливий тип

злочинця і вирізняються з-поміж інших наступними ознаками: вищий освітній та інтелектуальний рівень, краще матеріальне становище, комунікабельність, хороші організаційні здібності, стриманість у взаєминах з оточенням, емоційна стійкість. Поряд із цим їм притаманна так звана «роздвоєна аномічна свідомість» (поєднання релігійних уявлень і забобонів, матеріалістичних та ідеалістичних настанов, традиційної моралі та кримінальних «понять»), а також відсутність генералізуючої лінії, якій би підпорядковувалися всі інші компоненти особистості. Вони також мають гіпертрофовану цільову життєву настанову на збагачення та користування владою за будь-яку ціну, незважаючи на засоби; налаштованість на значний ризик (йти «ва-банк»); вміють поєднувати законні і незаконні шляхи ведення господарства; характеризуються егоцентризмом з екстравагантністю; гіпертрофованою енергійністю, цинізмом у ставленні до інших людей, схильністю до блефу; атрибутів зовнішньої респектабельності та добропорядності; всіляким підкресленням свого високого статусу. Їх моральні деформації, зазвичай, проявляються у кар'єризмі, прислужницькому й авторитарному стилі управління, корисливому споживацькому ставленні до займаної посади, соціального статусу, в прагненні з усього одержувати максимальну матеріальну вигоду [2].

Окреслюючи загальні риси економічного злочинця, дослідники слушно акцентують свою увагу на наявності певних відмінностей особистісних характеристик тих, хто вчинив економічні злочини різних видів. Автори вивчили наступні види економічних злочинців: осіб, що вчинили злочини у сфері господарської діяльності; осіб, що вчинили шахрайства у сфері банківського кредитування; шахрайства з фінансовими ресурсами; осіб, які вчинили так звані «податкові злочини»; осіб, які вчинили злочини в бюджетній сфері; у сфері приватизації; в аграрному секторі економіки; в паливно-енергетичному комплексі; в нафтогазовому комплексі; у вугільній промисловості.

Кримінологічний портрет, який надається стосовно цих осіб є схематичним та неповним: аналізується їх віковий розподіл, рівень освіти, спеціальність, посадовий склад (ці особи можуть бути не тільки керівниками установ чи підприємств та їх заступниками, а й технічними працівниками, які перебувають у трудових відносинах з установою (підприємством) і можуть неправомірно використовувати комп'ютерні мережі, фальсифікувати програми, змінюючи вихідні дані тощо [2].

Зібрані таким чином відомості дозволяють встановити деякі факти, наприклад, розповсюдженість діяльності таких осіб у складі групи, ви-

падки, пов'язані із зовнішньоекономічною діяльністю, при яких співучасниками злочинів можуть бути іноземні громадяни. Також можуть бути виявлені деякі зв'язки чи залежності, наприклад, залежність активності злочинної діяльності від стажу роботи у вугільній промисловості [2].

Складений на основі відомостей, що містяться у кримінальних справах та одноразових досліджень, кримінологічний портрет не може мати достатньої повноти, щоб забезпечити необхідний рівень пізнання особистості економічного злочинця. Отже, результатом такого підходу ми маємо фрагментарне вивчення особистості злочинця у статистиці, що не дозволяє здійснювати прогнозування злочинних дій із таким ступенем вірогідності, який дозволяє ефективно запобігати цим злочинам.

Для вирішення цієї проблеми потрібно вивчати особистість злочинця більш ретельно і системно таким чином, щоб не тільки констатувати наявні в неї риси, ознаки та якості, а й зрозуміти процес її криміналізації тобто процес придбання криміногенних властивостей, які утворюють індивідуальний криміногенний комплекс, і при вчиненні особою злочинного діяння надають їй нову якість – суспільну небезпечність [1, с. 66].

Для цього потрібно враховувати, що сутністю особистості є деяка рефлексія тих суспільних відносин, у які занурена людина. Причому, рефлексія ця зумовлена особливостями індивідуального сприйняття середовища, що оточує особу. Ця індивідуальність відбиття зовнішнього світу залежить як від соматичної та психологічної складових особистісної структури, якими індивід наділений незалежно від його волі і бажання (і які тому є об'єктивним чинником), так і від придбаних у процесі соціалізації особи властивостей та якостей, що впливають на об'єктивно існуючі біологічні характеристики. Зазначені чинники впливу можуть сприяти нівелюванню властивостей та якостей, що мають незалежну від суб'єкта (об'єктивну) природу походження, й виникненню властивостей та якостей, початково йому не властивих.

Зовнішня складова особистості – буття –, на наш погляд має форми: 1) індивідуальної взаємодії зі світом природи як об'єктивної даності, якої не торкнулися перетворюючі дії людини; 2) індивідуальної взаємодії зі світом природи, перетвореної людиною, і речей, створених нею (при цьому має місце неухильне скорочення обсягу природи, якої не торкнувся той чи інший вплив людей); 3) буття духовного або ідеального, що полягає в процесах, результатами яких є створення інструментів спілкування в усній, знаково-символьній формах, встановлення принципів і норм людського спілкування, що виражаються у формі моралі, моральності, права,

продуктів художньої (у широкому сенсі) творчості, причому продукти духовного (ідеального) буття не мають речового складу; 4) буття соціального: буття окремої людини в суспільстві і історії, що полягає в реалізації і розвитку сутнісних сил індивіда, а також взаємного обміну цими силами з іншими особами і передбачає самореалізацію особистості в діяльній формі, яка перетворює навколишній світ.

Крім того потрібно враховувати що: 1) особистість багатовимірна; 2) особистість змінюється протягом свого існування; 3) швидкість та інтенсивність змін особистості може варіюватися в різні періоди життя людини; 4) одні й ті самі чинники (внутрішні та зовнішні) можуть мати різний вплив не тільки на різних людей, але й на одну і ту ж саму людину в різні періоди її життя; 5) криміногенний комплекс, що складається в процесі криміналізації особистості, не є моновимірним за своєю структурою, а складається з деякої сукупності властивостей і якостей особистості; 6) щодо придбаной в процесі криміналізації властивості суспільної небезпечності діє закон діалектики про перехід кількості в якість, тобто накопичені криміногенні властивості після досягнення певного критичного показника – кількісного рівня в нерозривному зв'язку з якістю, тому що не всі криміногенні властивості мають однаковий ступінь криміногенності – обумовлюють вчинення людиною конкретних дій (або утримання від них), спрямованих на реалізацію суспільно небезпечного діяння.

Множинність змінних параметрів дуже ускладнює аналіз досліджуваного феномена. Однак, у разі використання сучасного наукового потенціалу зі складання комп'ютерних програм, можливе створення кримінологічних тестів для визначення рівня криміногенності особистості і прогнозування динаміки змін цієї особистості.

Це надасть можливість скласти тестові програми, принцип дії яких є таким самим, що і в особистісних тестах: показники, які характеризують осіб з відомими психологічними (в нашому випадку ще й соціальними, кримінально-правовими та кримінологічними) особливостями використовуються в якості своєрідного еталону для порівняння особистісних характеристик осіб, що проходять тестування. Це надасть можливість підвищення ефективності протидії злочинності на всіх рівнях її існування.

Список використаних джерел:

1. Валуйська М. Ю. Поняття криміналізація у понятійному апараті кримінологічної науки // Питання боротьби зі злочинністю: зб. наук. пр. / редкол.: В. І. Борисов та ін. – Х.: Право, 2016. – Вип. 31. – С. 55-68.

2. Якимова С. В., Боровікова В. С. Особистість економічного злочинця. – Режим доступу: <http://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2017/jun/5062/vnulpurn201683786.pdf>

Сергій Васильцов

начальник Головного територіального управління юстиції у Запорізькій області

ЕКОНОМІЧНА ЗЛОЧИННІСТЬ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ШЛЯХИ ПРОТИДІЇ

З розвитком ринкової економіки, підприємництва, підвищення конкуренції, налагодження зовнішньої торгівлі, залучення іноземних інвестицій, все це мало наслідком створення новітніх підходів для злочинної діяльності у сфері економіки України. До того ж, неспроможність та дисфункціональність державних інститутів, що регулюють та контролюють господарську діяльність, спровокували великий сплеск злочинного перерозподілу та присвоєння капіталів, поширення і зміцнення відносин підкупу-продажності в публічній та приватній сферах, формування владно-кланових та корпоративних злочинних співтовариств організованого типу.

Останнім часом постають більш складні та віртуозні способи вчинення злочинів у сфері економіки, підвищується їх суспільна небезпечність, зростає ступінь поширеності на більшість сфер господарювання, утворивши арену тіньової економіки тощо. Криміналізація торкнулася практично всіх галузей економіки: банківського сектору, бюджетної сфери, паливно-енергетичного комплексу, будівництва, земельних відносин тощо, а корупція стала сполучною ланкою між ними та владою. Отже, як бачимо дослідження й аналіз сучасного стану економічної злочинності в Україні, виокремлення шляхів її попередження та протидії має неабияке значення для побудови держави з належним рівнем економічної стабільності та соціальної захищеності.

Проблемам сутності економічної злочинності, її ознак та шляхів протидії приділено немало уваги таких вчених як: М. Бажанов, І. Базярук, В. Білоус, С. Кравчук, О. Литвак, О. Яковлев. Вагомий внесок у дослідження питань кримінологічного аспекту економічних злочинів здійснені такими вченими як: А. Меденцев, О. Пчеліна, Е. Сатерленд, Р. Степанюк, Д. Харко. Як бачимо чимало дослідників у всьому світі присвятили свої

наукові праці вивченню причин та умов, що сприяють вчиненню економічних злочинів, пошуку способів їх запобігання та припинення. Втім складність самого явища, динамічна зміна кримінальної практики в економічній сфері, значні національні відмінності, а також плюралізм дослідницьких підходів, обумовлений різною методологією дослідження не дозволяють розраховувати на остаточне вирішення цього завдання [1, с. 3].

З огляду на дослідження даної проблематики та визначення сучасного стану злочинності в даній сфері, перш за все, необхідно розкрити поняття та основні ознаки економічних злочинів. С. Кравчук стверджує, що економічна злочинність – це злочини, вчинені в економічній сфері з використанням легітимних технічно-облікових, фінансово-облікових та контрольно-управлінських прав і повноважень [2]. В. М. Попович під економічною злочинністю розуміє сукупність економічних злочинів вчинених у сфері цивільного обігу речей, прав, дій за певний період часу з протиправним використанням легітимних технологічно-облікових операцій, фінансово-господарських і цивільно-господарських інструментів, організаційно-регулятивних та контрольно-управлінських прав і повноважень [3, с. 116].

Таким чином, економічна злочинність – це сукупність умисних корисливих злочинів і осіб, які їх вчинили, у сфері легальної і нелегальної економічної діяльності, головним безпосереднім об'єктом яких є відносини власності і відносини у сфері виробництва, обміну, розподілу і споживання товарів та послуг [4, с. 133].

Відповідно до приведених визначень економічної злочинності, до її провідних характеристик належать: корислива мотивація; об'єктом посягання є економічна безпека; вчинення злочинів у процесі професійної діяльності (залучення та використання інфраструктури легальної економічної діяльності); корпоративний характер. Наявність двох суб'єктів – юридичної особи (злочинність корпорацій) та фізичної особи (злочинність за родом діяльності), що діють від імені та в інтересах підприємства; тривалий, систематичний характер; суттєвий збиток, що наноситься економічним інтересам держави, галузей економіки та громадян; використання корумпованих елементів у контролюючих та правоохоронних органах; неперсоніфіковані жертви (анонімність віктимізації); високий ступінь латентності [5, с. 68].

З 2016 року у вільному доступі з'явилась статистичні інформація Генеральної прокуратури України про кримінальні правопорушення, вчинені на підприємствах, установах, організаціях за видами економіч-

ної діяльності. Зокрема, згідно звіту у період січень-серпень 2016 року було обліковано 36198 злочинів на підприємствах, установах, організаціях за видами економічної діяльності. В цілому лінії тренду свідчать про збільшення кількості окремо взятих злочинів економічної спрямованості до 2013 року та поступове зменшення у наступні роки. Вочевидь ці дані відображають не стільки зміни криміногенної ситуації, скільки активність та результативність діяльності державних інституцій, відповідальних за протидію економічним злочинам. Враховуючи незадовільну роботу одних органів державної влади, транзитивність реформування інших та період «акліматизації» новостворених, тенденції латентизації злочинності, вірогідним є фактичне ускладнення криміногенної ситуації у сфері економіки [6].

Дослідивши дані звіту Генеральної прокуратури України про протидію легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом за 12 місяців 2017 року встановлено, що кількість кримінальних правопорушень, досудове розслідування у яких проводилося у звітному періоді становить 235 злочинів, а сума легалізованих коштів та майна (грн.) складає 6 403 997 210 [].

Додатково слід зазначити, що наприклад за грудень 2017 року вчинено усього кримінальних правопорушень 857103 (100%), з яких злочинів проти власності 650455 (75%) та злочинів у сфері господарської діяльності 7217 (0,84%).

Спираючись на дані кримінологічних досліджень серед контингенту злочинців у сфері економіки переважають чоловіки (70%), частка жінок становить близько 30%. За віковою ознакою вирізняються особи 30-50 років (55%) та 18-29 років (18%). Більшість із них мали середню – 66%, професійно-технічну – 22% та вищу 11% освіту, однак на момент вчинення майже третина не працювали і не навчалися. Серед працюючої версти населення нерідко значаться матеріально-відповідальні особи, обліково-бухгалтерські працівники, керівники підприємств, підприємці, службові особи органів влади та місцевого самоврядування. Орієнтовно кожен сьомий злочинець мав судимість, як правило за вчинення корисливого злочину, проте був звільнений судом від відбування покарання у виді позбавлення волі або відбув покарання не пов'язане із позбавленням волі.

Тим більш не потрібно залишати поза увагу латентність даного виду злочинів, адже як вказує Олашин М. М., до 70% злочинів у сфері економіки залишаються не виявленими, особливо розкрадання, доведення до банкрутства, доведення банку до банкрутства, умисне введення в обіг на ринку України (випуск на ринок) небезпечної продукції та ін. [7, с. 104].

Як справедливо вказують І. В. Озерський та І. О. Кашук, висока латентність економічних злочинів характеризується цілою низкою причин. По-перше, виявлення і попередження цілої низки злочинів у фінансово-банківській системі, у зовнішньоекономічній діяльності, та у сфері комп'ютерної інформації представляють велику складність. По-друге, в умовах заплутаності системи обліку і контролю стає ускладненим (а то і взагалі неможливим) установлення каналів і способів розкрадання державного й іншого майна. По-третє, причиною підвищення латентності є масштаби корупції. Адже, корумпованість працівників владних і особливо правоохоронних структур прямо і безпосередньо сприяє цьому [8, с. 22-27].

Основною детермінантою злочинності у сфері економіки доцільно визнати непослідовну, іноді суперечливу політику держави щодо регулювання економічних відносин. Загалом можна навести систему негативних факторів, що зумовлюють окреслені тенденції в динаміці зростання рівня економічної злочинності, а саме: втрата організуючого впливу держави на діяльність системи запобігання злочинності у нових соціально-економічних умовах ринкової трансформації суспільства, вади урядового регулювання управління системою запобігання злочинності у сфері господарської діяльності; нерідко присутність криміногенних зв'язків між службовими особами суб'єктів господарської діяльності і посадовими особами органів державної та місцевої влади; прогалини й недоліки чинного законодавства, що на сьогоднішній момент не вбезпечує у повній мірі потреби перехідного періоду розвитку суспільства, характеризується значною множинністю нормативних актів і протиріччями між ними; наявність суттєвих недоліків в роботі правоохоронних і контролюючих органів щодо протидії злочинності в економічній галузі, дефіцит превентивного напрямку діяльності; недостатня наукова розробка актуальних проблем протидії злочинам вказаної сфери [9, с. 18].

Враховуючи перелічені обставини слід зробити висновок, що вагомого значення для попередження окресленого виду злочинної поведінки набувають заходи загально-соціального попередження. Вказані заходи повинні спрямовуватись на: чітке визначення функцій держави в регулюванні економічних відносин; формування спроможної економіко-правової політики; розподіл повноважень між центральними й місцевими органами в регулюванні економічних процесів; створення умов для належної правової поведінки суб'єктів економічної діяльності; забезпечення рівного правового захисту державного й недержавно-

го секторів економіки; створення ефективної ринкової інфраструктури тощо [10, с. 47].

Дослідивши аналіз сучасного стану економічної злочинності в Україні та пов'язаних із ним загроз для нормального розвитку нашої держави вагомим значенням набуває необхідність здійснення комплексного кримінологічного супроводу протидії економічній злочинності в Україні та реалізації цього процесу шляхом удосконалення нормативно-правового, організаційного, інформаційного та науково-методичного забезпечення зазначеної діяльності.

Список використаних джерел:

1. Базярук І. М. Економічна злочинність та її ознаки // Науковий вісник Львівського ДУВС : зб. наук, праць. – Львів : Вид-во ЛДУВС. – 2008. – №2. – С. 3-4.
2. Кравчук С. Й. Економічна злочинність в Україні / С. Й. Кравчук. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://westudents.com.ua/knigi/116-ekonomichna-zlochinnst-v-ukran-kravchuk-sy.html>.
3. Попович В. М. Економіко-кримінологічна теорія детінізації економіки : монографія / В. М. Попович. – Ірпінь : Акад. держ. податкової служби України, 2001. – 524 с.
4. Кельман О. Г. Економічна злочинність і суміжні з нею поняття / О. Г. Кельман // Проблеми законності. – 2002. – Вип. 55. – С. 133-141.
5. Дрьомін В. М. Кримінологія. Навчально-методичний посібник / М. Дрьомін, Ж. В. Мандриченко, Т. В. Мельничук, Ю. О. Стрелковська, А. І. Марчук, А. М. Ізвіта, С. А. Ілько, Н. О. Федчун, В. Я. Цитр як. – Одеса : Національний університет «Одеська юридична академія», 2015. – 144 с.
6. Звіт про кримінальні правопорушення, вчинені на підприємствах, установах, організаціях за видами економічної діяльності січень-серпень 2016 року // [Електронний ресурс] // Генеральна прокуратура України : офіц. вебсайт. – Режим доступу: http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c:=download&file_id=199053.
7. Олашин М. М. Економічна злочинність: причини поширення і шляхи подолання / М. М. Олашин // Європейські перспективи. – 2015. – Вип. 7. – 102-106.
8. Озерський І. В. Економічна злочинність (поняттєво-правовий та психологічний аналіз) / І. В. Озерський, І. О. Кашук // Економіка. Фінанси. Право. – 2004. – № 11. – С. 22-27.
9. Прогидія економічній злочинності / За ред. П. І. Орлов, А. Ф. Волобуєв, І. М. Осика та ін. // – Х., 2006 – 568 с.

Ігор Воронов

доктор юридичних наук, ст. наук. спів-
роб., провідний науковий співробітник
Одеського університету внутрішніх
справ, адвокат АО «Саенко Харенко»

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КІБЕРБЕЗПЕКИ В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Розвиток високих інформаційних технологій являє собою масштабний динамічний процес, який має постійний та цілеспрямований характер. Внаслідок цього невпинно удосконалюються і створюються нові засоби та способи обробки інформації, підвищується швидкість передачі даних, з'являються нові види каналів зв'язку, виникають раніше невідомі або недосяжні послуги.

Інформатизація суспільства надала кожному її члену можливість користуватися такими здобутками для повноцінної життєдіяльності та функціонування у сучасних умовах. Неможливість здійснення вибірконості у розповсюдженні й впровадженні здобутків високих інформаційних технологій призвела до того, що кримінальні структури стали їх активним необмеженим споживачем. Таким чином вони отримали гнучку структуру управління, високу пластичність індивідуальної й організованої кримінальної діяльності, специфічну інфраструктуру. Це також призвело до виникнення нових видів кримінальних діянь і певного поширення числа потенційних потерпілих.

Аналіз законодавства, опублікованих точок зору, матеріалів практичної діяльності вітчизняних правоохоронних підрозділів, а також правоохоронних органів зарубіжних країн свідчить про те, що в сучасних умовах ефективне забезпечення кібербезпеки України неможливе без врахування специфіки та системного підходу.

Незважаючи на численні публікації, на даний час й досі бракує ґрунтовних методологічних положень, присвячених:

- принципам забезпечення кібербезпеки, правовим та організаційним основам забезпечення захисту життєво важливих інтересів суспільства та держави, національних інтересів України у кіберпросторі, повноваженням і обов'язкам державних органів;
- основним об'єктам кіберзахисту, які створюють критичну інфраструктуру держави;

– методики формування та визначення основних показників ефективності реалізації Стратегії кібербезпеки України з урахуванням досвіду європейських і світових практик;

– розмежуванню підслідності органів, що здійснюють досудове розслідування кримінальних правопорушень у сфері високих інформаційних технологій;

– протидії інформаційним впливам («кібервійнам»).

Окремо слід відзначити, що незважаючи на позитивні зміни, продовжують існувати численні проблемні питання підготовки спеціалістів правоохоронних органів.

Аналіз офіційної статистики та практичних матеріалів свідчить, що створення шкідливих програмних засобів і несанкціоноване втручання в роботу комп'ютерів та їх мереж стає об'єднуючим фактором широкого спектра кримінальних дій. Одна з основних причин такого становища полягає у тому, що шкідливі програмні засоби, на відміну від попередніх етапів злочинної діяльності, все більше застосовуються не для знищення даних, а для отримання прибутків.

Не повинен залишатися поза увагою й такий принцип кримінальної діяльності, згідно з яким можливості одного програмно-апаратного комплексу помножуються на їх кількість. Спочатку необхідна кількість комп'ютерів досягалася за рахунок засобів, які належали членам злочинного угруповання. Виникнення та вдосконалення телекомунікаційних програмних засобів надали можливість одному користувачу встановлювати контроль над великою кількістю комп'ютерів і керувати ними особисто.

Аналіз зарубіжних джерел свідчить, що для позначення мережі комп'ютерів, над якими встановлено контроль, використовується термін «Ботнет». Наводиться авторське визначення поняття Ботнет, під яким слід розуміти субмережу, що функціонує за двоканальним принципом і виникає внаслідок латентної мобілізації ресурсів.

Гостро постає необхідність застосовувати новий підхід щодо постійного спостереження за станом, тенденціями, чинниками оперативної обстановки та створення прогностичної моделі її розвитку з метою визначення ефективної моделі використання сил і засобів у протидії кіберзлочинності.

Єдність потенціалів та можливостей підрозділів органів внутрішніх справ істотно підвищує ефективність протидії злочинності. Як свідчать результати практики, необхідною складовою розкриття і розслідування злочинів є постійне підвищення ефективності взаємодії. Очевидною є неспроможність держав індивідуально ефективно протидіяти злочинам

у сфері високих інформаційних технологій, яким притаманний міжнародний характер.

Найважливішою умовою ефективності кібербезпеки держави та профілактики правопорушень є організація взаємодії. Проблема взаємодії є загальною, і залежно від того, яким змістом воно буде наповнене, вирішуватиметься питання про принципи, класифікацію, етапи, нормативно-правове регулювання взаємодії правоохоронних підрозділів між собою, а також з правоохоронними відомствами і державними органами України та інших держав.

Першочерговою стадією будь-якого процесу виявлення та аналізу є пошук. Його здійснення являє собою організаційно-тактичну форму Криміналізація сфери високих інформаційних технологій визначає необхідність постійного здійснення оперативно-розшукових, оперативно-технічних, організаційних і тактичних заходів. Тактика оперативного пошуку визначається особливостями індексації ресурсів певного сегменту мережі Інтернет.

Система пошукових ознак є структурованою сукупністю даних об'єктів пошуку, яка може бути побудована на базі предмета документування кримінальної діяльності у сфері високих інформаційних технологій.

Інформація, отримана за допомогою програмних засобів, у тому числі спеціальних, характеризується існуванням у нематеріальному вигляді, оскільки зберігатиметься на відповідному носії.

Дослідження проблеми використання цифрових даних як доказів у кримінальному судочинстві дозволило стверджувати, що головною причиною виникнення сумнівів у відсутності їх модифікації, є об'єктивна неможливість повного контролю за процесами фіксації та обробки.

Основним засобом забезпечення допустимості таких доказів є підтвердження факту відсутності їх модифікації внаслідок використання стандартизованого спеціального сертифікованого програмного забезпечення іноземного і вітчизняного виробництва та типів матеріальних носіїв, які унеможливають внесення змін у зафіксовану на них інформацію.

Головною причиною виникнення сумнівів у відсутності модифікації цифрових даних є об'єктивна неможливість повного контролю за процесами створення і обробки. Основним засобом забезпечення допустимості таких даних як докази є підтвердження факту відсутності їх модифікації внаслідок використання спеціального сертифікованого програмного забезпечення та матеріальних носіїв, що унеможливають внесення змін у зафіксовану на них інформацію.

Інформаційне суспільство – це об’єктивно виникаюча історична стадія суспільного розвитку. При переході від індустріального до інформаційного суспільства послідовно усувалися обмеження щодо нагромадження і використання інформаційних ресурсів, розповсюдження апаратних та програмних засобів. У свою чергу, інформатизація призвела до побічного виникнення негативних наслідків, оскільки інтегруючи, синтезуючи й акумулюючи в собі низку соціальних інститутів, вийшла за межі технологічної проблематики. Таким чином, інтенсивна розробка, впровадження та широке використання високих інформаційних технологій практично в усіх видах соціальної діяльності поетапно призвели до вдосконалення конвенціональної (традиційної) кримінальної діяльності, виникнення принципово нових видів злочинів, розширення сфери кримінальної діяльності.

Високі інформаційні технології необхідно розглядати як наукову категорію, що має широку сферу застосування. Вони здатні викликати ланцюгові реакції нововведень, оскільки забезпечують більш оптимальне, у порівнянні з попередніми технологіями, співвідношення витрат та результатів, а також можуть справляти як позитивний, так і негативний вплив на соціальну сферу.

Орієнтування кримінальних структур на використання високих інформаційних технологій пояснюються доступністю та рентабельністю останніх. Кримінальні структури використовують або швидко пристосовують для власних цілей можливості, що створюються державою для правового суспільства. Вони є частиною суспільства, і тому не вдається реалізувати вибірковість у використанні й поширенні продуктів високих інформаційних технологій. Наслідки впровадження високих інформаційних технологій створюють сприятливі умови для кримінальної діяльності. Динаміка постійного розвитку призводить до скорочення часу на раціональний аналіз програмних та апаратних новацій, що створюються. Кримінальні структури таку ситуацію обертають на свою користь, оскільки правоохоронні органи не встигають приймати своєчасні рішення і організувати свою діяльність відповідним чином.

В європейських країнах упроваджується комплексний (інтеграційний) підхід, який поєднує запобіжні й репресивні заходи, що позначаються терміном «протидія». Протидія злочинам у сфері високих інформаційних технологій – це система правових, організаційних і тактичних заходів, спрямованих на безпосереднє запобігання, розкриття й розслідування злочинів, а також діяльність, спрямована на виявлення, усунення або нейтралізацію причин, умов, явищ і процесів, які їм сприяють.

Протидія злочинам у сфері високих інформаційних технологій безпосередньо впливає на рівень захищеності інформаційної безпеки, яка, у свою чергу, є складовою національної безпеки країни. Доведено, що криміналізації сфери високих інформаційних технологій сприяє деперсоналізація, можливість анонімного доступу до ресурсів мережі Інтернет, її міжнародний характер, а також можливість отримання надприбутків шляхом здійснення масштабних проєктів, які не вимагають значних капіталовкладень.

Специфічною ознакою сучасної організованої злочинності є те, що спільноти злочинців взаємодіють переважно у рамках вільних злочинних мереж, які не мають сталої, чітко визначеної організаційної будови. Вони досить часто швидко змінюють напрями діяльності заради більш раціонального й оптимального досягнення поставленої мети.

У переважній більшості проаналізованих наукових праць відчувається проблема адекватного визначення понятійно-термінологічного апарату. Ідеться про значний перелік понять і термінів, що вимагає їх уніфікації трактування та використання. Залучення нових понять і термінів для криміналістики та теорії й практики оперативно-розшукової діяльності повинно забезпечити сучасні методологічні підходи. При цьому, новизна підходів має визначатися з позиції їх первинності для юридичних наук.

Вітчизняна наука в аспекті забезпечення практичними рекомендаціями оперативно-розшукової протидії злочинам у сфері високих інформаційних технологій перебуває на початку формування своїх регіональних шкіл. Ключове значення набуває правильність вибору пріоритетів – стратегічних напрямів, на яких необхідно зосередити увесь наявний науковий та практичний потенціал, забезпечити їх належне фінансування. Логічним та виправданим слід вважати розмежування напрямів правоохоронної діяльності.

З метою підвищення ефективності інформаційно-аналітичного забезпечення також необхідно розробити й запровадити децентралізовану схему накопичення і зберігання даних всіма суб'єктами боротьби з кіберзлочинністю на основі сумісного програмного забезпечення, а також централізовану комунікаційну мережу з їх обміну.

Використання аналітичних програмних засобів допоможе розкрити природу і масштаб проблем, прийняти обґрунтоване рішення, розробити відповідні плани дій і використовувати наявні засоби найбільш ефективним чином в оперативно-розшуковій протидії злочинам у сфері високих інформаційних технологій.

Не слід залишати поза увагою сучасні прийоми ведення інформаційної війни. У зв'язку з чим розроблювати системи протидії та безпеки інформаційної системи із залученням кращих практик країн Східної Європи. За останні роки кожен член суспільства став свідком посилення загроз для національної безпеки України, що пов'язані з активізацією агресії в інформаційному просторі.

Отже, питання правового забезпечення кібербезпеки в умовах європейської інтеграції, комплексна протидія кіберзлочинам та кібервійнам з урахуванням останніх тенденцій потребують постійної уваги.

Ярослав Гришин

Керуючий партнер ТОВ «Міжнародна юридична фірма «Ярослав Гришин та партнери», депутат Запорізької обласної ради

ДОСВІД ПОЗИТИВНОЇ ПРОТИДІЇ РЕЙДЕРСТВУ В УКРАЇНІ (НА ПРИКЛАДІ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ)

У Сполучених Штатах Америки рейдерство визначається як законний високоінтелектуальний юридичний бізнес. Так, у США, більшості Європейських та Азіатських країн рейдерство – це недружнє корпоративне поглинання, що в своїй основі має купівлю контрольного пакету цінних паперів, що випускаються підприємством (акцій) та подальше «користування» підприємством у своїх цілях.

В українському національному законодавстві відсутнє поняття рейдерства, проте воно є досить відомим як серед бізнесменів, так і серед звичайного населення. В Україні, як і у більшості держав пострадянського простору, після розпаду СРСР, одночасно із запровадженням приватизації, виникло зовсім нове соціально-економічне явище – рейдерство. В умовах сучасності в нашій державі воно ототожнюється лише із злочинними діями: бандитизмом, шахрайством, протиправним насильницьким захопленням активів підприємств, озброєними нападами із погрозами на суб'єктів підприємницької діяльності.

Актуальність даної теми, перш за все, обумовлюється тим, що в Україні немає жодного суб'єкта господарювання, який міг би почувати себе безпечно, зважаючи на постійну загрозу, яку несуть в собі рейдери. Станом на сьогодні рейдерство є другою після корупції проблемою національно-

го масштабу в Україні. Причин, за яких такі «недружні поглинання» безперешкодно розвиваються в нашій державі, декілька.

По-перше, головною причиною є корупція. За результатами незалежного дослідження «Індекс сприйняття корупції», проведеного Transparency International за 2017 рік, серед світових держав Україна посіла 130 місце (із 180). Серед європейських країн, таким чином, наша держава визнана найкорумпованішою (після Російської Федерації). В Україні бізнес та політика є майже ототожненими поняттями, а загальновідомими рейдерами є перші особи держави або областей. Доки панує система, за якою родинні або дружні зв'язки є пріоритетнішими за загальнодержавні інтереси, рейдерство й надалі буде розвиватися в тому вигляді, в якому воно існує зараз.

По-друге, наслідком корумпованості владної верхівки є, відповідно, недосконалість органів державної влади, а саме судової та виконавчої. В Україні судові та правоохоронні органи у більшості своїй не здатні (в силу незаконного тиску або власного бажання отримання неправомірної вигоди) протидіяти рейдерським захопленням, які відбуваються всюди. Внаслідок цього виникає ситуація, коли фактично рейдери обґрунтовують свої дії та отримують підтримку з боку заангажованих органів державної влади, таким чином, отримуючи на своєму боці такий важіль як державний примус. Звичайно, протидіяти такий силі представникам малого або середнього бізнесу неможливо.

Окрім того, відповідно до Законів України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців, громадських формувань», «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень», інших нормативно-правових актів, функції реєстраторів наразі є не лише у компетентних та повноважних органів Міністерства юстиції України або нотаріусів з юридичною освітою, а й у виконавчих органів сільських, селищних, міських рад, місцевих державних адміністрацій, центрів надання адміністративних послуг. Через це на практиці виникають випадки, коли через відсутність необхідної компетенції та знань службовці в органах місцевого самоврядування або тих самих центрах надання адміністративних послуг не дотримуються необхідних вимог законодавства, чим зловживають рейдери. Таким чином, зареєструвати нову (можливо, фіктивну) юридичну особу або перереєструвати право власності на належне суб'єкту господарювання майно на себе стає значно легшим завданням. Внаслідок цього наразі по Україні трапляються тисячі випадків, коли власники без власного відома втрачають належне їм майно та стають жертвами «тихих» рейдерських атак.

По-третє, недосконалість правової системи. Станом на 2018 рік в українському кримінальному законодавстві відсутнє поняття рейдерства. З одного боку, зважаючи на досвід західних країн, це могло б вбачатися логічним, адже під рейдерством розуміють не лише злочинні дії. Проте необхідно зважати і на реалії українського бізнесу, де відсутні будь-які прояви законності у тих недружніх поглинаннях, які трапляються. Внаслідок цього в Україні немає жодних загальнонаціональних програм протидії рейдерству та відсутня можливість приєднання до аналогічних програм міжнародного характеру. Таким чином, відсутні будь-які засоби державного захисту уразливих представників бізнесу.

За таких умов необхідно розробляти засоби самозахисту представниками бізнесу або представниками місцевого самоврядування на регіональному рівні. Так, насамперед, досконала ділова репутація, яка відповідно до положень Цивільного кодексу України визнається окремим немайновим благом, є суттєвою перевагою для потенційної «жертви» рейдерів. Адже таке захоплення зможе викликати суттєвий суспільний резонанс, реакцію населення. В умовах, коли держава не здатна протидіяти злочинним діям, важливу роль грають саме засоби масової інформації – важіль суспільного тиску.

У Запорізькій області в листопаді 2016 року був проведений перший регіональний форум з питань захисту прав інвесторів, протидії незаконному поглинанню та захопленню підприємств за участі місцевих представників Служби безпеки України, Головного управління Національної поліції в Запорізькій області, прокурора області, територіального управління юстиції, а також громадськості й правозахисних організацій. За його результатами був підписаний меморандум про співпрацю.

Так, після підписання вказаного меморандуму минуло майже два роки. За цей час у Запорізькій області не було жодного (!) вдалого гучного випадку рейдерського захоплення, що вказує на безпрецедентну ефективність вжитих заходів. Звичайно, це лише перший крок у напрямку мінімізації злочинних рейдерських атак на всеукраїнському рівні, проте, це вже існуючий та дієвий приклад для інших областей.

Таким чином, підсумовуючи все вище вказане, можна дійти наступних висновків. У світі рейдерство розглядається як легальна діяльність – недружнє поглинання іншого підприємства. В Україні, враховуючи деякі історичні аспекти, рейдерство існує лише в кримінальних проявах: бандитизмі, озброєних нападах, тощо. Станом на сьогодні наша держава є ідеальним майданчиком для діяльності рейдерів, враховуючи високий рівень корум-

пованості вищих органів влади та недосконалість правової системи. За таких умов покладатися на захист держави у протидії рейдерству вбачається недоцільним та неефективним, що зумовлює необхідність, зокрема, представникам бізнесу винайти дієві та результативні засоби самозахисту.

Наталія Гуторова

доктор юридичних наук, професор,
академік НАПрН України, директор
Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ВІДНОСИНИ У СФЕРІ ФАРМАЦЕВТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ОБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ

Відносини у сфері фармацевтичної діяльності є необхідною і дуже важливою складовою відносин у сфері охорони здоров'я. Сучасна медицина не може ефективно функціонувати без застосування лікарських засобів і виробів медичного призначення, а тому порушення у цій сфері неминуче призводять до заподіяння шкоди здоров'ю населення.

Слід зазначити, що фармацевтична галузь належить до кола найприбутковіших галузей світової економіки, яка динамічна розвивається й має стійку тенденцію до збільшення обсягів виробництва та продаж. При цьому існує суттєва небезпека того, що, за відсутності належного контролю з боку держави, досягнення мети збільшення прибутковості бізнесу здійснюватиметься шляхом завдання шкоди здоров'ю населення. Йдеться про випуск на ринок і реалізацію лікарських засобів і товарів медичного призначення, ефективність і безпека яких не доведена, порушення прав пацієнтів при здійсненні клінічних випробувань, порушення правил зберігання лікарських засобів, що призводить до повної або часткової втрати їх лікувальних властивостей та (або) небезпечності їх вживання, завідомо неправдива реклама, порушення порядку обігу наркотичних, психотропних та сильнодіючих препаратів тощо.

Окрім зазначених ризиків, які є «традиційними» для фармацевтичної діяльності, сучасний світ стикнувся ще з однією проблемою – намаганням фармацевтичних підприємств та аптечних закладів збільшити обсяги продаж лікарських засобів шляхом укладання неправомірних угод з медичними працівниками. Це призводить до штучного збільшення призначень

пацієнтам того або іншого препарату, який не є необхідним для лікування та (або) може бути замінений іншим препаратом, що має більш низьку ціну та (або) більш високу ефективність. Повсюдного розповсюдження в Україні набув безрецептурний продаж лікарських засобів, які є потенційно небезпечними та мають відпускатися пацієнтам виключно за рецептом лікаря. Контролюючі органи вже давно «не помічають» таких порушень, виправдовуючи свою поведінку існуючими проблемами у діяльності медичних закладів.

Підвищує ризик такої неправомірної діяльності в Україні й високий рівень монополізації фармацевтичного ринку, внаслідок чого професійна діяльність фармацевту – власника аптечного закладу – нівелюється внаслідок поглинання такого бізнесу великими аптечними мережами. Останні через укладені ними маркетингові угоди з виробниками та дистриб'юторами фармацевтичної продукції (в багатьох випадках їх сутністю є звичайний «відкат») фактично перетворюються із закладів охорони здоров'я в звичайні супермаркети, основною метою діяльності яких є збільшення обсягів продаж певних видів лікарських засобів. Іншою проблемою є штучне підвищення вартості лікарських засобів, в яку виробники закладають і виплати великим аптечним мережам на підставі маркетингових угод. Така система функціонування «продавців кольорових коробочок» призводить до заподіяння шкоди здоров'ю населення через надмірне вживання лікарських засобів, а також неможливість своєчасно отримати необхідне лікування через надмірну вартість ліків, в яку закладається, у тому числі, й штучне підвищення вартості лікування та призначення непотрібних препаратів.

Суттєва мінімізація зазначених негативних явищ у сфері фармацевтичної діяльності цілком можлива шляхом здійснення належного правового регулювання і охорони цих відносин. Кримінально-правова охорона, будучи частиною цього процесу, повинна застосовуватися у випадках вчинення правопорушень, які мають суттєву суспільну небезпечність і за своєю природою завдають або створюють реальну загрозу заподіяння шкоди суспільним відносинам, і, перш за все, тим, які функціонують у сфері охорони життя і здоров'я людини.

Аналіз чинного кримінального законодавства України і практики його застосування щодо відповідальності за правопорушення у сфері фармацевтичної діяльності переконливо доводить, що кримінально-правова охорона цих відносин здійснюється вкрай неефективно. Так, Кримінальний кодекс України (далі – КК) встановлює відповідальність за наступні

злочини, які здійснюються виключно у сфері фармацевтичної діяльності або можуть здійснюватися у цій сфері:

- неналежне виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником (ст. 140 КК);
- порушення прав пацієнта (ст. 141 КК), де способом виступає порушення порядку проведення клінічних випробувань лікарських засобів;
- фальсифікація лікарських засобів або обіг фальсифікованих лікарських засобів (ст. 321-1 КК);
- порушення встановленого порядку доклінічного вивчення, клінічних випробувань і державної реєстрації лікарських засобів (ст. 321-2 КК);
- порушення встановлених правил обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів (ст. 320 КК);
- порушення встановлених правил виробництва, виготовлення, придбання, зберігання, відпуску, обліку, перевезення, пересилання отруйних чи сильнодіючих речовин, що не є наркотичними або психотропними чи їх аналогами, або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів (ст. 321 КК).

Автором вже зверталась увага на те, що аналіз зазначених правових норм, а також практики їх застосування в Україні за останні 5 років свідчить про їх недостатню ефективність [1]. Такий висновок ґрунтується, з одного боку на відсутності єдиної цілісної системи норм, які мали б забезпечити таку охорону, наявності суттєвих прогалин у кримінально-правовій охороні, з іншого – на вкрай низькій результативності їх застосування. Остання підтверджується недодержанням принципу невідворотності кримінальної відповідальності за вчинення злочину з одночасною імітацією боротьби зі злочинністю, а також неможливістю досягнення цілей кримінального покарання шляхом застосування «мізерних» штрафів за злочини невеликої тяжкості та майже повсюдного звільнення від відбування покарання за більш тяжкі злочини.

Так, зокрема, відповідальність за неналежне виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником (ст. 140 КК) щодо фармацевтичних працівників фактично не застосовується. Норми, які передбачають порушення прав пацієнта шляхом порушення порядку проведення клінічних випробувань лікарських засобів (ст. 141 КК) та порушення встановленого порядку доклінічного вивчення, клінічних випробувань і державної реєстрації лікарських засобів (ст. 321-2 КК) належать до категорії так званих «мертвих», судова практика їх застосування також фактично відсутня.

За злочини, передбачені ст. 320 КК, (порушення встановлених правил обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів) та ст. 321 КК (порушення встановлених правил виробництва, виготовлення, придбання, зберігання, відпуску, обліку, перевезення, пересилання отруйних чи сильнодіючих речовин, що не є наркотичними або психотропними чи їх аналогами, або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів) до працівників аптек, які визнавались винними у їх вчиненні, застосовувалось основне покарання у виді штрафу від 850 грн до 2040 грн, яке внаслідок його майже повної невідчутності не є ефективним. Також слід зазначити, що, як свідчить судова практика, у більшості випадках притягнення працівників аптек до кримінальної відповідальності за ст. 320 КК за продаж комбінованих лікарських засобів, які містять малі кількості наркотичних засобів або психотропних речовин, відбувалось всупереч чинному законодавству. Нажаль, правоохоронцями у такий спосіб здійснюється імітація протидії наркозлочинності замість реальної боротьби з нею.

Щодо кримінальної відповідальності за фальсифікацію лікарських засобів або обіг фальсифікованих лікарських засобів (ст. 321-1 КК), то факти притягнення до кримінальної відповідальності за це діяння носять одиничний характер. При цьому майже повсюдно винним призначається основне покарання у виді позбавлення волі, від відбування якого вони звільняються з випробуванням на підставі ст. 75 КК, тобто фактично злочин лишається безкарним.

Як показує аналіз, з урахуванням досвіду європейських держав, зокрема Німеччини, а також враховуючі українські реалії у сфері охорони здоров'я, існує необхідність у встановленні відповідальності за надання незаконної винагороди лікарю з боку представника фармацевтичної компанії та отримання такої винагороди за те, що лікар безпідставно віддає перевагу тому або іншому лікарському засобу.

На підставі викладеного слід зробити наступні висновки:

- відносини у сфері фармацевтичної діяльності повинні розглядатися як окремі, самостійний об'єкт кримінально правової охорони;
- систему кримінально-правових норм, які передбачають відповідальність за такі діяння слід будувати з урахуванням ґрунтовного аналізу механізму заподіяння шкоди відносинам у сфері фармацевтичної діяльності, а також позитивного досвіду країн Європейського Союзу;
- практика «імітації» протидії злочинності у сфері фармацевтичної діяльності має отримати належну оцінку, наслідком якої мають стати заходи щодо її припинення.

Список використаних джерел:

1. Гуторова Н. О. Кримінальна відповідальність за злочини у сфері фармацевтичної діяльності. *Загальне охоплення послугами охорони здоров'я – для всіх і всюди. Матеріали науково-практичної конференції з міжнародною участю до всесвітнього дня здоров'я 2018 р.* 5-6 квітня 2018 р., Київ, с. 27-30.

Анастасія Дзюба

молодший науковий співробітник Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України

ЩОДО ОКРЕМИХ АСПЕКТІВ ВТІЛЕННЯ АНТИКОРУПЦІЙНИХ ПРОГРАМ У АНТИКОРУПЦІЙНИХ ПРАКТИКАХ США ТА УКРАЇНИ

Анотація. У тезах розглянуто проблемні питання розробки та адаптації вітчизняного законодавства у сфері запобігання корупції до законодавства Європейського союзу. Особлива увага приділяється аналізу вимог міжнародних стандартів забезпечення втілення антикорупційного комплаєнсу у вигляді антикорупційних комплаєнс-програм.

Аннотация. В тезисах рассмотрены проблемные вопросы разработки и адаптации отечественного законодательства в сфере предотвращения коррупции в законодательство Европейского союза. Особое внимание уделяется анализу требований международных стандартов обеспечения реализации антикоррупционного комплаенса в виде антикоррупционных комплаєнс-программ.

Summary. The theses addresses the problematic issues of developing and adapting domestic legislation in the field of preventing corruption in the legislation of the European Union. Particular attention is paid to the analysis of the requirements of international standards to ensure the implementation of anti-corruption compliance in the form of anti-corruption compliance programs.

Однією зі сфер функціонування економічних відносин, що характеризується підвищеним рівнем корупційних ризиків, виступає зовнішня торгівля. Це передусім зумовлене тим, що саме у відносинах зовнішньої торгівлі сформувався достатньо корпоратизований та надприбутковий сектор економіки, до якого входить як легальний так і нелегальний товарообіг і фінансові ресурси, створюється тіньова зайнятість населення [1,

с. 219]. Такий стан речей сприяє підвищеному рівню корупційних ризиків як на підприємствах як державного так і приватного секторів економіки, зокрема, тих, що пов'язані із державними закупівлями.

Аналіз минулорічного опитування, проведеного Американською торгівельною палатою серед представників компаній, що входять до цієї міжнародної організації, щодо сприйняття рівня корупції дозволяє зробити певні висновки про корупцію у царині бізнесу [2, с. 182]. У аналітичній довідці по результатах проведеного опитування зазначається, що корупція у 2017 р. залишалась проблемою для іноземного бізнесу в Україні. Дев'яносто один % респондентів зазначили, що стикалися з корупцією під час ведення бізнесу в нашій країні, це на 10% більше, ніж у 2016 р. 89% опитаних вважають, що боротьба з корупцією є першочерговою для покращення бізнес-клімату в Україні [3].

Розглянемо детальніше законодавство США, норми якого мають безпосереднє відношення до суб'єктів господарювання у нашій країні, адже присвячене воно питанням відповідальності за корупційні правопорушення за кордоном Сполучених Штатів. Відомо, що першим таким законом є так званий FCPA (Foreign Corrupt Practices Act) – Закон про запобігання корупції за кордоном, що набув чинності у 1977 році. Метою цього закону було змусити суб'єктів господарювання, що діють у сфері зовнішньої торгівлі утримуватись від надання неправомірної вигоди посадовим особам іноземних держав з метою створення більш сприятливих умов господарювання. Він також мав на меті створення більшої прозорості у фінансовій звітності; побудову конкурентного середовища для компаній, що діють за кордоном [4, с 21-22]. Компетентні органи, відповідальні за застосування норм закону США про запобігання корупції за кордоном (FCPA), оцінюють не стільки внутрішні антикорупційні документи компанії (тобто антикорупційні політики), а й у першу чергу – комплаєнс-програму у цілому.

Антикорупційна комплаєнс-програма є базовим документом для вирішення усіх спірних моментів, інструкцією для вирішення питань та прийняття рішень у сфері антикорупційного комплаєнсу. До комплаєнс-програми, відповідно до FCPA, входить: кодекс поведінки, антикорупційні кримінально-правові політики, а також інші документи й процедури, необхідні для досягнення компанією мети комплаєнса (комплаєнс-документи). Комплаєнс-документи повинні бути актуальними, доступними і зрозумілими для адресата, а також мають охоплювати виявлені ризики конкретної компанії [5, с. 74].

Що стосується проблеми співвідношення глобальних і локальних комплаєнс-програм, то зараз все більше міжнародних компаній усвідомлюють той факт, що згідно із законодавством багатьох країн, що входять до різних юрисдикцій, глобальні політики не можуть застосовуватися автоматично. Отже, для того щоб глобальні комплаєнс-програми та комплаєнс-документи виконували свою функцію, вони мають бути приведені у відповідність із антикорупційним та іншим законодавством відповідної юрисдикції, переведені на державну мову і затверджені місцевою дочірньою компанією згідно із законодавством відповідної юрисдикції.

Міжнародні компанії на глобальному рівні все більше турбуються про проблему співвідношення покарання і заохочення працівників відповідних суб'єктів господарювання як дієвого механізму на шляху до досягнення корпоративних цілей в сфері комплаєнсу [6, с. 99]. Досвід США показує, що недоцільною видається практика прив'язки системи винагороди працівників до фактів виявлення ними порушень комплаєнс-програми. Доволі часто це призводить до того, що компанії виявляються перезавантаженими низкою безпідставних заяв про уявні порушення від працівників, єдиною метою яких є просування по службі. Щоб уникнути наведених недоліків компанія має забезпечити: упевненість працівників, підкріплену прописаними в статуті гарантіями того, що керівництво має вжити належних заходів у разі повідомлення про порушення. Оскільки комплаєнс-програма базується на рекомендаціях FCPA / UKBA та ґрунтується на вимогах закону, заходи дисциплінарного впливу мають бути адекватні і своєчасні; а внутрішні розслідування слід проводити вчасно й конфіденційно.

Згідно із Законом України «Про запобігання корупції», юридичні особи забезпечують розробку та вжиття заходів, які є необхідними та обґрунтованими для запобігання і протидії корупції у діяльності юридичної особи (ч. 1 ст. 61 Закону). В обов'язковому порядку Антикорупційна програма затверджується: у компаніях з державною (комунальною) часткою власності понад 50% (в яких працюють більш, ніж 50 працівників або річний дохід яких перевищує 70 млн. грн.); в будь-яких компаніях, що беруть участь у процедурах державних закупівель (на суму у 20 і більше млн. грн.) [7]. У сфері приватного права сьогодні йдеться про те, що розробка та виконання антикорупційних програм покладається лише на компанії, на які поширюється дія FCPA / UKBA. Це призводить до того, що у сфері діяльності таких суб'єктів господарювання відсутнє розуміння комплаєнсу як такого. Ще менша кількість працівників дбають про до-

тримання комплаєнс-програм [8]. Отже, нагальною залишається проблема як практичного втілення, так і теоретичного обґрунтування подальшого впровадження глобальних комплаєнс-програм в Україні, приведення їх у відповідність до вітчизняного законодавства.

Висновок. Підсумовуючи викладене, зазначимо, що адаптація антикорупційного комплаєнса та розробка антикорупційних комплаєнс-програм потребує створення певних правил поведінки на відповідному суб'єкті господарювання. Зазвичай, у них закріплюються принципи і порядок взаємодії працівників підприємства як між собою, так і з іншими юридичними і фізичними особами, закріплюються вимоги щодо внутрішнього і зовнішнього контролю, зокрема, питання звітності, аудиту, внутрішніх перевірок та розслідувань, передбачаємо навчальний процес і правила персональної відповідальності.

Список використаних джерел:

1. Головкін Б. М. Тіньова зовнішня торгівля і корупція на митницях // Проблеми законності : зб. наук. праць / відп. ред. В. Я. Тацій. – Харків : Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого, 2017. – Вип. 139. – С. 219.
2. Шостко О. Ю. Стан і тенденції виявлення кримінальних корупційних правопорушень в Україні // Проблеми законності. 2018. – Вип. 141. – С. 182.
3. Опитування Палати щодо сприйняття корупції : створення Антикорупційного суду є пріоритетом № 1 для бізнесу. URL: <http://www.chamber.ua/uk/Media/News/8184>.
4. Антикорупційний комплаєнс. Посібник для програми з підготовки осіб, відповідальних за реалізацію антикорупційної програми. – С. 21-22. URL: <http://cgpa.com.ua/wp-content/uploads/2018/07/Compliance.pdf>
5. Resource Guide to the FCPA U. S. By the Criminal Division of the U. S. Department of Justice and the Enforcement Division of the U. S. Securities and Exchange Commission. – P. 74. URL: <https://www.justice.gov/sites/default/files/criminal-fraud/legacy/2015/01/16/guide.pdf>.
6. Петрашко Л. П. Корпоративна відповідальність: крос-культурні моделі та бізнес-практики : монографія / Л. П. Петрашко. – К.: КНЕУ, 2013. – 342 с. С. 99.
7. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII (дата оновлення: 03.08.2017). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>.
8. Комплаєнс полноценности. URL: https://sk.ua/wp-content/uploads/sk_files/yup_17_16.pdf

Дмитро Задихайло

доктор юридичних наук, професор, за-
відувач кафедри господарського права
Національного юридичного універси-
тету імені Ярослава Мудрого

ВІДНОСИНИ ЕКОНОМІЧНОЇ ВЛАДИ В ДЕТЕРМІНАЦІЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Зазвичай прийнято констатувати, що з проголошенням Незалежності української держави в країні почались трансформаційні процеси, формування економіки ринкового типу. Процеси дійсно почались, сформовано колосальний обсяг законодавчого забезпечення, в першу чергу конституційно-правового, цивільно-правового, господарсько-правового тощо.

В той же час стверджувати, що в країні розбудована певна цілісна, гармонійна та ефективна національна модель ринкової економіки абсолютно передчасно. Досвід взаємодії з процесами виробництва, споживання, державного контролю та регулювання економічними процесами вже на емпіричному рівні свідчить про велику кількість дефектів функціонування економічних ринкових відносин.

Якщо піднятися до рівня, так званих, агрегатних показників розвитку національної економіки, то ні за обсягами виробництва, ні за його структурою, ні за питомою вагою інноваційного сегменту у складі виробничих активів, ні за показниками розподільчих відносин щодо результатів господарювання дуже важко стверджувати про досягнення високої ефективності функціонування цього господарського механізму. Про це свідчить і розуміння надзвичайно великої частки тіньової та кримінальної економіки, яка є, по суті, невід'ємною частиною функціонування економічних відносин в Україні, що їх прийнято вважати ринковими.

Дуже важливо врахувати, що на початкових трансформаційних етапах процесу переходу від адміністративно-командної економіки до розбудови ринкової економіки, в тому числі, і шляхом масштабної і дуже швидкої за часом приватизації державного майна до формування нових або переформатування старих господарських організацій, на самому початковому етапі підключились злочинні організації, що вкладали в процеси приватизації кошти, отримані злочинним шляхом. Більше того, в саму практику менеджменту було закладено такі форми регулювання внутрішньогосподарських та господарсько-виробничих, в тому числі, конкурентних від-

носин, що іманентні саме злочинному світові, а не цивілізованій економіці. Слід зазначити, що мова іде про констатацію загальновідомих трансформаційних процесів в економічному житті країни, що набули метафоричної форми як «лихі дев'яності».

Таким чином, сама генетика моделі української ринкової економіки містить в собі потужний криміногенний компонент. Однак сама методологія наукового аналізу як суто економічних процесів, так і розвитку господарсько-правового їх забезпечення, так і власне кримінологічних досліджень недостатньо враховують саме владний компонент в характері функціонування економічних процесів. Як уявляється, недооцінка ролі феномену економічної влади ґносеологічно полягає у перебільшенні значення автоматичного характеру саморегуляції ринкової економіки. Саморегулювальний ефект, саморегулювальна функція дійсно закладені в саму концепцію ринкової координації учасників економічних відносин, а також є елементом змісту поняття «правовий господарський порядок». В той же час, в системі економічних відносин складаються цілі центри економічної влади, між якими виникають відносини балансу, розподілу та взаємодії в системі яких, як уявляється, і знаходиться значна частина потенціалу детермінації економічної злочинності.

Недооцінка названого владного компонента в економічних відносинах саме ринкового типу, на відміну від відносин політичних створює «інструментальну недостатність» не тільки в господарсько-правових дослідженнях, але і в кримінологічній науці, адже можна стверджувати, що значна частка дисфункцій в балансі економічних влад в системі набуває криміногенного значення.

Слід зазначити, що будь-яка суспільна влада набуває значення відносин політичного рівня та відповідно вимагає правової урегульованості. Адже реалізація суспільної влади – державної, політичної, економічної, інформаційної, духовної тощо, фокусує навколо себе особливої гостроти конфігурації суспільних інтересів. Відтак, правове регулювання відносин невідного економічного впливу, що реалізуються між суб'єктами господарювання на диспозитивних засадах відбувається за одними правовими сценаріями (правовими режимами). Якщо в цьому ж самому сегменті господарсько-виробничих відносин виникають центри приватної макроекономічної влади – парадигма їх правової регламентації має бути принципово іншою.

Економічна влада як феномен функціонування господарських відносин є базовим типом суспільної влади, яка виникає та реалізується в межах економічної системи у відносинах між її суб'єктами, яким властивий особливий за характером, змістом та інтенсивністю вольовий вплив на еко-

номічну поведінку контрагентів, на порядок функціонування економічних інститутів з метою використання приналежних переваг для забезпечення власних інтересів.

Завдання господарсько-правової політики держави в цьому контексті полягає у формуванні правового господарського порядку на засадах контролю, розподілу, балансування та гармонізації приватних економічних владних відносин в сфері господарювання з метою забезпечення економічного народовладдя. Слід зазначити, що досягнення названого суспільного ефекту має також і потужне антикриміногенне значення.

Приватна макроекономічна влада є різновидом суспільної економічної влади макроекономічного рівня функціонування економічної системи ринкового типу, що виявляє себе в процесі концентрації економічних активів у визначених законодавством організаційно-правових формах, коли господарська організація за рахунок створення ринкових переваг отримує можливості суттєво впливати на економічну поведінку контрагентів, інших суб'єктів економічної системи, на стан макроекономічної рівноваги з метою реалізації власної стратегії розвитку, в тому числі і через конфлікт з іншими носіями економічної влади.

Сфера реалізації приватної макроекономічної влади може бути розподілена на групи: між суб'єктами господарювання; між суб'єктами господарювання та власниками активів, що залучаються до майнової основи господарювання, включаючи і сферу природокористування; між суб'єктами господарювання та найманими працівниками; між суб'єктами господарювання та споживачами товарів та послуг тощо. Особливої гостроти владні відносини набувають в контексті відносин між суб'єктами приватної економічної влади та державою.

Держава як суверенний носій макроекономічної влади в імперативному порядку використовує власні повноваження в економічній сфері, зокрема шляхом: встановлення нормативно-правового забезпечення відносин господарювання; здійснення державного регулювання відносин в сфері господарювання; встановлення порядку реалізації бюджетно-податкових відносин в сфері господарювання; встановлення порядку використання належних державі економічних активів; забезпечення діяльності суб'єктів господарювання державного сектору економіки; встановлення відносин державно-приватного партнерства з недержавними суб'єктами господарювання.

В цьому сенсі, розподіл економічної влади між суб'єктами економічних відносин є сутністю економічної політики держави, однією з її економічних функцій, що мають забезпечувати конституційний економічний порядок,

економічну багатоманітність та конкурентність, економічне народовладдя та суверенітет держави. Контроль, розподіл та балансування економічної влади між основними її носіями в усіх найважливіших сегментах національної економічної системи мають здійснюватись державою шляхом створення механізму їх взаємодії в режимі стримувань та противаг.

Кінцевою метою створення механізму інституціалізації розподілу та балансів між центрами економічної влади є досягнення стану економічного народовладдя як правової цінності, принципу та мети господарсько-правового регулювання, сутності правового господарського порядку та гарантії народного суверенітету, що забезпечується шляхом закріплення та реалізації Українським народом, його територіальними громадами та громадянами особисто або спільно комплексу економічних прав в сфері господарювання, що їх достатньо для здійснення вирішального впливу на зміст відносин виробництва, обміну, розподілу та споживання, на баланс розподілу економічної влади в національній економічній системі, з тим, щоб забезпечити її головне суспільне призначення – слугувати матеріально-технічною базою збереження, життєздатності та розвитку усього українського суспільства. Економічне народовладдя забезпечується також і функціонуванням механізмів політичного народовладдя, зокрема, в частині визначення змісту та спрямування економічної політики держави.

Організована злочинність, в тому числі, в економічній сфері також має в своїй основі потужний владний компонент. Так, кримінальна влада має свої особливості, зокрема в тому, що її інструментами є фізичне та психологічне насилля, а «кримінальною рентою» є отримання вигід, переваг та преференцій, що складають ознаки складів злочину, передбачених Кримінальним кодексом України.

Але кримінальна влада і кримінальні організації знаходяться в стані багатоваріативної взаємодії з джерелами економічної влади в самій економічній системі, впливаючи на них, використовуючи інфільтруючись в них – самі організаційні форми учасників господарських відносин, а інколи і підміняючи їх повністю.

Виникає питання чим може бути корисним запропонований кратологічний аспект саме для кримінологічної науки? По-перше, це поглиблення розуміння самої феноменології та детермінації економічної злочинності. По-друге, що розбудови системи попередження економічної злочинності на загальносоціальному рівні, адже мова йде про функціонування самих суспільно-економічних інститутів, має відбутися узгодження правових позицій представників різних наук, щодо необхідності формування

цивілізованої системи владних відносин в суспільстві, не тільки в політико-державній сфері, але і в сфері економіки, в інформаційній сфері тощо.

Консолідація зусиль науки в цьому напрямі полягає у необхідності визначити центри економічної влади, межі, характер та зміст її суспільно та законодавчо прийнятної реалізації, а також стимулювання суспільно-економічних відносин до подолання вакууму необхідних видів економічної влади шляхом консолідації їх носіїв у законодавчо забезпечені організаційні форми.

Олексій Зайцев

доцент, к.ю.н., доцент кафедри кримінального права № 1 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Інна Вишневська

студентка 1 курсу магістратури ІПКЮ Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

КУПІВЛЯ ІНФОРМАЦІЇ ЩОДО ТЕНДЕРНИХ ПРОПОЗИЦІЙ ЯК ФОРМА ПРОЯВУ КОРУПЦІЇ У ПРИВАТНІЙ СФЕРІ

1. Протягом останніх років боротьба з корупцією стала одним з пріоритетних напрямків внутрішньої і зовнішньої політики держави. Наразі, багато уваги приділяється боротьбі з корупцією у публічній сфері, однак, у приватній сфері корупція також є поширеним явищем. Відповідно до Звіту МВС України про стан протидії корупції за I квартал 2018 року, кількість кримінальних правопорушень, пов'язаних з наданням або отриманням неправомірної вигоди становить 330, з них 25 – у приватній сфері [4].

2. Корупція у приватній сфері має специфічні ознаки, які дозволяють відокремити її від корупції у публічній сфері. По-перше, шкода завдається не авторитету держави і державному управлінню, а ринковій економіці, добросовісності конкуренції тощо. По-друге, у публічній сфері матеріальна шкода може заподіюватись державному або місцевому бюджетам, natomiast, у приватній сфері – безпосередньо підприємству, установі або організації, власнику, клієнту або споживачу [8, с. 7].

Науковці слушно зазначають, що внаслідок тісного взаємозв'язку публічної та приватної сфер, окремі схеми незаконного вирішення проблем

та способи подолання конкуренції при веденні бізнесу перейшли саме з публічного сектору і стали звичною практикою. Саме тому, корупція у приватній сфері вважається похідним явищем від корупції у публічній сфері [1, с. 34].

3. Згідно із дослідженнями Національного агентства з питань запобігання корупції (далі – НАЗК), найбільш розповсюдженими формами прояву корупції у приватній сфері є: надання неправомірної вигоди за працевлаштування, «відкати», купівля інформації щодо тендерних пропозицій, купівля комерційної інформації про конкурентів, змови щодо утримання цін на певному рівні тощо. В контексті досліджуваної тематики більш детально зупинимось на купівлі інформації щодо тендерних пропозицій, яка, за даними НАЗК, зустрічається у 34% випадків корупції у приватній сфері [8, с. 7].

Обов'язковою ознакою купівлі інформації щодо тендерних пропозицій є предмет, а саме – тендерна пропозиція. Відповідно до п. 33 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про публічні закупівлі» (далі – Закон), тендерною пропозицією є пропозиція щодо предмета закупівлі або його частини (лота), яку учасник подає замовнику відповідно до вимог тендерної документації [9].

4. Процедура прийняття та проголошення тендерних пропозицій суб'єктами, що зазначені у п. 9 ч. 1 ст. 1 Закону, здійснюється через електронну систему закупівель. Якщо замовник не входить до кола зазначених у статті суб'єктів, він зобов'язаний оголосити початок проведення тендеру у відкритих джерелах інформації (ЗМІ, сайт підприємства, установи, організації тощо).

5. Незалежно від того, тендер проводиться із застосуванням електронної системи або без такої, можна виокремити наступні форми купівлі інформації щодо тендерних пропозицій. Першою формою є підкуп співробітника конкуруючої у тендері компанії, яка полягає у сплаті матеріальної винагороди співробітнику іншої компанії за надання цінової пропозиції, характеристики товару або послуги, які його компанія збирається висунути на тендері. Особливість зазначеної форми полягає в тому, що тендерна пропозиція надається іншій компанії без відома власника (власників).

Друга форма – «обмін тендерами», яка зустрічається у ситуаціях, коли одні й ті самі компанії беруть участь у двох або більше тендерах. Учасники тендеру заздалегідь домовляються між собою про встановлення цін приблизно на одному рівні. Частину тендерів виграє перша компанія, іншу частину – друга. В деяких випадках, компанія-переможець тендеру сплачує компанії, що програла, певну грошову суму, яка дорівнює сумі нео-

триманого прибутку від угоди. Ця форма є найскладнішою за своєю конструкцією, так як, окрім обміну тендерними пропозиціями між учасниками, може бути присутня й система «відкатів» у випадках залучення до обміну тендерами співробітника організації, яка оголошує тендер, для прийняття потрібного рішення.

Для ілюстрації наведемо наступний приклад. У 2017 році під час проведення торгів на купівлю шести тролейбусів КП «Комунальне підприємство «РІВНЕЕЛЕКТРОАВТОТРАНС», в якому двох учасників тендеру запідозрили у попередній змові. Учасниками було подано дві однакові пропозиції з точки зору технічних характеристик транспорту та послуг обслуговування, обидві компанії представляли один завод та у тендерній документації було зазначено одну й ту саму контактну особу, проте компанії між собою конкурували. Однак, тендерний комітет відхилив пропозицію одного з учасників у зв'язку з ненаданням повного пакету документів [3].

Третьою формою є підкуп керівника або власника конкуруючої компанії, внаслідок якого ця компанія подає тендерну пропозицію з гіршими умовами. По факту, такий підкуп є платою конкуруючій компанії за відмову від участі у тендері, однак саме завдяки її участі, хоча і з суттєво гіршими умовами, тендер не може бути визнаним недійсним.

Підкуп замовника є останньою формою купівлі інформації щодо тендерних пропозицій, який серед підприємців має назву «тендер для окремого кандидата». Зміст такого підкупу полягає у тому, що замовник, при формуванні основних умов товару або послуг вказує ряд вимог до кандидата, які не мають значення безпосередньо до самого товару або послуги (зазначення кольору, конкретна кількість працівників на підприємстві тощо), що дає змогу виграти окремому кандидату на тендері. При цьому, учасник тендеру може у замовника дізнатись про тендерні пропозиції інших учасників з метою закріплення власної позиції на поточній закупівлі. Таким чином, у тендері перемагає компанія, яка відповідає усім висунутим специфічним вимогам.

Як приклад, наведемо тендер, який проводився у 2017 році Перинатальним центром м. Київ щодо послуг з прання білизни. Обов'язковими вимогами були: наявність виробничих та адміністративних приміщень, що знаходяться у приватній власності постачальника та досвід роботи на ринку послуг не менше 5 років. Одним з учасників тендеру було подано заяву щодо визнання таких умов дискримінаційними, у зв'язку з тим, що вони не мають відношення до послуги. Однак, заяву було відхилено. У тен-

дері переміг один учасник, який повністю відповідав усім зазначеним вимогам. Інші – не відповідали вимогам тендеру [2].

6. Слід зазначити, що купівля інформації про тендерні пропозиції характеризується високим рівнем латентності через складність виявлення таких домовленостей між учасниками тендеру.

Проте, Україна здійснює ряд заходів, спрямованих на подолання корупції у приватній сфері. Одним з таких заходів стала ратифікація конвенцій. У 2006 році Україною було ратифіковано Кримінальну конвенцію про боротьбу з корупцією, статті 7 та 8 якої зобов'язують країн-учасниць Конвенції вжити законодавчих та інших заходів для встановлення у національному законодавстві кримінальної відповідальності за надання та одержання неправомірної вигоди у приватному секторі [6].

У цьому ж році Україною було ратифіковано Конвенцію ООН проти корупції. У ч. 2 ст. 12 Конвенції встановлено заходи, які країна може прийняти для попередження та подолання корупції у приватній сфері. Наприклад, розроблення стандартів забезпечення добросовісності в роботі приватних юридичних осіб, запровадження або удосконалення механізмів внутрішнього аудиту, що буде сприяти виявленню корупційних діянь тощо [5].

7. Після того, як обидві конвенції вступили в силу, у 2011 році КК України було доповнено статтею 368³, яка передбачає кримінальну відповідальність за підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми [7]. Слід зазначити, що суб'єктом цього злочину є службова особа саме юридичної особи приватного права. У чинному КК України не закріплено визначення такого суб'єкту злочину, проте науковці зазначають, що це особа, яка здійснює адміністративно-господарські та організаційно-розпорядчі функції та наділена відповідними повноваженнями [10, с. 23]. Кваліфікація купівлі інформації щодо тендерних пропозицій за «обмін тендерами» та підкуп керівника або власника підпадають під диспозицію вказаної статті.

Щодо підкупу замовника, то в цьому випадку кваліфікація діяння буде залежати від суб'єкту злочину: якщо замовником тендеру виступає службова особа юридичної особи приватного права, то кваліфікація відбувається за ст. 368³ КК України, якщо замовник – службова особа юридичної особи публічного права, то злочин кваліфікується за ст. 368 КК України.

Аналізуючи форми купівлі інформації щодо тендерних пропозицій, необхідно звернути увагу на те, що суб'єктом злочину у першій формі (підкуп співробітника конкуруючої у тендері компанії) є працівник юридичної особи приватного права, який не є службовою особою. В даному

випадку, кваліфікація відбувається за ст. 354 КК України, яка передбачає кримінальну відповідальність за підкуп працівника підприємства, установи чи організації.

8. Враховуючи викладене, можна зробити наступні висновки: 1. Купівля інформації щодо тендерних пропозицій є розповсюдженим явищем при проведенні тендерів, тому виникає необхідність вдосконалення законодавчого регулювання кримінальної відповідальності за такі діяння; 2. Найбільш поширеними формами купівлі інформації щодо тендерних пропозицій є: «обмін тендерами»; підкуп керівника або власника конкуруючого підприємства; підкуп замовника; підкуп співробітника юридичної особи приватного права. 3. У зв'язку з високим рівнем латентності таких діянь, необхідно розробити заходи, спрямовані на моніторинг тендерних пропозицій таких учасників тендеру, що дозволить виявити домовленості між ними, та моніторинг умов, які ставляться, з метою запобігання проведення тендеру «під конкретного переможця».

Список використаних джерел:

1. Волянська О. В. Корупція в приватному секторі та чинники, що її зумовлюють / О. В. Волянська // Український соціум: соціально-політичний аналіз сучасності та прогноз майбутнього : зб. тез XVII Всеукр. студент. наук.-практ. конф., 10 груд. 2015 р. – Харків, 2015. – С. 33–37.
2. Закупівля з надання послуг з прання білизни UA-2017-05-16-000801-а від 16.05.2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.dzo.com.ua/tenders/1104707/complaints>
3. Закупівля з постачання «Рейкових рухомих складів» (тролейбуси з низьким рівнем підлоги (з автономним ходом) від 30 травня 2017 року UA-2017-05-30-001773-b [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.dzo.com.ua/tenders/1104707/complaints>
4. Звіт про стан протидії корупції за I квартал 2018 року [Електронне джерело]. – Режим доступу: http://mvs.gov.ua/ua/pages/274_Statistika.htm
5. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції : Конвенція від 31.10.2003 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_c16
6. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією : Конвенція від 27.01.1999 № ETS173 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_101
7. Кримінальний Кодекс України : зі змінами та доповненнями станом на 25 січня 2018 року / уклад. та підгот. В. І. Тютюгін – Харків : Право, 2018. – 308 с.

8. Корупція в приватному секторі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : ftp://91.142.175.4/nazk_files/doslidzhennya/8.pdf.
9. Про публічні закупівлі : Закон України від 25.12.2015 №922-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/922-19/page>
10. Проблеми кваліфікації корупційних і пов'язаних з корупцією злочинів: навчально-методичний посібник для самостійної роботи та практичних занять для студентів 4-го курсу Інституту прокуратури та кримінальної юстиції першого (бакалаврського) рівня галузь знань 08 «Право» спеціальності 081 «Право» / авт.: В. Я. Тацій, В. І. Тютюгін, В. М. Киричко та ін. – Харків: Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2017. – 114 с.

Ростислав Іжевський

аспірант кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ЗАПОБІГАННЯ НЕЗАКОННОМУ ВИКОРИСТАННЮ БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ В СФЕРІ ДОРОЖНЬОГО ГОСПОДАРСТВА: ДОСВІД США ТА КАНАДИ

Доповідь присвячена проблемі незаконного використання бюджетних коштів в Північній Америці в сфері дорожнього господарства. Проаналізовано північноамериканські моделі управління дорожнім господарством та узагальнено універсальні засоби запобігання злочинам в даній сфері.

Ключові слова: автомобільні дороги, бюджетні кошти, корупція, злочини в сфері будівництва.

Доклад посвящен проблеме незаконного использования бюджетных средств в Северной Америке в сфере дорожного хозяйства. Проанализированы североамериканские модели управления дорожным хозяйством и обобщены универсальные средства предупреждения преступлений в данной сфере.

Ключевые слова: автомобильные дороги, бюджетные средства, коррупция, преступления в сфере строительства.

The report is devoted to the problem of illegal use of budget funds in North America in the field of road transport. Analyzed the North American model of road management and generalized universal means of crime prevention in this sphere.

Key words: highways, budget funds, corruption, crimes in the construction sector.

Побудова стабільної ринкової економіки на сьогодні ґрунтується на міцній інфраструктурі будь-якої держави. Інфраструктурний сектор еко-

номіки безумовно є важливим компонентом стабільності, привабливості та конкурентоспроможності країни. Лідером за обсягом бюджетних асигнувань на будівництво автомобільних доріг вважаються Сполучені Штати Америки та Канада.

В зазначених країнах Північної Америки одна з найбільш високорозвинених автомобільних мереж у світі. Наприклад тільки система автомагістралей в США сягає 259 032 км, що за повідомленням Департаменту транспорту США становить 4% від усіх національних доріг країни. Протяжність канадських доріг складає більше 1 млн. км., близько 38 000 км. з яких складають «Національну систему автомобільних доріг» (NHS). Будівництво автомобільних доріг стало свого часу одним із визначальних чинників у становленні та розбудові цих країн, завоюванні світового економічного лідерства. Тим не менш, і такі високорозвинені країни стикаються із проблемою економічної злочинності при реалізації нових інфраструктурних проєктів будівництва «хайвеїв¹» або ж реконструкції вже існуючих.

Економічна злочинність в секторі будівництва автомобільних доріг є складним явищем в аспекті її виявлення та запобігання. Кожного року в США та Канаді злочинами в сфері будівництва автомобільних доріг завдається значна шкода національним бюджетам в сотні мільйонів доларів. На підтвердження чого індекс Transparency International відзначає сферу будівництва як найбільш корумпований сектор на міжнародному рівні.

Перш ніж вживати певні заходи для запобігання незаконному використанню бюджетних коштів при будівництві автомобільних доріг необхідно зрозуміти чому дана категорія злочинів є поширеною в США та Канаді. З цією метою консалтингова-аудиторська компанія «Grant Thornton» надає перелік основних чинників, які сприяють вказаному виду злочинності, а саме:

- відсутність ефективного внутрішнього контролю та недостатній або слабкий зовнішній;
- доступні багатомільйонні проєкти, що фінансуються за рахунок державного бюджету;
- економічний тиск зі сторони підрядників;
- відсутність чіткої регламентованих форм контрактів (стосовно цін на матеріали, строків поставки та виконання, кількості субпідрядників та інше);

---

¹ **Highway** в перекл. з англ. – автомагістраль, шосе.

- великий обіг необлікованих готівкових коштів, що виключає належний контроль за їх використанням;
- спільна діяльність недобросовісних підрядників (конфлікт інтересів, узгоджені дії тощо);
- будівельний бізнес тісно пов'язаний із діяльністю місцевої мафії;
- незареєстрована робоча сила (емігранти та нелегали);
- корумпованість усіх без виключення ланок будівництва доріг¹.

З огляду на вищезазначене слід зазначити, що сфера будівництва є більш сприятливою для вчинення злочинів аніж інші сектори економіки.

Для того щоб мінімізувати негативний вплив економічної злочинності в інфраструктурному секторі виникла необхідність розроблення ефективних стратегій запобігання цим злочинам. Зокрема 30 червня 2016 року в США було прийнято Закон «**Про зниження рівня шахрайства та аналізу даних 2015 (FRDA)**» яким покладено обов'язок на Генеральне звітне управління (GAO) встановлювати керівні принципи для федеральних органів щодо встановлення фінансового та адміністративного контролю.

Відповідно до Закону «FRDA» фінансовий та адміністративний контроль повинен включати в себе:

- проведення оцінки ризиків шахрайства та здійснення заходів контролю з метою пом'якшення виявлених ризиків шахрайства;
- збір та аналіз даних з механізмів звітності щодо виявлених шахрайств для моніторингу тенденцій шахрайства та використання цих даних та інформації для постійного вдосконалення заходів контролю та запобігання шахрайства;
- використання результатів моніторингу, оцінки, аудитів та розслідувань для вдосконалення механізмів запобігання, виявлення та реагування.

В 2017 році Департамент транспорту США завершив розробку плану здійснення управління ризиками щодо шахрайства і з другої половини 2017 року розпочато роботу зі збирання інформації про шахрайство, розкрадання та зловживання².

Реалізація американської стратегії подолання злочинності в секторі будівництва зумовлена й достатньо ефективною моделлю управління. Так

---

¹ **Детальніше, див:** Construction fraud in Canada – Understand it, prevent it, detect it. 2013. URL: <https://renx.ca/PDF2/13may2-granthornton-constructionfraud.pdf>

² **Детальніше, див:** The Agency Financial Report for Fiscal Year (FY) 2017. URL: <https://www.transportation.gov/sites/dot.gov/files/docs/mission/budget/299936/dot-afr2017508-compliant111717.pdf>

дорожня інфраструктура знаходиться у підпорядкуванні Департаменту транспорту США (USDOT) який здійснює управління через Федеральну автомобільну адміністрацію (FHWA), агентства якої функціонують в кожному штаті. Ефективність фінансового контролю в даному секторі гарантують Генеральне звітне управління, щодо федеральних коштів та Головний фінансовий інспектор USDOT безпосередньо в середині Департаменту. Розслідування злочинів у сфері інфраструктури покладено на спеціальний орган контролю та розслідування – Офіс Генерального Інспектора при Департаменті транспорту США (OIG). Крім того, до компетенції OIG також належать функції аудиту та зовнішнього контролю, що звісно посилює ефективність заходів запобігання.

На відміну від США в Канаді відсутнє жорстке централізоване управління дорожньою інфраструктурою. За інформацією яку надає Міністерство інфраструктури Канади більшість канадських автомобільних доріг (95-97%), включаючи (NHS), належать до певної адміністративно-територіальній юрисдикції (провінційної, територіальної або муніципальної юрисдикції), тому саме виконавчі органи кожної з юрисдикцій головним чином несуть відповідальність за планування, проектування, будівництво, експлуатацію, технічне обслуговування та фінансування дорожньої мережі¹.

Контроль за реалізацією публічних фінансів здійснює Генеральний аудитор Канади через своє центральне та територіальні відомства. В світлі антикорупційних реформ які запроваджені в країні, ефективність за розслідуванням злочинів в сфері дорожнього господарства покладено на UPAC (L'Unité permanente anticorruption – француз.) – постійно діючу комісію з питань протидії корупції, яку очолює уповноважений по боротьбі з корупцією. Ефективність роботи антикорупційних органів принесла свої дивіденди вже в 2013 році, за повідомленням міністра транспорту Канади уряду вдалось заощадити 240 млн. доларів та скоротити фінансування дорожніх робіт на 16% від запланованих².

Не менш ефективно працює й Офіс Генерального Інспектора (OIG) в США. Наприклад 17 серпня 2018 року Федеральна адміністрація авто-

---

¹ **Детальніше, див:** Road Transportation.URL: <https://www.tc.gc.ca/eng/policy/anre-menu-3021.htm>

² **Детальніше, див:** Anti-corruption measures saved Quebec \$240-million on road work, minister says. URL: <https://www.theglobeandmail.com/news/politics/anti-corruption-measures-saved-quebec-240-million-on-road-work-minister-says/article15404414/>

мобільних доріг (FHWA) заборонила діяльність компанії «Carl M. Weber Steel Service» та її власників Денніса та Дейла Вебера, а також компанії «Karen Construction Inc.» та її власниці Джуді Нолл, строком на 3 роки. Заборона виникла внаслідок обвинувачення фірм та їх власників Окружним судом Філадельфії у змові, пов'язаній із комплексною схемою шахрайства. Протягом 16 років «Weber Steel» використовувала фіктивну компанію «Kagen», щоб отримати підрядні контракти в штаті Пенсільванія передбачених федеральними програми для малозабезпеченого бізнесу «DBE». Внаслідок злочинних дій було незаконно привласнено 18,7 млн. доларів з 224 федеральних проектів. Брати Вебери були позбавлені волі на 6 місяців із випробувальним терміном в 3 роки та обов'язку сплатити солідарно 1 млн. доларів компенсації, Д. Нолл отримали 3 роки випробувального терміну та зобов'язана сплатити 336 219 тис. доларів¹.

Аналізуючи моделі управління та контролю в сфері дорожнього господарства США та Канади слід зазначити, що попри їхні відмінності кожна по своєму гарантує належний рівень відповідальності за вчинені правопорушення. Враховуючи той факт, що масштаби будівництва автомобільних доріг з кожним роком тільки зростають всім зацікавленим сторонам необхідно впроваджувати ефективні механізми запобігання економічній злочинності в секторі інфраструктури.

Світовий банк пропонує універсальні управлінські «інструменти» запобігання даного виду злочинів, зокрема це:

- Проведення зовнішнього та внутрішнього аудиту;
- Запровадження комп'ютеризованого бухгалтерського обліку за всіма операціями з посиленням рівнем захисту;
- Отримання банківських гарантій;
- Запровадження щорічної обов'язкової фінансової звітності;
- Інтегрованість системи обліку з ціновою політикою ринку тощо.

З огляду на вищевикладене слід підкреслити, що прозорість, підконтрольність та звітність при реалізації проектів будівництва автомобільних доріг є ключовим фактором у запобіганні злочинам у сфері дорожнього господарства.

---

¹ *Детальніше, див: FHWA Debars Pennsylvania Bridge Construction Firms and Owners for 3 Years Related to an \$18.7 Million DBE Fraud. 2018. URL: <https://www.oig.dot.gov/library-item/36689>*

Наталія Коваленко

доктор юридичних наук, Суддя Верховного Суда України

Василь Настюк

доктор юридичних наук, професор завідувачий кафедрою адміністративного права та адміністративної діяльності Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, член-кореспондент НАПрНУ

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВЕДЕННЯ ТОРГІВЛІ З ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИМИ ТЕРИТОРІЯМИ

Ланцюг законодавчих актів стосовно торгівлі з тимчасово окупованими територіями є досить розгалуженим. Протягом усього часу держава в особі представників влади намагається урегулювати складну геополітичну ситуацію на півдні та сході країни шляхом законотворчої діяльності. Прийнята низка спеціалізованих нормативно-правових актів, авжеж, важлива та необхідна, проте всіх наявних складнощів усунути не в змозі [1, с. 257].

Натепер можна говорити про декілька основоположних нормативно-правових актів у сфері правового режиму ведення торгівлі на тимчасово окупованих територіях, а саме: Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» [2]; Закон України «Про створення вільної економічної зони «Крим» та про особливості здійснення економічної діяльності на тимчасово окупованій території України» [3] і деякі інші, менш суттєві та значущі спеціалізовані акти. Однак саме ці два Закони є найбільш важливими в контексті торгівлі з тимчасово окупованими територіями. Щоб визначити характерні риси, що притаманні регулюванню правового режиму ведення торгівлі з анексованою територією Автономної Республіки Крим, звернемося до вищеперерахованих нормативно-правових актів цієї сфери. Почнемо із Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», який діє в редакції від 1 січня 2017 року, визначає статус Криму як окупованої території у складі України й установлює певні правила, що повинні враховувати суб'єкти підприємницької діяльності, суб'єкти економічного життя країни, іншими словами, бізнес країни.

Важливим є те, що цей Закон установлює, що операції з передачі права власності на нерухомість у Криму повинні здійснюватися відповідно до українського законодавства. А це передбачає нотаріальне завірення таких угод і їх реєстрацію в українському державному реєстрі в особливому порядку, який має розробити уряд. Також Закон зазначає, що Україна не визнає діяльність кримських органів публічної влади, їхніх посадових і службових осіб, якщо вони створені або обрані не відповідно до законодавства України. Закон установлює, що будь-які рішення чи документи, видані такими органами або їхніми посадовими особами, є недійсними й не матимуть юридичних наслідків на всій території України. Для іноземців та осіб без громадянства повинен бути встановлений особливий режим відвідування півострова. Для візиту в Крим необхідно буде отримати спеціальний дозвіл Державної міграційної служби України. Крім того, в'їзд і виїзд може проходити тільки через обладнані на материковій частині України контрольні пункти. Згідного із цим Законом, порушення спеціального пропускового режиму буде вважатися в Україні кримінальним правопорушенням. Також Законом установлюються певні правила щодо регулювання судових відносин, а саме всі спори, підсудні судам на території Автономної Республіки Крим і міста Севастополя, будуть розглядатися відповідними судами Київської області й міста Києва. Юрисдикція українських судів продовжує поширюватися на всі правовідносини, що виникають у Криму [4]. Наведені правила, що встановлюються Законом України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», відіграють край важливу роль у правовому режимі торгівлі. Отже, цей Закон не забороняє певні види господарської діяльності завдяки активній співпраці бізнесменів, економістів і правознавців. Важливим є й те, що всі договірні відносини повинні ґрунтуватися на чинному українському законодавстві. Законом установлений чіткий процес потрапляння на анексований півострів, яким повинні користуватися, зокрема, й суб'єкти господарювання та підприємницької діяльності. Безумовно, одне з найголовніших правил, установлених цим Законом, стосується судових процесів.

Згідно із Законом України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», всі судові процеси будь-якої підвідомчості будуть проходити в київських судах. Важко переоцінити значимість цього положення, тому що підприємницька та господарська діяльність дуже часто зіштовхується з проблемами, які потребують судового втручання, а без цієї норми права питання щодо

судочинства на анексованій території було відкритим і болючим. Зараз же є чітке законодавче визначення процедури здійснення судочинства у справах, які раніше вирішувалися на території півострова. Отже, стосовно Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» можна сміливо стверджувати, що в контексті регулювання підприємницької та господарської діяльності, як наслідок цього, торгівлі Закон вносить важливі тлумачення проблемних питань і дає хоча б певні роз'яснення, як треба правильно, згідно із законодавством, поводити себе суб'єктам торговельних відносин (особисто ми відокремили б важливі моменти щодо перенесення судових процесів із півострова до Києва та рішення розробників Закону про незастосування обмежень щодо окремих видів господарської діяльності в Криму).

Іншим важливим нормативно-правовим актом, що регулює певні особливості правового регулювання торгівлі на території анексованого Криму, є Закон України «Про створення вільної економічної зони «Крим» та про особливості здійснення економічної діяльності на тимчасово окупованій території України» [5]. Спробуємо з'ясувати, які особливості регулювання створює цей Закон. Закон України «Про створення вільної економічної зони «Крим» та про особливості здійснення економічної діяльності на тимчасово окупованій території України» набрав чинності 27 вересня 2014 року. Цей Закон передбачає, що на території Автономної Республіки Крим і міста Севастополя повинна бути запроваджена вільна економічна зона «Крим». На підставі цього Закону створюється вільна економічна зона «Крим», яка повинна діяти повних десять календарних років, тобто до 27 вересня 2024 року. Згідно із цим Законом, між півостровом і материковою частиною України встановлюється певний кордон, так звана буферна зона. Межа між територією вільної економічної зони «Крим» і материковою територією України проходить по лінії сухопутного адміністративного кордону між Автономною Республікою Крим і Херсонською областю. Відповідно до Закону, на адміністративному кордоні вільної економічної зони «Крим», передбачається створення зон митного контролю (пропускних пунктів). Термін дії вільної економічної зони «Крим» може бути продовжено або скорочено окремими законами України. При цьому завершення режиму тимчасової окупації території Криму не є підставою для припинення дії вільної економічної зони «Крим». Створення вільної економічної зони «Крим» передбачає спеціальний правовий режим економічної діяльності у вільній економічній зоні «Крим», у тому числі особливий порядок застосування норм регуляторного, податкового

та митного законодавства України, що, відповідно, певним чином торкається й торгівлі, бо мито, податки та інші моменти невід'ємно пов'язані з діяльністю суб'єктів господарювання й діяльністю суб'єктів економічного життя країни. Закон чітко визначає, що на товари, які постачаються з території півострова на материкову частину України, поширюється митний режим імпорту, а на товари, що ввозяться з материкової частини України на територію півострова, поширюється митний режим експорту. Усі митні формальності у зв'язку з оформленням певних митних документів повинні здійснюватися лише в одному місці, а саме на контрольно-пропускному митному пункті на адміністративному кордоні між материковою Україною та вільною економічною зоною «Крим» (тобто будь-які інші перетинання кордону між материком і півостровом фактично є незаконними й такими, що порушують митні правила перетинання кордону]. При цьому до ввезення товарів із Криму застосовуються норми законодавства про державний санітарно-епідеміологічний, ветеринарно-санітарний, екологічний, радіологічний контроль, інші заходи тарифного та нетарифного регулювання [6].

Варто зауважити, що, згідно із Законом України про вільну економічну зону, постачання товарів і послуг на/з території вільної економічної зони «Крим» підпадає під регулювання таких нормативно-правових актів: Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму» (з останньою редакцією від 05.01.2017) [7] і Закону України «Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання» [8]. Згідно із Законом України про вільну економічну зону, для цілей застосування податкового та митного законодавства договори, укладені між суб'єктами господарської діяльності з місцезнаходженням (місцем проживання) на території вільної економічної зони «Крим», та іншими суб'єктами господарської діяльності, є документами, що використовуються замість зовнішньоекономічних договорів (контрактів). Отже, відповідно до цього Закону, всі комерційні відносини між підприємствами материкової України та Кримом оформлюються договорами, які сміливо можна прирівняти до зовнішньоекономічних контрактів. З огляду на це, в подібних договорах потрібно враховувати всі істотні моменти, які є наявними в зовнішньоекономічних контрактах, і приводити їх у відповідність до матеріального права України, а це дуже ускладнює діяльність певних підприємств. Отже, на практиці постачання товарів із Криму чи, навпаки, до Криму є доволі

складним процесом. Треба нагадати й той важливий момент, що в разі довгострокової окупації чи анексії Кабінет Міністрів України може на певний час обмежити постачання окремих товарів із Криму до материкової України й у зворотному напрямку.

Згідно із Законом України про вільну економічну зону, на території вільної економічної зони «Крим» може застосовуватися мультивалютний режим, за яким як оплата вартості товарів (робіт, послуг), що продаються (надаються) у межах вільної економічної зони «Крим», приймається як гривня, так і валюти іноземних держав, включені Національним банком України до відповідних груп Класифікатора іноземних валют та банківських металів [9]. При цьому такі операції не потребують індивідуальної ліцензії Національного банку України. Проте заборона Національного банку України на встановлення кореспондентських відносин із банками, що працюють у Криму, досі є чинною, розрахункові відносини із суб'єктами підприємницької діяльності, що знаходяться на анексованій території півострова, можна проводити лише через ті банки Російської Федерації, що не мають своїх відділень на території Криму. Це є ще одним істотним чинником, що ускладнює взаємини українських компаній із підприємствами в Криму. Отже, Закон України «Про створення вільної економічної зони «Крим» та про особливості здійснення економічної діяльності на тимчасово окупованій території України» встановлює свої особливості, пов'язані з правовим режимом торгівлі зокрема (податковий аспект; митний аспект; валютні розрахунки; тощо). Звичайно, існує ще ланцюг нормативно-правових актів, що регулюють економічні відносини з анексованим півостровом, але в роботі наведено два основні Закони стосовно особливостей регулювання правового режиму торгівлі. Також варто пам'ятати, що, з огляду на неоднозначність правового режиму Криму, а також одночасне поширення на території Криму юрисдикції України та Російської Федерації, у Криму фактично діють нормативні акти трьох правопорядків (України, Росії та Криму), що перебувають у колізії між собою, тому що вони не можуть одночасно застосовуватися до тих самих правовідносин [10].

Важливим моментом є й те, що сьогодні Крим блокується в плані торгівлі як із об'єктивних, так і суб'єктивних причин діяльністю політичних партій, активістів і деяких громадських об'єднань. Стосовно торговельних обмежень важливою також є. Постанова Кабінету Міністрів України «Про обмеження поставок окремих товарів (робіт, послуг) з тимчасово окупованої території на іншу територію України та/або з іншої території України на тимчасово окуповану територію». Якщо у 2014 році

та 3/4 частини 2015 року торгівля з Кримом здійснювалася згідно із зазначеними нормами законодавства, то з кінця 2015 року й до сьогодні торгівля з анексованим півостровом фактично на стадії припинення. Такої позиції щодо припинення торговельних зв'язків із анексованим Кримом дотримується й уряд, посилаючись на те, що колишні підприємницькі суб'єкти та суб'єкти господарювання, які базуються в Криму, фактично виведені з української юрисдикції й перетворилися з українських на російські, а підтримувати торговельні зв'язки з державою, що анексувала територію, недоцільно, оскільки на півострові по факту встановлене правління іншої держави з порушеннями норм міжнародного права.

Список використаних джерел:

1. Коваленко Н. В. Теорія адміністративно-правових режимів: монографія / Н. В. Коваленко. – Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика», 2017. – 432 с.
2. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 15.04.2014 р. № 1207-VII. URL: <http://zakon2/rada.gov.ua/laws/show/1207-18/page>. (звернення: 03.03.2017).
3. Резнік. І. М. Співвідношення категорій «адміністративно-правовий режим» та «митний режим». Вісник Академії митної служби України. Серія «Право». 2009. № 1. С. 110-113.
4. В Україні був прийнятий закон, що встановлює особливості правового статусу Криму ... URL: <http://www.sk.ua/ua/news/2147>. (дата звернення: 22.02.2017)
5. Адміністративне право України. Академічний курс: підручник: у 2 т.: Т. 1. Загальна частина / ред. колегія: В. Б. Авер'янов (голова) та ін. К.: Видавництво «Юридична думка», 2004. 584 с. URL: <http://books.br.com.ua/4354>. (дата звернення: 04.03.2017)
6. Вільна економічна зона «Крим»: нюанси роботи. URL: http://uz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/EA007187. (дата звернення: 01.03.2017).
7. Про затвердження Інструкції з організації охорони та захисту військового майна, яке знаходиться на території державних підприємств, що належать до сфери управління Міністерства оборони України, силами Військової служби правопорядку у Збройних Силах України: Наказ від 30.03.2016 р. № 172 / Міністерство оборони України. Офіційний вісник України від 24.05.2016 р. № 38. Ст. 1471.
8. Про державний кордон України: Закон України від 04.11.1991 р. № 1777-XII. URL: <http://zakon2/rada.gov.ua/laws/show/1777-12>. (звернення: 07.04.2017).

9. Класифікатор іноземних валют та банківських металів: Постанова від 04.02.1998 р. № 34. /Правління Національного банку України. Офіційний вісник України від 05.03.1998 р. , № 7. Стор. 120. Ст. 274.
10. Алексеев С. С. Право: азбука, теорія, філософія. Опыт комплексного исследования. М.: Статут, 1999. 712 с.

Юрій Кравченко

директор Харківського територіального управління НАБУ

БОРОТЬБА З ТОП-КОРУПЦІЄЮ В УКРАЇНІ: ЧОМУ КОМПРОМІСИ НЕМОЖЛИВИ

НАБУ було створене для викорінення корупції у найвищих ешелонах влади та робить вагомий внесок у реалізацію антикорупційної реформи. За час існування інституції детективи Бюро викрили на корупції понад **360** осіб. На сьогодні у роботі детективів **646** проваджень, **165** повідомлень про підозру, **146** справ скерованих до суду, винесено **21** вирок. Завершено низку резонансних розслідувань стосовно осіб, які вважалися «недоторканими» до початку роботи НАБУ.

На початку року до суду пішла справа стосовно колишнього нардепа, экс-голови Комітету ВР з питань паливно-енергетичного комплексу (так звана «справа Мартиненка»). Це – одне з перших проваджень, зареєстрованих у ЄРДР детективами НАБУ.

Відкрито матеріали:

- у «**бурштиновій справі**», в якій підозрюваними є чинні народні депутати України;
- у справі **закупівлі палива для потреб Мініборони України** (серед підозрюваних – чинний заступник міністра, низка посадовців міністерства);
- відкрито матеріали справи щодо ДП «**Адміністрація морських портів України**».

У I півріччі 2018 року також завершено розслідування справи **за фактом розтрати коштів «Львівського бронетанкового заводу»** при закупівлі двигунів для потреб ЗСУ (у корупції обвинувачуються чинні посадовці Збройних Сил України та ДП «ЛБТЗ»).

Викрито корупційну схему **розкрадання коштів бюджету Одеси при закупівлі будівлі колишнього заводу «Краян»** – розслідування стосовно

чинного Одеського міського голови та ще чотирьох посадовців Одеської мерії завершено, наразі вони ознайомлюються з матеріалами слідства.

У І півріччі 2018 року детективи НАБУ та прокурори САП скерували до суду перші справи за фактами внесення недостовірних відомостей до е-декларацій. Завершили розслідування 5 кримінальних проваджень за фактом внесення недостовірних відомостей до декларацій (ст.366-1 КК України). Серед обвинувачених – судді та голова Державної аудиторської служби України.

Загалом, станом на 30.06.2018 детективи розслідували 72 кримінальних провадження щодо внесення недостовірних відомостей до електронних декларацій. Зазначу, що у розслідування таких злочинів важлива співпраця з Національним агентством із питань запобігання корупції (НАЗК). Наразі, з 39 запитів, скерованих детективами до НАЗК про проведення повної перевірки стосовно особи-декларанта, відповіді отримано всього на 8.

До того ж, що НАБУ досі не має повного доступу до реєстру е-декларацій.

Ми ліквідуємо корупційні схеми та створюємо умови для відшкодування збитків, завданих державним інтересам через корупцію. Для цього ми налагодили ефективну співпрацю з АРМА та посили позовну роботу. В управління АРМА було передано унікальні об'єкти, арештовані за клопотанням детективів НАБУ під час розслідувань, аби ці активи не ставали джерелом збитків для держави.

У березні 2018 року АРМА було передано 185 млн грн, які за версією слідства були незаконно сплачені з міського бюджету Одеси за будівлю ВАТ ХК «Краян». За рішенням суду у АРМА залишилось близько 92 млн грн. Вказані кошти розміщені на депозитних рахунках.

У квітні АРМА отримало в управління нерухоме майно аеропорту «Одеса» та 75% акцій компанії, що ним володіє. Орієнтовна вартість становить понад 2 млрд. грн.

У червні АРМА за рішенням суду отримало контроль над двома ЦМК «Новороздольська ТЕЦ» та «Новояворівська ТЕЦ», які забезпечують тепловою енергією два міста з населенням близько 30 тис. кожне.

Крім цих об'єктів АРМА за клопотанням НАБУ отримала в управління корпоративні права на суму понад 21 млн грн, земельні ділянки, нерухомість тощо.

Позовна робота – один із ключових інструментів, яким користується Бюро для усунення умов вчинення злочинів та відшкодування збитків завданих державі через корупцію.

Визнано недійсними 93 кабальні угоди держкомпаній на загальну суму 4,75 млрд грн. Відтак, створені реальні передумови для стягнення коштів із метою відшкодування збитків завданих державним інтересам.

Верховний Суд ухвалив 23 рішення в справах, розпочатих за позовами НАБУ, в межах яких Національне бюро вимагало визнати недійсними угоди на майже 1,5 млрд грн. Всіма рішеннями у цих справах Верховний Суд підтримав позицію НАБУ. Відтак, створене реальне підґрунтя для того, щоб у подальшому ці кошти повертати на користь держави.

Сума угод, які НАБУ через суд вимагає визнати недійсними, становить 6 млрд грн. 80% від цих коштів містяться у договорах, які за ініціативи Національного бюро вже визнані судом недійсними, і рішення стосовно яких набули законної сили.

Економічний ефект від роботи НАБУ перевищує 3 млрд грн. Із цієї суми за час роботи НАБУ за рішенням суду відшкодовано 75,4 млн грн, добровільно відшкодовано особами, викритими на корупції, 264,6 млн грн., у процесі стягнення перебувають 807 млн грн. Крім того, детективи запобігли розкраданню 2,2 млрд грн.

За два з половиною роки розслідувань детективи НАБУ викрили на корупції близько 400 осіб, стосовно більше половини з них розслідування вже завершено.

Із більш ніж **163 осіб**, яких НАБУ наразі підозрює у вчиненні корупційних злочинів, кожен четвертий є чиновником державного або місцевого рівня чи очолює державне підприємство.

Кожен дев'ятий підозрюваний є представником судової гілки влади. Найчастіше ми викриваємо служителів Феміди на отриманні неправомірної вигоди.

Найпоширенішим злочином, на якому посадовців викриває НАБУ, як і раніше, є привласнення, розтрата або заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 КК України): на нього припадає понад 60% повідомлень про підозру.

Проте, попри зусилля Бюро топ – корупціонери залишаються непокараними. Відсутність вироків є головним викликом антикорупційній реформі.

Кількість справ стосовно топ-корупціонерів, які НАБУ і САП скерує до суду, зростає.

Наразі до суду скеровано **143** справи, із яких 35 – впродовж I півріччя 2018 року. Лише у 7 з 35 переданих впродовж останніх шести місяців справах розпочався розгляд по суті.

Жодного обвинувального вироку, відповідно до якого особу було засуджено до реального покарання у вигляді позбавлення волі, за останні шість місяців у справах НАБУ і САП суд не виніс. Так само як і жодного виправдувального.

Разом із суспільством ми очікуємо на запуск Вищого антикорупційного суду (ВАС), який має ухвалити остаточні рішення у справах щодо топ-корупціонерів. Сподіваємося, що процес відбору суддів до ВАС відбуватиметься прозоро та відкрито, під контролем громадськості та міжнародних партнерів.

Оксана Крижанівська

Адвокат, Старший партнер адвокатської компанії «Александров та партнери»

ЗАХИСТ МІЖНАРОДНИХ ІНВЕСТИЦІЙ ВІД КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ

Як було одного разу відмічено послом Швейцарії в Україні та Республіці Молдова Гійомом Шойрером: «Корупція є проблемою. Факт, що немає дотримання верховенства права. Це ті два елементи, через які багато бізнесменів сумніваються, чи приїжджати в Україну. Вони готові мати справу з конкуренцією, з діловими проблемами, проблемами виробництва, але не з цими двома проблемами, і у них мало можливостей для позитивної взаємодії. І їм це не подобається, тому що вони знаходяться в руках місцевої влади або суддів, або інспекторів, або кого-небудь ще.»

Можна виокремити такі ризики інвестування в Україні, як імідж країни, проблеми судово- правового середовища, корупція, постійні зміни податкових правил.

Якщо говорити конкретно про корупцію, то слід відмітити, згідно з даними дослідження Transparency International «Індекс сприйняття корупції» (CPI) Україна здобула 30 балів зі 100 можливих у дослідженні за 2017 рік і посіла 130 місце (зі 180 країн).

Американська торгова палата вже четвертий рік поспіль проводить дослідження сприйняття корупції, в результаті було отримано наступні дані: «Цього року в опитуванні взяли участь 184 респонденти, з яких 80% є представниками міжнародних компаній. У порівнянні з 2016 роком, кількість охочих взяти участь в опитуванні збільшилася на 50%.

За результатами опитування, 36% респондентів вважають, що рівень корупції знизився за останній рік (у 2016 році таких було 47%). Національне антикорупційне бюро України, на думку більшості опитаних, є антикорупційним чемпіоном у 2017 році. Половина респондентів вважає запуск електронних декларацій найбільшим успіхом в антикорупційній боротьбі за останній рік.

76% представників бізнес-спільноти не вважають за необхідне вдаватися до корупції, аби мати більше шансів на успіх в Україні... За результатами дослідження, 71% респондентів вважають, що найбільш корумпованими державними органами є суди, 54% вважають, що це податкові та митні органи, 34% – що це місцеві органи влади.

«Корупція залишається проблемою для представників бізнесу в Україні. 89% опитаних вважають, що боротьба з корупцією є першочерговою для покращення бізнес-клімату в Україні. 76% представників бізнес-спільноти України не вважають за необхідне вдаватися до корупції, аби досягти успіху. Водночас, 91% респондентів зазначили, що стикалися з корупцією під час ведення бізнесу в Україні, це на 10% більше ніж торік...», – прокоментував Андрій Гундер, Президент Американської торговельної палати в Україні.

Результати опитування за останні 4 роки показують, що у 2017 році 96% респондентів відповіли, що корупція є широко поширеним явищем в Україні. Для порівняння, цей показник у 2016 році склав 97%, у 2015 році він становив 98%, а у 2014 – 99%.»¹

Варто відзначити, що за останні кілька років, самостійно, і за допомогою іноземних партнерів, країні вдалося значно поліпшити інвестиційну привабливість і зробити суттєві кроки, спрямовані на поліпшення бізнес-клімату, зокрема:

судова реформа (у т.ч. створення Вищого антикорупційного суду);

реформа поліції;

дерегуляція;

прийняття Закону України «Про валюту та валютні операції», яким скасовано ряд валютних обмежень;

запровадження інституту бізнес-омбудсмена.

На разі існує багато державних органів, діяльність яких так чи інакше пов'язана з інвестиціями. Але «кількість» – не дорівнює «якість». Серед

---

¹ Опитування Палати щодо сприйняття корупції: створення Антикорупційного суду є пріоритетом №1 для бізнесу [Електронний ресурс] : <http://www.chamber.ua/uk/Media/News/8184>

нешодавно створених можна назвати Національну інвестиційну раду та Офіс підтримки і супроводу інвестицій. Проте все ж залишається під питанням їх ефективність. Зокрема, не можна оминати увагою той факт, що Національна інвестиційна рада зібралась на перше засідання приблизно через 2 роки після прийняття рішення про заснування.

На сьогоднішній день, в Україні, діють такі органи як Спеціалізована антикорупційна прокуратура, Національне антикорупційне бюро України. Також Верховна Рада схвалила Закон України «Про Вищий антикорупційний суд», який повинен запрацювати згодом.

Ні для кого не секрет, що для переважної більшості добросовісних інвесторів прагматизм і передбачуваність політики органів влади та стабільність умов законодавства є ключовим моментом при прийнятті рішення про розміщення капіталу у відповідній державі. Самі ці два фактори є основними, які першочергово заважають здійсненню інвестування з-за кордону.

Окрім того, в нашій державі задекларовані, але дієво не працюють механізми гарантування захисту прав іноземних інвесторів.

Ще 19 березня 1996 року було прийнято Закон «Про режим іноземного інвестування», яким встановлено порядок і умови здійснення іноземного інвестування, права іноземних інвесторів та гарантії захисту цих прав.

Зокрема, Розділом II даного Закону передбачені наступні гарантії захисту прав іноземних інвесторів:

- гарантії збереження існуючого режиму захисту іноземних інвестицій протягом 10 років у разі зміни законодавства з даного питання (ст. 8);

- гарантії щодо захисту від примусових вилучень, а також незаконних дій державних органів та їх посадових осіб (ст. 9);

- компенсація і відшкодування збитків іноземним інвесторам, завданих їм внаслідок дій, бездіяльності або неналежного виконання державними органами України передбачених законодавством обов'язків (ст. 10);

- гарантії в разі припинення інвестиційної діяльності, відповідно до яких іноземний інвестор має право на повернення своїх інвестицій не пізніше шести місяців з дня припинення діяльності (ст. 11);

- гарантії безперешкодного і негайного переказу за кордон прибутків та інших коштів, одержаних внаслідок здійснення іноземних інвестицій (ст. 12).

Однак вказані норми на практиці мають декларативний характер, що наглядно можна проілюструвати на прикладі вітчизняного аграрного сектору.

Як відомо, на сьогодні аграрний сектор – це найперспективніша галузь економіки України, що швидко розвивається і має значний потенціал зростання: у нашій країні сприятливі погодні умови, дуже родючий ґрунт та високий людський потенціал. В той же час, через відсутність допомоги від держави, вітчизняні виробники потребують збільшення залучення інвестиційних ресурсів, необхідних для модернізації галузі, підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції та поліпшення інфраструктури аграрного виробництва в цілому.

Однак, на сьогодні існує ряд факторів, які стримують надходження іноземних інвестицій у цю сферу.

Першочерговою проблемою є лібералізація ринку землі. Проблема навіть не у відсутності відкритого ринку землі (адже, де-факто він існує), а у відсутності чітких правил гри та постійна змінюваність процесів отримання земельних ділянок. Рішенням цієї проблеми наявність політичної волі щодо формування стратегії розвитку земельного законодавства, визначення чітких і простих процедур її викупу та оренди для провадження господарської діяльності.

Окрім того, вітчизняне податкове законодавство України змінюється кожний рік, а його положення та діяльність фіскальних органів жодним чином не спрямована на захист прав інвесторів, які бажають отримати стабільність і планувати свою діяльність на десятки років вперед. Зокрема, спірним питанням є скасування пільг для виробників сільськогосподарської продукції. Звичайно, не можна заперечувати того, що багато інвесторів переглянуть свої плани про інвестування в сільське господарство, якщо пільги буде повністю скасовано, але завдяки здійсненню оптимізації та здійснення міжнародного податкового планування і структурування холдингів через низькоподаткові юрисдикції, податковий тягар і фінансові витрати можна якісно знизити.

Кримінальні провадження проти представників аграрного бізнесу – ще одна нездорова українська тенденція останніх років. Правоохоронні органи часто зловживають своїми процесуальними правами під час здійснення розслідування кримінальних проваджень, часто безпідставно використовуючи арешти, обшуки та спец конфіскацію майна аграрних підприємств, які фактично паралізують їх роботу. Зокрема, нещодавно команда юристів нашої Компанії успішно захистила інтереси іноземного інвестора, українські активи якого було заарештовано в рамках кримінальної справи за нібито ведення фіктивної підприємницької діяльності та участі в діяльності конвертаційного центру.

Не дивлячись на вище вказане, відповідно до даних наведених на сайті Українського клубу аграрного бізнесу проведене¹ у серпні цього року опитування серед виробників щодо аграрного бізнес-клімату України (АБК) демонструє поліпшення його оцінки, досягнувши нового рекордного показника – 40,7 пунктів.

Останнє опитування вказує, зокрема, на подальше покращення рівня забезпеченості технікою та обладнанням (38,8 пункти). Також позитивно оцінюються перспективи щодо збільшення розміру підприємств (25,1 пункти). Найбільше погіршилась оцінка рівня прибутку: з 38,5 у лютому 2018 року до поточних 19,4 пунктів; зокрема через зростання собівартості та недостатню державну підтримку (-36,5 та -27,8 пункти відповідно). Варто відмітити значне покращення оцінок політичних та економічних рамок умов.

Регіональні відмінності між оцінками АБК залишаються досить незначними. У південних і північно-східних регіонах України оцінки є дуже позитивними: 46,9 і 42,9 пункти відповідно. Найнижчу оцінку АБК дали виробники із західних регіонів – на рівні 33,1 пункти.

Враховуючи масштаби виробництва, як і очікувалося, представники холдингових структур оцінили АБК найвище – на рівні 55,1 пункти. Крім того, його дуже позитивно оцінили виробники із земельним банком більше 5000 га – на рівні 50,2 пункти. Цікавим є факт постійного та стрімкого зростання оцінки бізнес-клімату протягом останнього року виробниками із земельним банком, меншим ніж 5000 га – з 1,7 пунктів до поточних 48,5 пунктів. Оцінка АБК особистими селянськими господарствами (з 24,4 пунктами) знову стала найнижчою.²

---

¹ Аграрний бізнес-клімат (АБК) був розроблений та впроваджений завдяки спільним зусиллям Німецько-українського агрополітичного діалогу (АПД) та асоціації «Український клуб аграрного бізнесу» (УКАБ) на базі німецького бізнес-клімату (ifo-Geschäftsklimaindex). Він розраховується три рази на рік, починаючи з 2015 року. АБК демонструє суб'єктивну оцінку 400 аграрних виробників щодо поточного стану умов господарювання та їх річної перспективи. АБК варіюється між значенням -100 (вкрай несприятливі умови), нейтральним значенням – 0, та до +100 (вкрай сприятливі умови). Починаючи з 2017 року, розрахунок АБК був удосконалений. Зокрема, АБК тепер розраховується тільки за першим питанням: за економічним станом аграрних виробників. Більш детальні запитання, стосовно бізнес-характеристик та макроекономічних умов, використовуються для пояснення результатів. Відповідно, АБК за всі періоди був перерахований за новою методологією, що призвело до стабільного зростання значень.

² Аграрний бізнес-клімат України продовжує поліпшуватись потягом останнього року [Електронний ресурс]: http://ucab.ua/ua/pres_sluzhba/news_of_agribusiness_index/agarniy_biznesklimat_ukraini_prodivzhue_polipshuvatisya_protyagom_ostannogo_roku

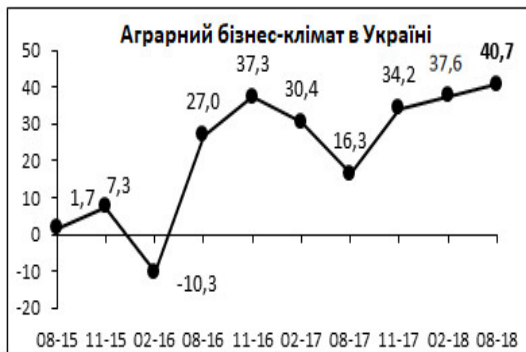
Досвід роботи ALEXANDROV & PARTNERS вказує на те, що при прийнятті інвестором рішення реалізувати свої бізнес інтереси, в тому числі і в агросекторі економіки Україна, йому необхідно якісно підготуватися до інвестування, здійснивши ретельний аналіз і планування майбутньої діяльності.

Важливою складовою гарантії мінімізації ризиків при купівлі інвестором активів, є проведення якісного аудиту (due diligence) такого активу, а також його продавця.

При придбанні аграрних підприємств слід звернути увагу на необхідність проведення due diligence їх земельного банку, за результатами якого встановлюється конкретна кількість належним чином орендованих земель, а також визначаються землі, орендовані з юридичними недоліками.

Проведення due diligence об'єкта інвестування, дасть можливість значно зменшити ризики, пов'язані з подальшим використанням отриманих активів, а виявлені за результатами його проведення недоліки, стануть дієвим аргументом для зниження ціни покупки.

Комплексний підхід потенційного інвестора до здійснення інвестування, проведення якісного due diligence об'єкта покупки спільно з продуманим плануванням бізнес-процесів підприємства, дозволить уникнути в майбутньому багатьох негативних наслідків для бізнесу.

Ми часто читаємо або чуємо твердження, що відмінний перспективний бізнес шукає кошти для розвитку або розширення і не досяг успіху в пошуку, що списується на кризу в країні, відсутність гарантій для інвестора, в кінці кінців, на обмеження НБУ на виведення валюти. Виправдань багато.

На практиці в своїй роботі ми стикаємося з абсолютно іншою ситуацією. У нашу компанію постійно звертаються інвестори, готові вкладати

в бізнес. Це як українські інвестори, так і іноземні. Одні готові увійти партнерами в бізнес; інші надають кошти, вибудовують систему гарантій та контролю, розвивають підприємство, а потім продають свою частку або всі підприємство спільно з власником; треті пропонують кредитування під 7-9% річних. Насправді ринок зараз насичений пропозиціями інвесторів, особливо для малого і середнього агробізнесу.

Перше прохання, яку ми отримуємо від інвесторів – це надати якісний проект для вкладення коштів. Що саме потрібно інвесторам? Що в їх розумінні є «якісним» проектом?

Це, по-перше, проект зі зрозумілою корпоративною структурою.

Успішно фінансування ЄБРР та Міжнародної фінансової корпорації отримують досить великі агрохолдинги. Перше, що привертає увагу в таких холдингах, – це те, що вони абсолютно правильно і чітко структуровані: є холдингова компанія (одна або кілька), окремі виробничі, елеваторні, трейдингові та інші блоки. У середнього і малого агробізнесу буває дуже важко навіть намалювати корпоративну структуру, а якщо її все ж зобразити, це буде просто суміш компаній і стрілок зі зв'язками між ними, – цю структуру інвестор не сприйме ніколи.

Також трапляється, що в агробізнесі, існуючому більше 5-7 років, в ході його розвитку створювалися для різних цілей все нові компанії, в результаті холдинг неефективно розрісся. У своїй практиці ми одного разу зіткнулися з тим, що в одній аграрній групі при управлінні 20 000 Га землі були задіяні 32 компанії, з яких 9 – нерезидентні. Тому настільки неефективна організація холдингу також незрозуміла для інвестора. Більш того, зміст непотрібних нерезидентних компаній, оплата податків, заробітних плат персоналу малоактивних українських підприємств несе в собі збитки для бізнесу; дуже часто власнику складно контролювати таку кількість задіяних в бізнесі компаній і це призводить до розвитку шахрайства.

По-друге, впорядкованість активів.

Не тільки корпоративні зв'язки, а й активи підприємства повинні бути впорядковані. Зараз в Київській області виставлено на продаж досить привабливий агрооб'єкт. Але активи в ньому абсолютно не організовані: частина землі оформлена на фізичну особу, друга – на ТОВ; функції декількох підприємств не узгоджені між собою; нерухомість оформлена на СПД тощо. Кілька іноземних інвесторів, які виявили інтерес до об'єкту, відмовилися від будь-яких подальших дій, поки власник не приведе бізнес в порядок.

Також при інвестуванні в діючий рослинницької холдинг інвестори вимагають, щоб всі договори оренди землі були належним чином зареєстровані. Зараз не дуже популярним є залучення кредитних коштів українських банків через, зокрема, високу процентну ставку, практику зміни банками умов договорів в односторонньому порядку тощо., Але навіть українські банки не готові давати кредитування агробізнесу, якщо у нього не зареєстровані договори оренди землі.

По-третє, позитивні фінансові показники проекту.

Звичайно, бізнес повинен бути перспективним і фінансово привабливим, але не тільки з точки зору власника такого бізнесу. Оцінюючи свій бізнес в 1 млн доларів США, це потрібно аргументувати реальними показниками. Дуже часто ми стикаємося із ситуаціями, коли підприємець оцінює бізнес в одну цифру, а при реальних розрахунках ця цифра в 4 рази менша. Тому на переговори з інвестором потрібно йти не тільки з амбіціями, а й з хорошою підготовкою. Зовсім не буде зайвим в тих проектах, в яких це можливо за характеристиками, залучити фахівців і розрахувати не тільки прибуток і витрати, а й показники NPV (Net present value), IRR (Internal rate of return), ROI (Return on investment), DPP (Discounted payback period) та ін.

Якщо аграрій серйозно займається залученням інвестиції, то бажано, щоб у нього був опрацьований детальний бізнес-план проекту, в якому проаналізовано не просто перспективи проекту і освітлена його привабливість, а обґрунтовані показники, характеристики товару / продукту, ринки і канали збуту, постачальники і покупці, поточний стан реалізації та потенціал, аналіз ринку, SWOT-аналіз, мотивація ціноутворення та ін.

По-четверте, презентація проекту.

Гідна і якісна презентація проекту – це упаковка проекту, на яку, в першу чергу, подивиться інвестор.

Два роки тому в Польщі проходила презентація українських проектів для європейських інвесторів. Захід не дав результатів для українського бізнесу, оскільки підприємства з української сторони підготували свої презентації на вкрай низькому рівні – як технічному, так і смислово. Тому не варто недооцінювати якісну презентацію як інструмент для залучення інвестора.

По-п'яте, якщо бізнес приваблює іноземного інвестора, знадобиться проведення аудиту та підготовка консолідованої або комбінованої фінансової звітності. Рівень залученої аудиторської компанії буде залежати від рівня інвестора і його запитів.

Але якщо говорити про інвестиції високого рівня, то аудиторська компанія повинна бути з великою десятиці (якщо немає вимоги інвестора щодо залучення аудиторів з великої четвірки) і до такого аудиту холдингу потрібно окремо готувати: фінансовий директор холдингу (втім, як і фінансовий департамент) повинні володіти англійською мовою (як би банально це не звучало), фінансова звітність холдингу на момент аудиту повинна відповідати міжнародним стандартам. Тобто щоб провести якісний аудит, мало найняти хорошу аудиторську компанію і очікувати від неї результату, холдинг потрібно завчасно підготувати до такого аудиту.

Тому інвесторів, охочих інвестувати в український агробізнес досить, а от якісно підготовлених проектів для прийому цих інвестицій неолік. Але попит впливає на пропозицію, тому українські аграрії вже роблять правильні кроки на шляху до впорядкування бізнесу для залучення інвестицій.

Олег Новіков

кандидат юридичних наук, асистент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ДО ПИТАННЯ ПРО ЗАХОДИ ЩОДО ПОВЕРНЕННЯ В УКРАЇНУ КОШТІВ ТА ІНШОГО МАЙНА, ОДЕРЖАНИХ ВНАСЛІДОК КОРУПЦІЙНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ТА РОЗПОРЯДЖЕННЯ НИМИ

Відповідно до ст. 73 Закону України «Про запобігання корупції», Україна здійснює заходи щодо повернення в Україну коштів та іншого майна, одержаних внаслідок корупційних правопорушень, і розпоряджається цими коштами та іншим майном відповідно до законодавства та міжнародних договорів, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України.

Заходами щодо повернення в Україну коштів та іншого майна, одержаних внаслідок корупційних правопорушень є виявлення (діяльність із встановлення факту існування) та розшук (діяльність із визначення місця знаходження) такого майна, його арешт, конфіскація та передача у роз-

порядження уповноваженим органам держави. Ці заходи на національному рівні реалізуються в порядку міжнародного співробітництва під час кримінального провадження (розділ IX Кримінального процесуального кодексу України) та міжнародного співробітництва у сфері виявлення та розшуку активів (ст. 18 Закону України «Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів»).

Міжнародне співробітництво України щодо повернення коштів та іншого майна, одержаних внаслідок корупційних правопорушень, відбувається у формі міжнародної правової допомоги, а тому регламентується, в першу чергу, нормами міжнародного права (Конвенцією ООН проти корупції від 31.10.2003; Конвенцією Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, від 08.10.1990; Конвенцією Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму від 16.05.2005; Кримінальною конвенцією про боротьбу з корупцією від 27.01.1999 тощо). За відсутності міжнародного договору України міжнародна правова допомога може бути запитана на засадах взаємності. У цьому випадку уповноважений орган України, направляючи до іншої держави запит, письмово гарантує запитуваній стороні розглянути в майбутньому її запит про надання такого самого виду міжнародної правової допомоги.

Відповідно до ст. 545 Кримінального процесуального кодексу України, Генеральна прокуратура України звертається із запитом про міжнародну правову допомогу у кримінальному провадженні під час досудового розслідування та розглядає відповідні запити іноземних компетентних органів, крім досудового розслідування кримінальних правопорушень, віднесених до підслідності Національного антикорупційного бюро України, яке у таких випадках здійснює функції центрального органу України. Міністерство юстиції України звертається із запитом до судів про міжнародну правову допомогу у кримінальному провадженні під час судового провадження та розглядає відповідні запити судів іноземних держав.

На підставі запиту про міжнародну правову допомогу відповідні органи іноземної держави проводять відповідні процесуальні дії, а також інші передбачені дії з метою виявлення, арешту, конфіскації та передачі майна, грошей і цінностей, одержаних внаслідок корупційних правопорушень, а також іншого майна, яке належить підозрюваному, обвинуваченому або засудженому особам.

Спеціально уповноваженим органом державної влади України на співробітництво з міжнародними, міжурядовими організаціями, мережами, діяльність яких спрямована на забезпечення міжнародного співробітництва у сфері виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних злочинів (на рівні, що передує міжнародній правовій допомозі) є Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів (далі – АРМА). АРМА також бере участь у забезпеченні представництва прав та інтересів України у закордонних юрисдикційних органах у справах, пов'язаних з поверненням в Україну активів, одержаних від корупційних злочинів.

Слід зазначити, що на сьогодні АРМА на виконання поставлених законодавством завдань та функцій активно співпрацює з міжнародними, міжурядовими організаціями та мережами, діяльність яких спрямована на забезпечення міжнародного співробітництва у сфері виявлення, розшуку та управління активами, серед яких, зокрема: «Ініціатива з повернення викрадених активів» (Stolen Asset Recovery Initiative), «Камденська міжвідомча мережа з питань повернення активів» (Camden Assets Recovery Interagency Network) та деякими іншими програмами та ініціативами.

Що стосується розпорядження вилученими коштами та іншим майном, одержаним внаслідок корупційних правопорушень, то це діяльність уповноважених органів держави стосовно визначення фактичної та юридичної долі цього майна. Передане майно може бути використане у кримінальному судочинстві як доказ або для відшкодування заподіяної корупційним злочином шкоди чи приведення у виконання вироку суду тощо.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про засади запобігання і протидії корупції»: наук.-практ. коментар. Київ: «Видавничий дім «Скіф», 2012. 512 с.
2. Хавронюк М. І. Науково-практичний коментар до Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції». Київ: Атіка, 2011. 424 с.
3. Конвенція ООН проти корупції. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_c16/para01#01
4. Конвенція Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_948/para01#01
5. Офіційний сайт Національного агентства з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів. URL: <https://arma.gov.ua>

Иван Носкевич

Председатель Следственного комитета
Республики Беларусь, генерал-майор
юстиции

РОЛЬ КАДРОВОЙ ПОЛИТИКИ СЛЕДСТВЕННОГО КОМИТЕТА РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ В БОРЬБЕ С КОРРУПЦИЕЙ

Тема борьбы с коррупцией является одной из самых актуальных не только в Беларуси, но и во всем мире. Коррупция подрывает основы демократического, правового, социального государства, порождает извращенное неравенство в обществе и снижение общественной морали, наносит непоправимый ущерб политической легитимности власти, усиливает организованную преступность, препятствует эффективному распределению и расходованию бюджетных средств, развитию инвестиционного климата в стране.

Следственному комитету Республики Беларусь отведено особое место в системе борьбы с коррупцией. На нем лежит ответственность не только за полное, объективное, всесторонне и оперативное расследование коррупционных преступлений, но и принятие эффективных мер по предупреждению коррупции, минимизации ее последствий.

Разрешить данную задачу можно лишь хорошо спланировав и организовав деятельность по формированию интеллектуального потенциала следствия страны. Только следователи, готовые противостоять коррупции по своим моральным и профессиональным качествам, способны в полной мере реализовать защиту прав, свобод и законных интересов граждан, общества и государства.

В советское время вопросы кадровой политики рассматривались главным образом через призму «диктатуры пролетариата» и «политически зрелых специалистов», первостепенное значение отводилось классовому происхождению лица и исключению «чуждого элемента».

После обретения государственного суверенитета в Республике Беларусь возникла острая потребность в формировании новой идеологии демократического государства. В период идеологической неопределенности в систему государственных, в том числе правоохранительных органов, не все люди пришли по призванию служить отечеству, попали и те, которые руководствовались меркантильными целями, готовые «продать» интересы

службы. Время показало, что сегодня «чуждый элемент» в кадровой политике – это коррупция, во всех ее проявлениях, разлагающая истинное предназначение демократического государства и государственной службы.

Следственный комитет при подборе будущих следователей ориентируется на формирование профессионального ядра из истинных патриотов отечества, осознающих важность возложенной на них государством миссии осуществления досудебного производства, олицетворяющих неподкупность следствия, воспринимающих свою деятельность как служение народу и государству. Это базисный принцип реализации государственной кадровой политики Следственным комитетом Республики Беларусь.

Кроме патриотичности и неподкупности следственные кадры должны обладать хорошей профессиональной подготовкой. Сегодня коррупция – это спланированная, многоходовая преступная деятельность, хорошо замаскированная, завуалированная под легальную деятельность, а коррупционеры – высокообразованные, интеллектуально развитые противники, имеющие значительный житейский и профессиональный опыт.

Такая криминологическая ситуация требует от следователя не только быть настоящим профессионалом своего дела, но и аналитиком, организатором, тактиком одновременно. Творческие начала в следственной работе не должны отбрасываться на второй план. Недопустимо, чтобы следователь превратился в банального оформителя процессуальных документов. Расследование фактов коррупции требует глубокого мыслительного процесса и правильной оценки произошедших событий.

Одним из актуальных вопросов для поддержания высокого уровня профессионального ядра в условиях динамичности коррупции является вопрос постоянного совершенствования подготовки сотрудников. Однако условия проведения такой работы в ведомстве имеют свою специфику.

Во-первых, после создания Следственного комитета в его состав вошли сотрудники различных правоохранительных органов. Это обусловило, с одной стороны, необходимость в обмене опытом между ними, а с другой, – обеспечение унификации подходов к уголовному процессу.

Во-вторых, в системе Следственного комитета нет ведомственного учреждения высшего образования, на базе которого можно было бы проводить подготовку, переподготовку и повышение квалификации сотрудников.

Следственный комитет попытался решить проблемные вопросы путем создания специализированных групп для обучения следователей в Инсти-

туте переподготовки и повышения квалификации судей, работников прокуратуры, судов и учреждений юстиции Белорусского государственного университета, институте государственной службы Академии управления при Президенте Республики Беларусь. Однако это не снимает актуальности работы с кадрами и совершенствования работы следователя в сфере противодействия коррупции. Среди основных направлений повышения эффективности работы ведомства в формировании высококвалифицированных следователей следует отметить:

углубление специализации следователей, выделение отдельных наиболее актуальных вопросов при осуществлении досудебного производства по делам коррупционной направленности;

исключение формального подхода к отбору кадров для переподготовки и повышения квалификации. Следует направлять на обучение тех следователей, которые нуждаются в повышении своего профессионального уровня и планируют применять полученные знания на практике с учетом специализации;

сближение теории и практики в ходе подготовки, переподготовки и повышения квалификации. Практика должна поднимать актуальные вопросы и предоставлять материалы, необходимые для выработки оптимального теоретического решения проблемы, которое будет востребовано в следственной деятельности.

Комплексное научное исследование по вопросам кадровой политики органов уголовного преследования в целом и предварительного следствия в частности не проводилось. Многие проблемы оставались и остаются вне поля зрения ученых и практиков, однако накопленный опыт кадровой работы правоохранительных органов и Следственного комитета Республики Беларусь требует своего научного осмысления.

Исследование должно предполагать решение поднятых проблем кадрового обеспечения. В этом плане для нашего ведомства перспективными являются направления, связанные не только с наполнением теоретических положений практическим опытом, но и комплексным исследованием реализации Следственным комитетом государственной кадровой политики в органах предварительного следствия. Внедрение инновационных научных разработок в деятельность ведомства позволит повысить качество досудебного производства, обеспечить защиту прав и законных интересов граждан, общества и государства, а также гарантировать эффективное противодействие внутренним и внешним угрозам национальной безопасности.

Валерій Оболенцев

кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ЗЛОЧИННІСТЬ ЯК СИСТЕМНА ПРОБЛЕМА ДЕРЖАВИ УКРАЇНИ

Держава Україна може бути визнана системним об'єктом оскільки вона являє собою сукупність взаємозалежних елементів що утворюють єдине ціле і мають єдине призначення або мету¹.

Елемент – це відносно самостійна частина системи, яка на даному рівні аналізу розглядається в якості єдиного цілого з характерною поведінкою, де реалізуються функції цього елемента.² Елементами системи держави України є державні органи, державні службовці.

Держава Україна є штучною системою³ тож її суб'єктивною метою є образи бажаного майбутнього (стану системи або результатів функціонування).⁴ Відповідно до цього в якості мети системи держави України можуть бути визнані права і свободи людини, оскільки саме вони у відповідності до ст.3 Конституції України визначають зміст і *спрямованість* діяльності держави.

Призначенням системи вважається її *декларована* здатність реалізувати функції, що забезпечують досягнення мети.⁵ Тож призначенням системи держави України можемо вважати *гарантії прав та свобод людини* які згідно ст. 3 Конституції України визначають зміст і спрямованість державної діяльності.

---

¹ Методы исследований и организация экспериментов / под ред. проф. К. П. Владова. – Харьков: Гуманитарный Центр, 2002. – С. 84.

² Сорока К. О. Основи теорії систем і системного аналізу: навч. посібник / К. О. Сорока. – 2-ге вид. – Харків: ФОП Тимченко, 2005. – С. 82.

³ Лямець В. І. Системний аналіз. Вступний курс / В. І. Лямець, А. Д. Тевяшев. – 2-ге вид., перероб. та допов. – Харків: ХНУРЕ, 2004. – С. 36.

⁴ Сорока К. О. Основи теорії систем і системного аналізу: навч. посібник / К. О. Сорока. – 2-ге вид. – Харків: ФОП Тимченко, 2005. – С. 28-29.

⁵ Лямець В. І. Системний аналіз. Вступний курс / В. І. Лямець, А. Д. Тевяшев. – 2-ге вид., перероб. та допов. – Харків: ХНУРЕ, 2004. – С. 27.

У теорії систем проблема розуміється як неспівпадіння між бажаним (існуючим, очікуваним, обов'язковим) станом речей у системі та результатами її функціонування.¹ При тому виокремлюють такі види проблем:

1) недоліки у внутрішньому стані системи (зокрема, невідповідність функцій, параметрів, структури призначенню системи);

2) недоліки взаємодії системи з середовищем (у впливі зовнішнього середовища на систему або системи на її зовнішнє середовище);

3) невідповідність структури, складу і процесів взаємодії окремих частин системи цілям її створення.

На наш погляд, вчинення неправомірних дій (зокрема злочинів) для держави України можна окреслити як *проблему невідповідності фактичних функцій системи її призначенню*. Раніше було вказано, що офіційним призначенням системи держави України є гарантування прав та свобод людини – у публічній сфері та у секторі приватних відносин. У випадках скоєння неправомірних дій (зокрема злочинів) відбувається неналежне (протиправне) функціонування елементів держави, яке не забезпечує вказані гарантії. Зокрема, корупція спотворює офіційно закріплене фундаментальне призначення системи держави України, змінюючи його на інше – гарантування особистісних інтересів і потреб корупціонерів.

Оточенням (зовнішнім середовищем) системи вважають сукупність об'єктів: 1) які впливають на систему, 2) на які впливає сама система, 3) є індеферентними для системи. Виділяє середовище для системи (або систему із середовища) дослідник, що відокремлює (обмежує) об'єкти системи від інших відповідно до деякого набору цільових критеріїв. Зовнішнім середовищем для системи держави Україна можна вважати населення, що не має повноважень на виконання функцій держави.² Відповідно до цього вчинення неправомірних дій обумовлює й *проблему недоліків у взаємодії системи держави України зі своїм середовищем*. Йдеться про неналежне функціонування її елементів, яке не забезпечує превенцію неправомірних (протиправних) посягань і непорушення прав населення країни у зв'язках між суб'єктами приватної сфери та у відносинах з державою.

---

¹ Лямець В. И., Успенко В. И. Основы общей теории систем и системный анализ: учеб. пособие. Харьков: БУРУН и К., 2015. 304 с. – С.208.

² Проблеми взаємодії системи держави України з оточуючими країнами та проблема впливу на оточуюче природне середовище є не менш актуальними, але вони мають стати предметом окремих досліджень.

РЕАЛЬНІ ЗЛОЧИНИ НА ВІРТУАЛЬНОМУ ФОНДОВОМУ РИНКУ УКРАЇНИ

Структурно фінансовий ринок включає в себе кредитний, валютний, страховий, інвестиційний ринки та ринок цінних паперів. Останній багато в чому визначає функції ринку фінансів, до якого входить: діяльність щодо залучення інвестицій як зарубіжних, так і внутрішніх; рух капіталів і грошей між галузями економіки; забезпечення стабільності державного бюджету; створення відкритого інформаційного простору про діяльність ринку; акумулювання капіталів і грошових коштів

Державне регулювання цінних паперів здійснюється Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР), яка є суб'єктом Державного фінансового моніторингу та виконує функції регулювання і нагляду за професійними учасниками фондового ринку.

Однак органами внутрішніх справ отримують лише поодинокі повідомлення НКЦПФР про порушення законодавства, однак у наданій інформації відсутні відомості про можливі факти вчинення кримінальних правопорушень.

Кримінальна відповідальність за подібні дії запроваджена в Україні з 2011 року (*стаття 222¹ КК – Маніпулювання на фондову ринку*) з метою виконання державою взятих на себе зобов'язань при приєднанні до Конвенції Ради Європи про відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом та фінансування тероризму (*Варшавська конвенція 2005 року*).

Зауважу, що злочини, пов'язані з махінаціями на ринку цінних паперів, також підпадають під кваліфікацію інших статей Кримінального кодексу. Наприклад, це привласнення чи розтрата майна шляхом зловживання службовим становищем (*стаття 191 КК*), ухилення від сплати податків (*стаття 212 КК*) або легалізація доходів, одержаних злочинним шляхом (*стаття 209 КК*).

У зв'язку з чим, виявлення злочинів на ринку цінних паперів повинно відбуватися у дієвій співпраці з усіма органами, відповідальними за цей напрямок діяльності. На жаль, на сьогодні, реальна взаємодія в даному напрямі відсутня і носить лише поодинокий і здебільшого формальний характер.

Основними факторами, що сприяють криміналізації зазначеного сектору економіки, є: податкові пільги, відсутність повної обов'язкової звітності до податкових органів, дворівнева депозитарна система, відсутність адекватних засобів контролю та покарання за порушення, відсутність чіткої конкретизація порушень та їх наслідків (збитків), за які передбачалась би кримінальна відповідальність. Вказане призводить до використання інфраструктури фондового ринку як механізму для незаконної мінімізації податкового навантаження, тінізації економіки та «відмивання» грошей з кримінальних джерел.

Протягом 2014-2016 років обсяг торгів цінними паперами на фондовому ринку становив у межах 2,3 трлн. грн. щороку та перебував майже на рівні із загальним обсягом ВВП, що характерно лише для економічно розвинутих країн із стабільними показниками росту, у яких 97% – це біржова торгівля акціями, в Україні ж на торгівлю акціями на біржах припадає лише 2,5% (в загальному 27%), решта це інші види цінних паперів.

Оскільки показники економічного розвитку країни не демонструють стабільний ріст, значні обсяги торгів на фондовому ринку свідчать не про підвищення вартісної оцінки акцій компаній, а підтверджують факти маніпулювання на фондовому ринку та фіктивну капіталізацію його учасників.

Для багатьох на ринку торгівля неліквідними цінними паперами, або «сміттям», якщо слідувати сленгу самих учасників ринку, – інструмент для досягнення, здебільшого, злочинної мети.

Однак у 2017 році обсяг торгів на фондовому ринку різко зменшився, із 2,2 трлн. грн. до 460 млрд. грн.

На зменшення обсягу торгів, крім інших факторів, вплинуло також значне виведення з ринку, а саме зупинення обігу, великого обсягу «смітєвих» цінних паперів, значна частина з яких зупинена на підставі зібраних матеріалів працівниками Департаменту захисту економіки Національної поліції України за результатами оперативного супроводжень кримінальних проваджень.

У Департаменті на постійній основі проводиться робота з профілактики та виявлення злочинів на фондовому ринку економіки України, у результаті якої на цей час спільно із органами досудового слідства здійснюється розслідування ряду резонансних проваджень.

Наприклад, за зібраними матеріалами працівників Департаменту Генеральною прокуратурою України відкрито кримінальне провадження за ознаками кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1, 2 ст. 205, ч. 2 ст. 209, ч. 3 ст. 212, ч. 2 ст. 222-1, ч. 2 ст. 364 КК України, щодо групи осіб,

яка з 2003 року по теперішній час, вступивши в злочинний зговір з посадовими особами НКЦПФР та однією із фондових бірж, створювала інструменти для функціонування злочинних фінансових схем – «сміттєві» цінні папери.

У результаті діяльності безпідставно збільшувалася капіталізація підконтрольних емітентів у ході певних маніпуляцій із здійснення штучних, контрольованих котирувань, і як наслідок, за короткий проміжок часу їх вартість, на біржовому ринку, безпідставно зростала у десятки разів, у порівнянні з номінальною вартістю, та у тисячі разів – на позабіржовому ринку.

Зазначені цінні папери реалізовувалися підприємствам реального сектору економіки за фактичною ціною 2,2 – 3,5% від загальної номінальної вартості цінних паперів. Таким чином, щомісячно вказаною злочинною групою реалізовувалось «сміттєвих» цінних паперів на загальну суму понад 3 млрд. грн. та отримувався незаконний прибуток у сумі близько 2,5 млн. грн.

У ході слідства, з метою припинення такої незаконної діяльності, захисту потенційних інвесторів, виявлено та безпосередньо за поданням слідства, НКЦПФР зупинено обіг різного виду цінних паперів 80 емітентів на загальну суму капіталізації близько 100 млрд. грн., деякі з них довгий час формували майже половину списку ТОП-10 емітентів за об'ємом торгів та капіталізації.

Крім того, у результаті аналізу операцій із даними цінними паперами виявлено різноманітні злочинні схеми, як приклад, схема з ухилення від сплати податків, легалізації коштів та переведення їх у готівку посадовими особами ТОВ «КУА «С», в управлінні якого знаходиться 2 інвестиційні фонди, які функціонували як податкова ширма для забудовника житлової нерухомості в Київській області в ході будівництва та реалізації нерухомості.

Установлено, що в період 2016-2017 років за допомогою підконтрольних транзитних підприємств з поточних рахунків інвестиційних фондів даної КУА, як оплата «сміттєвих» цінних паперів, що у 5 тисяч разів перевищує фактичну вартість, перераховані кошти в сумі 260 млн. грн. на рахунки підконтрольних фізичних осіб, які в подальшому обготівковувалися в касах ПАТ «Банк А», особисто посадовими особами КУА згідно нотаріальних доручень.

Установлено ухилення від сплати податків та подальшу легалізацію грошових коштів на суму 50 млн. грн., у зв'язку з чим фігурантам справи

заплановано оголошення підозри у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 2 ст. 28, ч. 2 ст. 209, ч. 3 ст. 212, ч. 3 ст. 358 КК України.

Також, у результаті зібраних працівниками Департаменту матеріалів прокуратурою відкрито кримінальне провадження щодо вчинення службовими особами ТОВ «КУА «І» кримінальних правопорушень, передбачених ч. 2 ст. 209, ч. 3 ст. 212 та ч. 1 ст. 366 КК України, за фактами ухилення від сплати податків та подальшої легалізації коштів у сфері будівництва та реалізації нерухомості.

Установлено, що громадяни А, Б та В, будучи фактичними бенефіціарами трьох Компаній з управління активами та ряду інших підконтрольних підприємств з ознаками фіктивності, створюють підконтрольні інвестиційні фонди, які реєструються як інститути спільного інвестування (ІСІ).

У подальшому створені ІСІ, в порушення Закону України «Про інститути спільного інвестування», не здійснюють інвестиційну діяльність, а фактично здійснюють реалізацію нерухомості в процесі будівництва.

Під час проведення указаних операцій безпідставно користуються податковими пільгами, які поширюються на кошти спільного інвестування, а кошти виводять з рахунків фондів на рахунки інших інвестиційних фондів, офшорних підприємств або в подальшому конвертують в готівку.

У ході аналізу ситуації на фондовому ринку виявлено термінову необхідність у посиленні заходів протидії економічним злочинам, що вчиняються в цій сфері.

Необхідно зазначити проблематику в документуванні злочинів, що вчиняються на фондовому ринку:

- відсутність належної координації між державними органами фінансового контролю та правоохоронними органами,
- розподіл регуляторних та наглядових повноважень фінансового ринку між декількома відомствами (НКЦПФР, Нацкомфінпослуг, НБУ, Антимонопольний комітет та інші),
- проблеми щодо документування ознак економічних правопорушень та встановлення збитків, а саме відсутня єдність в методиках проведення судово-експертного дослідження (визначення) ринкової вартості цінних паперів.

Ситуацію можливо і необхідно поліпшити шляхом актуалізації указаної проблеми на державному рівні, прийняття та впровадження в дію належної нормативно-матеріальної бази та інструментів для боротьби і профілактики злочинів на фондовому ринку, створення окремих програм навчання діючих співробітників, залученням фахівців із даного напрямку тощо.

Микола Панов

доктор юридичних наук, професор, за-
відувач кафедри кримінального права
№ 2 Національного юридичного уні-
верситету імені Ярослава Мудрого,
академік НАПрН України

Герман Анісімов

кандидат юридичних наук, доцент, до-
цент кафедри кримінального права № 2
Національного юридичного універси-
тету імені Ярослава Мудрого

ЩОДО КОНСТИТУЦІЙНОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НЕЗАКОННЕ ЗБАГАЧЕННЯ (СТ. 368-2 КК УКРАЇНИ)

1. Як відомо, функцією кримінального права, серед інших, є регулятивна. Зазначена функція реалізується шляхом визначення і закріплення в тексті КК ознак суспільно-небезпечних посягань та встановлення виду та розміру покарань за їх вчинення. Криміналізація суспільно-небезпечних діянь та вдосконалення кримінального закону є необхідною складовою правового забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від злочинних посягань, забезпечення миру і безпеки людства. Відповідно, криміналізація незаконного збагачення в ст. 368-2 КК в порядку, передбаченому законом, не є обмеженням конституційних прав і свобод людини і громадянина. Крім того, право не підтверджувати законний характер отриманих майна, активів тощо законодавчо не закріплено в Україні на момент криміналізації зазначеного діяння. Таким чином, **встановлення відповідальності за незаконне збагачення не протирічить змісту ст. 1, 3, 8 Конституції.**

2. Відповідно до ст. 19 Конституції правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством. Кримінальна відповідальність за незаконне збагачення передбачена з моменту набрання чинності Законом України від 07.04.2011 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення». Статтею 368-2 КК означено межі правомірної поведінки визначених нею суб'єктів щодо набуття активів та їх передачі відповідно вимог закону. До

цієї статті КК неодноразово вносились зміни щодо ознак складу цього злочину. Ознаки суб'єктів цього злочину (Примітка 1 до ст. 368-2 КК) визначені в Законі України «Про запобігання корупції», що набрав чинності 26.04.2015. 05.03.2015 набрали чинності положення Закону України від 12.02.2015 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення діяльності Національного антикорупційного бюро України та Національного агентства з питань запобігання корупції», на підставі якого ст. 368-2 КК було викладено в чинній на сьогодні редакції.

З урахуванням вимог ст. 5 КК про зворотню дію закону про кримінальну відповідальність у часі, тільки діяння, що мають ознаки незаконного збагачення, але були вчинені до моменту набрання чинності Законом України від 07.04.2011 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення» на підставі якого у КК введена ст. 368-2 КК, не містять підстав притягнення особи до кримінальної відповідальності. Зазначене узгоджується з правовими позиціями, викладеними в рішенні ЄСПЛ у справі «Гогітідзе та інші проти Грузії» від 12.08.2015 (п. 99) щодо з'ясування відповідальності державних службовців за активи, джерело яких пояснити неможливо. Таким чином, **зміст ст. 368-2 КК не протирічить статті 58 Конституції.**

3. Кримінально-правова норма, передбачена ст. 368-2 КК, є регулятивною, оскільки встановлює обов'язок для осіб, які уповноважені виконувати функції держави або місцевого самоврядування набувати активи або передавати їх у власність інших осіб виключно на законних підставах, та відповідно встановлює відповідальність за їх набуття/передачу за умови, що законність підстав їх набуття/передачі не підтверджено доказами. Закріплена в ст. 368-2 КК норма призначена запобігти виникненню конфлікту інтересів, забезпечити прозорість під час виконання функцій держави та місцевого самоврядування, унеможливити зловживання службовим становищем, його використання всупереч інтересам та завданням, реалізація та вирішення яких покладені на службових осіб.

У Конвенції ООН проти корупції (далі – Конвенції) є застереження про те, що держава-учасниця Конвенції розглядає можливість криміналізації незаконного збагачення за умови дотримання своєї конституції та основоположних принципів власної правової системи. Буквальне відтворення в КК України визначення незаконного збагачення як в тексті ст. 20 Конвенції ООН проти корупції (коли на особу покладається обов'язок раціонально обґрунтувати перевищення законних доходів), суперечило б приписам, викладеним в ст. 62, 63 Конституції України. В той же час,

презумпція невинуватості, що є принципом кримінального судочинства в Україні, не перешкоджає криміналізації незаконного збагачення і не заважає притягненню до кримінальної відповідальності осіб, за умови криміналізації незаконного збагачення відповідно до норм Конституції України.

Кримінально-правова норма, передбачена ст. 368-2 КК, сформульована з додержанням права особи на презумпцію невинуватості та права не свідчити проти себе. Про це, зокрема йдеться у п. 6.2 Експертного висновку РЄ про фінансовий контроль за деклараціями про доходи і майно в Україні (розділ VII Закону України «Про запобігання корупції») де зазначається, що дискусія про презумпцію невинуватості не є актуальною у контексті того, як незаконне збагачення визначається в українському законодавстві, тягар доказування повністю лежить на стороні обвинувачення. Відтак, це не суперечить праву підсудного на справедливий суд (ст. 6 ЄКПЛ).

Обов'язковою ознакою складу злочину, передбаченого ст. 368-2 КК, є те, що законність підстав набуття активів у власність не підтверджена доказами. Обов'язок доказування наявності активів у значному розмірі, законність підстав набуття яких не підтверджено доказами, передача таких активів іншій особі, відсутність законних джерел доходів, які могли б пояснити походження активів покладено на органи досудового розслідування та прокурора відповідно до вимог Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК). Думка про те, що відповідний обов'язок покладено на суб'єкта незаконного збагачення, є хибною з огляду на наступне. Право не свідчити проти себе, відносно близьких осіб вимагає від сторони обвинувачення довести наявність ознак складу злочину і в тому випадку, якщо обвинувачений відмовиться надати докази, дати показання задля спростування підозри в протиправному набутті (передачі) активів. Обвинувачений в незаконному збагаченні тим самим свідомо не користується правом на захист, що є саме правом, а не обов'язком в кримінальному судочинстві. Якщо особа не хоче розкривати джерел набуття активів, то це її свідомий вибір щодо невикористання права на захист (наприклад, підозрюваний в умисному вбивстві також може з одному йому відомих міркувань замовчувати відомості про алібі, що може повністю спростувати підозру).

В той же час відмова надати докази законності набуття активів автоматично не свідчить про відсутність таких доказів. Обов'язок доводити незаконність походження активів покладається на орган обвинувачення,

що повинен доказами підтвердити наявність в діянні винного всіх ознак складу злочину. Поняття доказів, їх належності, допустимості, порядок збирання та оцінки закріплено в главі 4 КПК «Докази і доказування». Згідно з ч.2 ст.17 КПК особа має бути виправданою, якщо сторона обвинувачення не доведе винуватість особи поза розумним сумнівом. Розумні сумніви щодо обвинувачення в незаконному збагаченні полягають в достатній процесуальній доведеності невідповідності активів рівню офіційних доходів, що підтверджується доказами. Відповідна вказівка у ст. 368-2 КК адресована саме правозастосовним органам, на які покладено обов'язок доказування. Одним із доказів може бути декларація, подана особою в порядку, визначеному Законом України «Про запобігання корупції». Подання суб'єктом декларування завідомо недостовірних відомостей у декларації, передбаченій Законом «Про запобігання корупції», або умисне неподання суб'єктом декларування зазначеної декларації має за наявності підстав кваліфікуватись за ст. 366-1 КК, що не виключає кримінальної відповідальності за незаконне збагачення за умови наявності у вчиненому всіх ознак складу злочину, передбаченого ст. 368-2 КК. Таким чином, **зміст ст. 368-2 КК не суперечить положенням ст. 62, 63, 129 Конституції.**

4. Джерелом незаконного збагачення може виступити будь-який злочин, вчинений особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, як корупційний (примітка ст. 45 КК), так і будь-який інший злочин вчинений службовою особою або іншими особами. Не виключається, що джерелом незаконного збагачення може бути цивільно-правовий делікт, адміністративне правопорушення чи інше діяння.

З об'єктивної сторони злочин, передбачений ст. 368-2 КК, характеризується вчиненням таких діянь: 1) набуття особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, активів у власність; 2) передача цією особою активів будь-якій іншій особі. Набуття активів у власність означає вчинення в минулому діяння, за допомогою якого особа дістала можливість володіти, користуватись і розпоряджатись певними активами. Для кваліфікації вчиненого за ст. 368-2 КК не має значення, кому на праві власності належать активи, законність набуття яких є сумнівною і не підтверджується доказами; важливим є інше – те, що саме незаконне діяння особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, стало джерелом незаконного збагачення цієї особи або її оточення. Незаконне збагачення може здійснюватися шляхом надання правомірного вигляду володінню, користуванню або розпорядженню майном з використанням, зокрема, правочинів (ст. 328

ЦК). Обґрунтування правомірності набуття/передачі активів суб'єктом незаконного збагачення шляхом укладення правочину, за відсутності фактичних законних підстав для оформлення права власності, є одним з способів приховування незаконного збагачення, що і підлягає встановленню і доказуванню в кримінальному провадженні.

Дії винного кваліфікуються за ст. 368-2 КК як передача активів іншій особі за умови, що активи надані їй за волевиявленням винного, а також за умови коли після фактичної їх передачі, винний був повідомлений про це і не вжив заходів для повернення активів надавачу. Під передачею активів іншій особі слід розуміти, як особисте одержання їх службовою особою і наступну передачу іншій особі, так і випадки, коли службова особа безпосередньо їх не одержує, а одразу ж адресує для формального оформлення за іншою особою.

При цьому, суб'єктивна сторона незаконного збагачення характеризується прямим умислом, де винна особа усвідомлює саме незаконність набуття активів, що в мають доказати органи, які здійснюють кримінальне провадження. Кваліфікувати дії винної особи за ст. 368-2 КК та статтями, що передбачають відповідальність за інші злочини, наприклад, 191, 201, 364, 368 КК можна лише за наявності сукупності злочинів. В противному випадку особа буде двічі притягнута до кримінальної відповідальності за одне і те саме діяння, що суперечить ч.1 ст.61 Конституції України та ч. 3 ст. 2 КК. Таким чином, **зміст ст. 368-2 КК не протиричить положенням ст. 61 Конституції.**

Олександр Радутний

доктор філософії (Ph.D.) в галузі права,
доцент, доцент кафедри кримінального
права № 1 Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого

ГЛОБАЛІЗОВАНІ ВИКЛИКИ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО РОЗВИТКУ (ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ, ЦИФРОВА ЛЮДИНА) У ПЛОЩИНІ ПИТАНЬ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

З кожним новим обертом науково-технічний прогрес додає до нерозв'язаних проблем людства (озонові діри, парниковий ефект, небезпека використання атомної енергії, забруднення космосу, продовольча

криза, ускладнення форм злочинності тощо) новітні виклики, одними з важливих серед яких є проблема штучного інтелекту та цифрової людини. Найбільшу занепокоєність з цього приводу висловили відомий фізик-теоретик Стівен Хокінг (Stephen William Hawking) [1] та Ілон Маск (Elon Musk), який називає штучний інтелект найбільшим ризиком цивілізації, а ситуацію навколо нього рідкісним випадком, коли нам слід бути активними в попередньому регулюванні [2].

Справжня концепція штучного інтелекту передбачає побудову таких алгоритмів, які без втручання людини у конкретній життєвій ситуації приймають самостійні рішення та реалізують їх безпосередньо на практиці. Численні приклади цього надають досягнення у сфері медицини (об'єкти робототехніки на базі штучного інтелекту приймають самостійні рішення та здійснюють хірургічні операції більш впевнено та ефективно, ніж початківці лікарі [3]; Управління з санітарного нагляду за якістю харчових продуктів та медикаментів США (FDA) дозволило штучному інтелекту самостійно проводити медичне обстеження людей без участі людини (фахівця-медика), інтерпретувати отримані результати та приймати рішення щодо подальшого лікування [4]), автомобілебудування (безпілотні автомобілі (AV – autonomous vehicles – транспортний засіб без водія) також приймають самостійні рішення у складній обстановці без участі людини [5]), управлінській діяльності (органи управління децентралізованих юридичних осіб (DAO – Decentralized Autonomous Organization, або DAC – Decentralized Autonomous Corporation) під керуванням комп'ютерних програм, що мають назву «smart contracts» (розумні або інтелектуальні контракти) [6] самостійно та без втручання з боку людини приймають юридично значущі рішення за повну відсутність в цих організаціях фізичних осіб, які би здійснювали адміністративно-господарські, або організаційно-розпорядчі функції) тощо. На озброєння Армії оборони Ізраїлю з 2014 року надійшли бойові роботи, які не передбачають участі людини під час виконання бойового завдання. Планується, що до 2025 року в армії США буде більше роботів, ніж людей [7].

Можливість створення штучного інтелекту вищого ступеню розвитку, який перевищує здібності людини (англ. Artificial Superintelligence, ASI) [8] визнається багатьма індивідуальними та корпоративними дослідниками.

У зв'язку з цим перед доктриною кримінального права постає проблема визначення суб'єкта відповідальності щодо ситуації, за яку відсут-

ні фактичні та юридичні підстави для відповідальності певної фізичної особи (розробника, виробника, користувача, власника тощо), коли останньою не було вчинено жодної суспільно небезпечної дії або бездіяльності, оскільки рішення було прийнято та реалізовано штучним інтелектом, який самовдосконалюється та саморозвивається автономно та без втручання людини. Зазначене приводить до гіпотези про можливість визнання штучного інтелекту суб'єктом правовідносин.

Нормативне закріплення такої пропозиції знайшло свій вираз у Резолюції Європейського парламенту від 16.02.2017 р. (European Parliament resolution of 16 February 2017 with recommendations to the Commission on Civil Law Rules on Robotics (2015/2103(INL) [9], в якій пропонується серед вже відомих категорій (фізичні особи та юридичні особи) утворити нову під назвою «електронна особа (особистість)», яка матиме власні специфічні права та обов'язки.

Іншим глобальним викликом є можливість створення цифрової людини (щодо феномену якої пропонується авторське найменування – *Homo numeralis* або *Homo digitalis*, або *Homo horologium*, як наступний за *Homo sapiens* щабель еволюції) за допомогою біоінженерії, створення живих істот, які поєднують органіку з неорганікою (так звані кіборги – скорочення від англ. «cybernetic organism» – біологічний організм, який містить у собі механічні та(або) електронні компоненти) та, врешті решт, створення неорганічної форми життя. Так, система C-LEG успішно використовується для заміни ампутованих ніг людини [10], фахівці з Інституту реабілітації інвалідів в Чикаго (RIC, США) ще у 2006 році імплантували біонічну руку жінці [11], а ще раніше подібні маніпулятори були імплантовані п'яти чоловікам. Таку біонічну руку, або іншу кінцівку, можливо зробити і більш потужною, ніж втрачений оригінальний орган звичайної людини. Поєднання неоднорідного генного матеріалу або утворення нових генів надає нові можливості, але породжує численні етичні, політичні та ідеологічні проблеми, в тому числі з приводу клонування безстрашних солдат або покірних працівників.

Агенція з перспективних оборонних науково-дослідницьких розробок США (Defense Advanced Research Projects Agency in the United States, DARPA) багато років займається розробкою солдата, який за допомогою високотехнологічних засобів отримує підвищені розумові та фізичні здібності [12]. Сьогодні всіх, хто користується розумними окулярами, кардіостимуляторами або біопротезами у певному розумінні можливо імену-

вати кіборгами – людьми, невід’ємною частиною тіла яких стали неорганічні елементи, в тому числі під керування електроніки та штучного інтелекту. Ці прилади можуть бути використані як самою людиною для полегшення вчинення правопорушення, так і проти їх користувача іншою особою, яка отримала до них доступ або контроль над ними.

Фізична особа, обладнана імплантатом з системою розпізнання обличчя інших людей (знайомих та незнайомих), мовних, текстових та відео матеріалів, що побудована на базі штучного інтелекту, зможе ефективніше виконувати поставлені перед нею завдання. А так само отримує нові надзвичайні можливості для вчинення суспільно небезпечних діянь. Можуть бути значно покращені й фізичні властивості тіла людини як біологічної істоти – сила, спритність, швидкість, витривалість, гнучкість тощо, які теж можуть бути використані як во благо, так і з метою реалізації злочинних намірів.

Додатково виникають наступні філософські та правові питання: 1) чи існують такі межі протезування організму людини, за якими втрачається ідентичність особистості? 2) чи існує межа, за якою людина перетворюється в машину або навпаки? 3) чи збереже людство контроль над супер людиною з покращеними здібностями та(або) над об’єктами робототехніки під керуванням штучного інтелекту? 4) чи можливе поневолення людей машинами, або людей іншими людьми за допомогою об’єктів робототехніки, або звичайного людства супер людьми?

Вважаємо, що покращенні когнітивні здібності фізичної особи, яка вчинює кримінальне правопорушення, можуть бути враховані в якості обтяжуючих або кваліфікуючих ознак.

Один з найбільш амбіційних проєктів по створенню людини-кіборга, яка поєднає органіку з неорганікою (імплантатами на базі штучного інтелекту), полягає у розробці двостороннього інтерфейсу між мозком людини та комп’ютером, що дозволить останньому зчитувати електросигнали з мозку та одночасно передавати зрозумілі йому повідомлення. Завдяки цьому інтерфейсу мозок може напряму підключатися до мережі Інтернет або об’єднуватися з іншими у власну мережу, наприклад у так званий Інтернет речей (англ. Internet of Things, IoT) або Всеосяжний Інтернет (англ. Internet of Everything, IoE). Чи залишиться після цього ідентичність окремої особи і як це вплине на колективне свідоме та підсвідоме, поки що не відомо. Цей проєкт утворює дотичну до третього напрямку – створення неорганічної форми життя. Переходом до неї може

статі копіювання або повне перенесення (без залишків на первинному носіїві) свідомості, інтелекту та особистості людини на цифровий або інший носій.

Копіювання породжує правову та етичну проблему співвідношення між копією та оригіналом (зокрема, де саме залишається справжня індивідуальність – у хворому фізичному тілі, чи на цифровому носіїві, з якого вона може бути перенесена у нову біологічну оболонку фізичного тіла), а також проблему їх одночасного співіснування (оригіналу та копії або декількох копій, напр., для розв’язання питання про співучасть у вчиненні злочину) тощо.

Можливість переходу до неорганічної форми життя пов’язана з ідеєю поступової прижиттєвої міграції свідомості, інтелекту та особистості людини з біологічного носія на більш міцний і витриваліший (наприклад, на приєднаний електронний мозок, який можливо завантажити у роботизоване тіло). Такий варіант досліджує невролог з Йельського університету (Yale University) Стівен Новела (Steven Novella) [13].

Окремі правові питання, які виникають у зв’язку з цим, можуть бути сформульовані наступним чином: 1) чи залишається тим самим суб’єктом колишня фізична особа, свідомість, інтелект та особистість якої перенесено на цифровий носій? 2) чи може бути визнана суб’єктом злочину фізична особа, свідомість, інтелект та особистість якої після його вчинення було перенесено на цифровий носій? 3) до яких правових деліктів слід віднести пошкодження, несанкціоноване внесення змін або знищення особистості на електронному носіїві?

Список використаних джерел:

1. Stephen Hawking’s question to China: Will artificial intelligence help or destroy the human race? / New Zealand Herald, 28 Apr, 2017 // [Electronic resource] – Mode of access : http://www.nzherald.co.nz/technology/news/article.cfm?c_id=5&objectid=11846969 – Title from the screen.
2. *David Z. Morris*. Elon Musk Says Artificial Intelligence Is the ‘Greatest Risk We Face as a Civilization’ / Fortune, July 15, 2017 // [Electronic resource] – Mode of access : <http://fortune.com/2017/07/15/elon-musk-artificial-intelligence-2/> – Title from the screen.
3. Executive Summary of World Robotics 2011 Industrial Robots & World Robotics 2011 Service Robots // [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.diag.uniroma1.it/~deluca/rob1_en/2011_WorldRobotics_ExecSummary.pdf – Заголовок з екрану.

4. *Stark Angela*. FDA permits marketing of artificial intelligence-based device to detect certain diabetes-related eye problems // [Электронный ресурс] – Режим доступа : <https://www.fda.gov/NewsEvents/Newsroom/PressAnnouncements/ucm604357.htm> – Заголовок з екрану.
5. *Sean O’Grady*. Google’s driverless cars crashes – who’s to blame // [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://www.independent.co.uk/life-style/motoring/features/googles-driverless-car-crashes-whos-to-blame-10245477.html> – Заголовок з екрану.
6. Findings Regarding the Market Events of May 6, 2010 – Report of the Staffs of the CFTC and SEC to the Joint Advisory Committee on Emerging Regulatory Issues // [Электронный ресурс] – Режим доступа : <https://www.sec.gov/news/studies/2010/marketevents-report.pdf> – Заголовок з екрану.
7. *Vigna, P; Casey, MJ* (January 27, 2015). The Age of Cryptocurrency : How Bitcoin and the Blockchain Are Challenging the Global Economic Order. St. Martin’s Press. – 358 p. – ISBN 97812 50065636 // [Электронный ресурс] – Режим доступа : https://books.google.com.ua/books/about/The_Age_of_Cryptocurrency.html. – Заголовок з екрану.
8. *Nick Bostrom*. How long before superintelligence? Oxford Future of Humanity Institute. University of Oxford. Originally published in Int. Jour. of Future Studies, 1998, vol. 2 // [Электронный ресурс] – Режим доступа : <https://nickbostrom.com/superintelligence.html> – Заголовок з екрану.
9. European Parliament resolution of 16 February 2017 with recommendations to the Commission on Civil Law Rules on Robotics (2015/2103(INL)) // [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P8-TA-2017-0051+0+DOC+XML+V0//EN> – Заголовок з екрану.
10. C-Leg above knee prosthetic leg // [Electronic resource] – Mode of access : <https://www.ottobockus.com/c-leg.html/> – Title from the screen.
11. Woman outfitted with robotic arm // [Electronic resource] – Mode of access : <https://medicalxpress.com/news/2006-09-woman-outfitted-robotic-arm.html/> – Title from the screen.
12. *Douglas Ernst*. Real-life Jason Bourne: SEALs test ‘cognitive enhancement’ / The Washington Times – Monday, April 3, 2017 // [Electronic resource] – Mode of access : <https://www.washingtontimes.com/news/2017/apr/3/navy-seals-elite-units-testing-cognitive-enhanceme/> – Title from the screen.
13. *Novella Steven*. The Continuity Problem / Neuroscience, Apr 23, 2013 // [Electronic resource] – Mode of access: <https://theness.com/neurologicablog/index.php/the-continuity-problem/> – Title from the screen.

Наталія Сметаніна

кандидат юридичних наук, асистент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ВПРОВАДЖЕННЯ КОРПОРАТИВНОГО КОМПЛАЄНСУ ЯК ЗАСІБ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ У ПРИВАТНІЙ СФЕРІ

Тези доповіді присвячені дослідженню механізмів впровадження комплаєнс-програм. Автор аналізує міжнародний досвід функціонування корпоративного комплаєнсу.

Тезисы посвящены исследованию механизмов внедрения комплаєнс-программ. Автор анализирует международный опыт функционирования корпоративного комплаєнса.

The thesis is devoted to the study of the mechanisms of introduction of compliance programs. The author analyzes the international experience of the functioning of corporate compliance.

На загальнодержавному рівні визнано, що корупція становить реальну загрозу національній безпеці країни, а протидія їй має бути віднесена до найвищих пріоритетів держави. Виняткова поширеність корупції в Україні, у тому числі на вищому рівні влади й управління, у ключових ланках економіки, відзначається міжнародними організаціями, авторитетними аналітичними центрами, в численних рейтингах сприйняття корупції підприємцями та інвесторами¹.

Основною причиною, яка зумовлює корупцію в приватному секторі, є фактичне зрощення бізнесу та влади, що призводить до використання політичного впливу для ведення бізнесу, незаконного лобіювання ухвалення законів та інших нормативно-правових актів тощо. Іншою причиною є те, що умови ведення бізнесу створюють підґрунтя для існування корупційної практики. Насамперед це недосконале та нестабільне законодавство, ухвалене, зокрема, внаслідок незаконного лобіювання певних бізнес-інтересів, ускладнені процедури регулювання підприємницької діяльності, корумповані контролюючі органи та

---

¹ Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології. У 3 кн. [Кн. 2]. Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів / А. П. Закалюк. – К. : Вид. Дім «Ін Юре», 2007. – С. 180.

судова система. Заходи щодо переслідування за корупційні правопорушення є неефективними через поширеність корупції в правоохоронній та судовій системах. Це призвело до системності корупції, внаслідок чого підприємці не мають можливості самостійно їй протидіяти, а також до формування толерантного ставлення до корупції серед представників бізнесу¹.

Досліджувані питання у тій або іншій мірі стали предметом наукових пошуків і дискусій для таких учених, як: Н. Д. Бабяк, О. Ю. Бусол, Б. М. Голівкін, А. П. Закалюк, О. М. Костенко, О. М. Литвинов, Д. С. Машлякевич, М. І. Мельник, Є. В. Невмержицький, О. В. Нестеренко, В. Ф. Оболенцев, М. І. Хавронюк, В. І. Шакур, О. Ю. Шостко та ін.

Подолати корупцію в приватному секторі можливо лише шляхом комплексного розв'язання проблем, наявності політичної волі для розмежування бізнесу та влади, реалізації реформ у публічному секторі, зокрема адміністративної реформи (обмеживши насамперед можливості чиновників для зловживання владними повноваженнями), здійснення дерегуляції підприємництва, забезпечення вільної конкуренції та дії антимонопольних правил, проведення реформи судових та правоохоронних органів, зниження рівня корупції на публічній службі. З іншого боку, держава повинна налагодити партнерство з бізнесом, стимулюючи його до використання альтернативних корупційних моделей поведінки та надаючи йому в цьому всебічну підтримку². Ефективним механізмом допомоги приватному сектору є концепція електронного уряду. За такої схеми взаємовідносин «громадянин-держава» можна розраховувати на підвищення ефективності державного управління та обмеження корупції³.

Одним із найефективніших засобів боротьби із корупцією у приватному секторі визнано процедури корпоративного комплаєнсу. Нагадаємо, що комплаєнс (англ. compliance – згода, відповідність) – буквально означає відповідність будь-яким внутрішнім або зовнішнім вимогам або нормам. Під відповідністю мається на увазі частина

---

¹ Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014-2017 роки: Закон України від 14.10.2014 № 1699-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1699-18/page>.

² Там само.

³ Бусол О. Ю. Протидія корупційній злочинності в Україні у сучасний період : моногр. / О. Ю. Бусол. – К. : Ін Юре, 2014. – С. 445, 446.

системи управління/контролю в організації, пов'язана з ризиками невідповідності, недотримання вимог законодавства, нормативних документів, правил і стандартів наглядових органів, галузевих асоціацій та саморегулюючих організацій, кодексів поведінки тощо. Такі ризики невідповідності в кінцевому підсумку можуть виявлятися у формі застосування юридичних санкцій або санкцій регулюючих органів, фінансових або репутаційних втрат¹.

Комплаєнс-програми дозволяють усунути проблему на новому рівні: від зовнішнього контролю з боку суспільства до внутрішнього контролю і внутрішньої методології – комплаєнс-менеджменту. Такі менеджери працюють з колегами із ціллю запобігти, знайти і усунути порушення законодавства, етичних та інших норм. Вони допомагають іншим співробітникам краще розуміти і дотримуватись законів, тим самим реалізуючи у життя очікування керівництва компанії. У сучасному світі комплаєнс-програми впроваджуються у всіх країнах. У США, Ірландії, Південній Африці та інших регіонах вже створено професійні асоціації комплаєнс-менеджерів. В Організації корпоративного комплаєнсу і етики (Society of Corporate Compliance and Ethics – SCCE) нараховується 9400 членів більш ніж у 30 країнах, і ця кількість швидко зростає. Міжнародним об'єднанням професіоналів у даній сфері є International Compliance Association (ICA) – компанія, створена у Великобританії у 2001 році. Вона представлена більш ніж у 50 юрисдикціях, має регіональні представництва у Дубаї і Сінгапурі і нараховує понад 10 тис. учасників, які обмінюються інформацією і досвідом на базі ICA.

Комплаєнс-програми не тільки не збільшують кількість правил і регламентацій, але і допомагають зменшити набір регламентів, що встановлюються державою для бізнесу. Ефективними комплаєнс-програму роблять її інструменти – це аудит, розслідування, заохочення, механізми анонімних повідомлень, підвищення кваліфікації, етичні норми, оцінка ризиків і зворотній зв'язок із керівництвом².

---

¹ Корпоративний комплаєнс: українська перспектива [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua-ekonomist.com/17361-korporativniy-komplajens-ukrayinska-perspektiva.html>

² Карпович О. Г. Серьёзные экономические преступления XXI века. Опыт противодействия им в Великобритании, России и США : моногр. / О. Г. Карпович, Ю. В. Грунцевский ; вступительное слово Н. Д. Ковалёва. – М. : ЮНИТИ-ДАНА: Закон и право, 2013. – С. 87, 88, 90, 91.

Комплаєнс-програма

Етапи роботи програми	Інструменти			
Очікування	Етичні цінності, принципи, політики		Регламентация, закони і т.д.	
Запобігання	Навчання	Заохочення	Управлінський кодекс	Внутрішній контроль, політики, процедури
Пошук проблем	Аудит	Моніторинг (конфлікт інтересів / бекграунд)	Анонімні повідомлення / приватні бесіди	Оцінка ризику
Оцінка	Розслідування		Програми оцінки ефективності	
Усунення порушень	Коригувальні дії		Дисципліна	
Звітність	Звіт керівництву про результати всіх виконаних дій комплаєнсу		Програма розкриття інформації	

Антикорупційний комплаєнс передбачає систему контролю за дотриманням антикорупційного законодавства, міжнародних антикорупційних політик (стандартів) та процедур (рекомендацій) у професійній діяльності суб'єктів господарювання (зовнішньоекономічної діяльності) та їх відносинах із органами внутрішнього і зовнішнього контролю і кримінальної юстиції. Комплаєнс-контроль забезпечує управління фінансовими ризиками, що виникають внаслідок недотримання суб'єктами господарювання національного законодавства, корпоративних політик та антикорупційних процедур¹.

Комплаєнс – це дещо більше, ніж просто виконання вимог закону, хоча дотримання законодавства дійсно є найпершим проявом поняття «комплаєнс» для більшості компаній. Водночас, дотримання організаційних та контрольних вимог, які закон покладає на керівництво компаній для запо-

¹ Головін Б. М. Антикорупційний менеджмент у митній справі / Б. М. Головін // Фіскальна політика в Україні в кримінально-правовому вимірі : зб. тез доп. Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. «Фіскальна політика в Україні в кримінально-правовому вимірі», 26 квіт. 2016 р. – Вінниця, 2016. – С. 63.

бігання незаконним діям співробітників або контрагентів, є ще одним важливим елементом комплаєнс. Окрім цього, комплаєнс включає створення внутрішніх організаційних структур з метою запобігання порушенню законів та для забезпечення керівництва від відповідальності в разі неправомірних дій співробітників чи контрагентів¹.

Для того, щоб популяризувати ідею комплаєнсу в Україні, 19 травня 2017 року Рада бізнес-омбудсмена за підтримки Європейського банку реконструкції та розвитку і Організації економічного співробітництва та розвитку представила Всеукраїнську мережу добросчесності і комплаєнсу – нову ініціативу для бізнесу, який прагне працювати прозоро. Експерти зазначають, що важко переконати у необхідності комплаєнсу компанії, які не хочуть вийти на міжнародний ринок. Інша справа – глобальні компанії, які працюють із міжнародними партнерами. Для них він стає критичною умовою для отримання великих контрактів².

Активно впроваджує комплаєнс-програми українська банківська система. Так, наприклад, керуючись нормами законодавства України, міжнародними нормами і стандартами (рекомендації Базельського комітету з банківського нагляду: «Комплаєнс і комплаєнс функція в банках», Директиви ЄС, G20 – рекомендації щодо територій, які є «податковим раєм», SOX (Sarbanes-Oxley Act), UK Bribery Act) в ПАТ «ПУМБ» створена і діє ефективна система управління комплаєнс-ризиком³.

На сучасному етапі розвитку антикорупційного законодавства у приватній сфері і впровадження комплаєнс-програм важливими завданнями залишаються, зокрема, пояснення, які механізми антикорупційної боротьби існують в принципі, і як вони працюють у компаніях; ознайомлення з міжнародним досвідом та українською практикою застосування законодавства; переконання тих, хто вважає, що успішно вести бізнес в Україні, не здійснюючи корупційних діянь, неможливо; демонстрація вигоди неухильного дотримання міжнародних антикорупційних стандартів, які є реальною альтернативою сумнівних «переваг» корупційної практики; допомога українським компаніям виконати вимоги розділу X Закону Укра-

---

¹ Корпоративний комплаєнс та розслідування [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://home.kpmg.com/ua/uk/home/services/tax/global-legal-services/corporate-compliance-and-investigation.html>

² Корпоративний комплаєнс: українська перспектива [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua-ekonomist.com/17361-korporativniy-komplajens-ukrayinska-perspektiva.html>

³ Комплаєнс і корпоративна етика банку ПУМБ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://about.pumb.ua/management/komplajens-i-korporativna-etyka>

їни «Про запобігання корупції», про необхідність розробки і впровадження антикорупційних програм¹.

Вважаємо, що на сьогоднішній час впровадження ефективних комплаєнс-програм і етичних програм в українських компаніях є найкращою можливістю запобігання корупції у приватній сфері і усунення проблем, а також захисту інтересів бізнесу.

Євген Стрельцов

доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України,
Заслужений діяч науки і техніки Укра-
їни, зав. кафедри кримінального права
Національного університету «Одеська
юридична академія»

ЕКОНОМІЧНЕ КРИМІНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО: ЗМІСТОВНІ ВИМОГИ

Україна вже минула етап ідеалізації ринкової моделі функціонування економіки, коли вважалось, що ця модель «природно» позбавить фінансово-господарські процеси усіх складнощів, які відбуваються чи можуть відбуватися під час їх здійснення в умовах такої економіки. Можливо припустити, що й зараз ми не до кінця розуміємо усіх складнощів, які їй притаманні, але необхідність державного контролю над сутністю та прозорістю процесів, які в ній відбуваються, вже стала зрозумілою. Це, в свою чергу, потребує застосування у цій сфері і правових можливостей, з урахуванням предмету і методу кожної галузі права. В цілому, на правові важелі в цій сфері накладаються наступні завдання, зокрема, створення правової бази для розвитку приватного бізнесу; підтримка та захист конкуренції з метою обмеження монополізму в економіці; організаційно-правове забезпечення системи оподаткування та ін. В вирішенні цих проблем перевага надається так званим регулюючим галузям права.

Право також повинне звертати спеціальну увагу на ті суспільно небезпечні діяння, які значним чином порушують функціонування сфери еко-

---

¹ Антикорупційний комплаєнс у бізнесі: міжнародний досвід та українська практика [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrainepravo.com/events/conference/antikoruptions-yniy-kompla-ns-u-b-znes-m-zhnarodniy-dosv-d-ta-ukra-nska-praktika/>

номіки. В зв'язку з цим потребують свого аналізу і галузі права, в тому числі і кримінальне, які забороняють певні моделі людської поведінки при здійсненні економічної діяльності під страхом застосування відповідних примусових заходів. При цьому, як прямо підкреслюється, якщо в промислово розвинених країнах, незважаючи на всю серйозність подібних злочинів, їх наслідки можуть мати обмежений характер, з врахуванням масштабів економіки таких країн, і останні здатні створювати необхідні регулятивні механізми для попередження нових інцидентів, то в країнах, що розвиваються, довготривалі наслідки економічних і фінансових злочинів і пов'язані з ними витрати для сталого розвитку є значно більш серйозними [1]. Об'єктивні показники, які є у нас, підтверджують це. Так, за даними Міжнародного валютного фонду, у 2018 році розмір тіншового сектора в структурі економіки України складає практично половину (44,8 відсотків). При цьому підкреслюється, що Україна стоїть перед подальшими значними ризиками у питанні відмивання коштів через корупцію та незаконну економічну діяльність, включаючи фіктивне підприємництво, ухилення від сплати податків та фінансове шахрайство. Звичайно, обсяг тіншового сектору багато в чому залежить від ступеню розвитку легальної економіки, але коли він виходить на «небезпечний» рівень, як це, наприклад, відбувається в Україні, державне втручання в організацію легальних економічних процесів стає об'єктивно-необхідним [2].

Звичайно, мова не повинна йти про домінування кримінально-правових заходів у сфері економіки, але їх необхідна та достатня частка в загальному комплексі правових регуляторів повинна бути. Це загальне положення створює необхідні передумови для спеціального визначення змісту, ознак та напрямків кримінально-правових заходів в цій сфері, сукупність яких можна назвати «економічне кримінальне законодавство». Вказуючи на поняття «законодавство» в загальній назві цього правового інституту, ми намагаємось виділити, що в цьому випадку мова повинна йти не стільки про, умовно кажучи, думку суспільства, скільки про державно-правові заходи, тому що законодавство є «прямим» продуктом відповідного державного рішення. Основні приписи такого законодавства повинні створювати необхідну правову базу для протидії злочинам за рахунок вчинення забороненої моделі поведінки, яка порушує певні правові правила, встановлені регулюючими галузями права у сфері економіки.

Складність формування такого інституту полягає в тому, що його змістом повинні охоплюватися правові положення, які первісно формується іншими галузями законодавства. Це, наприклад, цивільне, фінан-

сове, господарське законодавство, яке закріплює основні положення розвитку та функціонування ринкової економіки. В той же час, економічне кримінальне законодавство як «відокремлений» правовий інститут дозволить, на нашу думку, більш якісно та детальніше саме у комплексному плані впливати на процеси, що відбуваються в економіці. Але спроба такого визначення свідчить про необхідність врахування певних змістовних вимог.

Почати потрібно зі спроби встановити та відділити ті діяння, які потребують саме кримінально-правового впливу. В загальному плані, при систематизації існуючих думок можна дійти висновку про існування декілька підходів. Один з них стосується встановлення того об'єкту, тих суспільних відносин, які порушуються в результаті вчинення відповідних суспільно небезпечних діянь у сфері економіки. Такий підхід зветься кримінально-правовим. Інший – стосується встановлення кола осіб, які вчиняють такі діяння. Такий підхід зветься кримінологічним [3, 32-44].

При дослідженні об'єкту цих злочинів потрібно зазначити, що складність виникає не стільки з визначенням групового об'єкту. Більші складним є виділення видових об'єктів злочинів у сфері економіки. Це відбувається тому, що окремі галузі або сукупність галузей в сфері економіки може мати різний ступень визначеності, різні пріоритети державно-приватної уваги, що, в свою чергу, реально впливає на їх виділення у якості об'єктів кримінально-правової охорони.

Не так просто все складається і з виділенням тих осіб, які можуть вчиняти злочини у цій сфері. На нашу думку, до них потрібно віднести, в першу чергу, тих осіб, які вчиняють суспільно небезпечні діяння, зловживаючи (порушуючи) при цьому своїми функціональними (професійними) обов'язками. Вважається, що вдалою спробою в цьому плані є дослідження Едвіна Сатерленда [4], який виділив групу так званих «білокомірцевих злочинців». Він вважав, що поряд з вищевказаними економічними правопорушеннями такі особи також можуть здійснювати промислове шпигунство, фіктивне банкрутство та інші подібні діяння, здійснення яких приносить найбільшу економічну шкоду суспільству.

Необхідно додати, що в останні роки з'являються нові злочини та набувають подальшого «розвитку» існуючі злочини. Це, наприклад, виділення так званих корпоративних злочинів; наявність карточного обігу у банківській системі призводить до все ширшого проникнення до неї організованої злочинності. Але це не тільки здійснення безпосередніх тіншових операцій через банки. Певне накопичення тіншових грошей та

існування карточної системи обігу грошей призводить до реального збільшення операцій, пов'язаних з наданням легального характеру таким грошам, що веде до прямого проникнення в банківську систему «брудних» грошей. В останні роки в зв'язку з розвитком І- технологій з'являються і певні злочинні порушення в цій сфері. Частка таких злочинних діянь має виражену економічну спрямованість. У всякому разі, наявність суспільно небезпечних діянь в цій сфері підкреслює необхідність кримінально-правової охорони економічних процесів. Але, поруч з адекватною оцінкою можливостей кримінального законодавства, виникають, на нашу думку, серйозні складнощі, які не може «вирішити» кримінальне законодавство та право.

По-перше, кримінальне законодавство взагалі, а тим більш при «втручанні» в економічні процеси, завжди повинно мати характер «ultima ratio» (останнього засобу), тобто використовуватися тільки тоді, коли усі інші можливі заходи державного впливу на складнощі в економіці вичерпані. Так, тут є свої проблеми, які багато в чому пов'язані зі спробами встановити природу негативних явищ в економіці. Наприклад, відповідні події, які відбуваються в економіці, образно кажучи, витікають з природи, змісту самої економіки, чи в них все ж більше визначається суб'єктивний намір конкретної особи? Чим взагалі детерміновані значні негативні процеси в функціонуванні економіки? Так, відповіді на такі питання достатньо складно. Мало того, навіть наявність відповідей не завжди може прямо вказувати на дії, які слід застосувати для впливу на відповідні негативні явища. Крім того, потрібен певний час для того, щоб виявити, наскільки ефективними є відповідні заходи. А так – все максимально спрощується. Встановили, образно кажучи, кримінальну відповідальність, продемонстрували відповідну реакцію, заспокоїли, умовно кажучи, суспільну думку, і тим самим зняли з себе відповідальність за реальність таких заходів. Далі, наявність «віртуальних» кримінально-правових норм шкодить не тільки економіці. Зростання кількості таких норм на певному етапі державного будівництва може взагалі поставити під сумнів «дієздатність» конкретної держави.

Тут може виникнути і більш складне питання, яке багато в чому взагалі пов'язане з реальною оцінкою державою, а скоріше, представниками влади, тих процесів, які відбуваються в економіці. Потрібно враховувати, що якщо населення більш турбує громадській порядок та спокій, то саме держава повинна мати відповідні важелі для здійснення необхідних заходів в сфері національної безпеки, в економіці, суспільній сфері, так як саме ці сфери багато в чому визначають рівень життєдіяльності конкрет-

ної держави. Тому оцінка процесів, які відбуваються в економіці, їх диференціація на так звані «добрі», «середні» та «погані» залежить від держави, або знову уточнюючи цей «адресат» – від представників різних гілок влади, які мають відношення до цього.

Безумовно, це складний процес. «Розібратися» в суті подій, які вже набули достатньо системного характеру в економіці, встановити зміст таких дій, реальність та рівень наслідків від таких дій та їх спрямованість потребують цільової спрямованості, і в разі необхідності запропонувати відповіді заходи, в тому числі і кримінально-правового характеру, не просто. Спроби вирішити ці питання застосуванням механічного «копіювання» зарубіжного досвіду може бути не тільки некорисним, а й взагалі суперечити національним правовим традиціям [5]. Реальність оцінки усіх процесів в економіці повинна відбуватися з обов'язковим урахуванням відомого правила, що влада і бізнес мають бути розділені. В іншому випадку так зване «владне» лобіювання інтересів стає так би мовити природнім, що, в свою чергу, породжує відповідні, не завжди дійсно ефективні заходи, причому, не тільки на законодавчому рівні, які складно пояснити.

Підсумовуючи, можливо стверджувати, що державний вплив на економіку, в тому числі і застосування примусових правових заходів в цій сфері, потребує прискіпливої уваги, зокрема, і до безпосередніх державних дій такої спрямованості. Так, додержання необхідного балансу між «вільним» розвитком економіки і державно-правовими заходами потрібно розглядати як необхідність, зміст якої повинен, в першу чергу, визначатися моделлю економіки, станом її розвитку, реальними завданнями та цілями, які визначені для такої економіки. Потребує уваги і розвиток правової системи, в нашому випадку – розвиток кримінально-правової доктрини, сталість та динамізм кримінального законодавства, впорядкованість практики застосування положень цього законодавства.

Список використаних джерел:

1. Одинадцятий Конгрес Організації Об'єднаних Націй по попередженню злочинності та кримінальному правосудді. Бангкок, 18-25 квітня 2005 року. ООН.pdf-Adobe Acrobat Reader DC.
2. Козаченко Олександр. Тіньова економіка України досягає 45 відсотків – МВФ. Економічна правда.<https://www.epravda.com.ua/news/2018/02/9/633941/>.
3. Стрельцов Є. Л. Економічні злочини: внутрідержавні та міжнародні аспекти. Передмова проф. Джеса Мегхена (Лінійський університет, США). Одеса; Астропринт, 2000. – 476 с.

4. Sutherland, Edwin H. *White Collar Crime* / Foreword by Donald R. Cressey. – Westport, Conn.: Greenwood Press, 1983. – 272 p.
5. Стрельцов Є. Л. Складні процеси реформування кримінального права України// Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України. Науковий журнал, № 15, 2018, с. 82-91.

Вячеслав Туляков

доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України,
проректор з міжнародних зв'язків Національного університету «Одеська юридична академія»

ЛЕГІТИМАЦІЯ ПІДСТАВ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Сучасне кримінальне право розглядається як необхідний інструмент забезпечення суспільної безпеки, гарант суспільного спокою, який специфічними засобами охорони прав людини регулює антисоціальну активність суб'єктів кримінальних правопорушень. Воно базується на сукупності ідей про злочин та покарання, втілених у законодавчих нормах, практиці їх застосування, судовому та доктринальному тлумаченні, та правовій ідеології.

Ці ідеї виходять із констатації відповідності кримінального права моральним уявленням про добро і зло, справедливість і рівність, спорідненої із презумпцією адекватного усвідомлення кримінально-правової заборони суб'єктами відповідальності. Вважається, що така кримінально-правова система¹ загалом відповідає настановам глобалізаційного нормо-порядку (міжнародні договори та зобов'язання кримінально-правового характеру, імплементовані чи апроксимовані у внутрішнє законодавство) та локальним культурним традиціям національної юриспруденції.

Визнання пріоритету захисту прав і свобод людини, безпеки суспільства та держави є основним сенсом цієї моделі в суспільстві ліберальної демократії. Отже національне кримінальне право є спробою розподілу

---

¹ Актуальні питання кримінального законодавства та практики його застосування: монографія / В. Я. Тацій, В. І. Борисов, Л. М. Демідова та ін.; за заг.ред. В. Я. Тація – Харків: Право, 2017. – С.20-29.

безпекових ресурсів в бік керованої інституціоналізації та підвищення ефективності соціального контролю над злочинністю. Кожна кримінально-правова заборона є вказівкою правоохоронним органам на застосування примусу проти особи, що її порушила та компенсування шкоди, що спричинено жертві кримінального правопорушення.

Вирішення питань у галузі наукового забезпечення процесу кримінальної законотворчості, на жаль, має деякі системні недоліки, основним з яких, на наш погляд, є суто позитивістський підхід до розуміння кримінального права при нехтуванні того, що зветься сенсом права. Це пов'язане саме з тим, що у процесі легітимації кримінально-правової норми ми не завжди використовуємо ідеї щодо її внутрішньої сутності. Все частіше ми зіштовхуємося з ситуаціями за яких концепт публічної заборони спрацьовує лише тоді коли ця заборона отримує суб'єктивну оцінку, інтеріорізується індивідами, чи соціальними спільнотами, тобто отримує сенси.

Орієнтація на зовнішню, суто догматичну сторону, чи на суб'єктивну політичну волю не надає можливості розуміння сутності явищ, які криміналізуються. Запорукою цьому служить безліч прогалин на шляху просування ідей про «вічні» злочини, колапс діючої системи правових норм у галузі протидії злочинності загалом. Можливо, у процесі кримінальної законотворчості, чи наукового забезпечення кримінальної юриспруденції ми робимо щось не те? Проте нам вже довелося констатувати, що, у випадках коли паралельна реальність (доповнена реальність) комунікативних образів та сенсів постправди формує нові можливості індивідуальної чи колективної поведінки – традиційні заборони не діють. Вони міняються на дозволи, чи, навпаки, провокуються державою або іншими акторами у інших, гібридних формах. Заборона кримінального змінюється на відносну його допустимість¹.

Зміст охоронних кримінальних правовідносин звідси охоплює лише відносини між державою та правопорушником з приводу скоєння кримінального правопорушення та соціальної реакції на нього.

Поруч з цим, розвиток впливу права на соціальні зміни, чи розвиток правових інституцій та легітимації відповідальності обмежуються, за Нікласом Луманом, бінарністю комунікації «винний/невинний», «держави/злочинець», «потерпілий/злочинець», «потерпілий/держава», «треті особи (громадянське суспільство)/злочинець», «треті особи (громадянське суспільство)/держава, хоча, сподіваємось, у сучасному розумінні кримі-

---

¹ Туляков В. О. Соціальна функція кримінального права у світі безладу // Право України – №2 – 2017. – С.75-83.

нально-правових сенсів, мова повинна йти про дещо інше. З нашої точки зору, ефективність кримінально-правового впливу пов'язана з оцінкою комунікаційного ефекту кримінально-правового регулювання, кримінально-політичною обстановкою, особливостями правореалізації і праворозуміння на декількох рівнях соціальної взаємодії, кореспондуючи відчуттям індивідуальної чи мережевої безпеки суб'єктів кримінально-правових відносин.

Дуалізм режимів правової комунікації та розвитку (подвійність систем управління та взаємодії системи «право/неправо» у кримінально-правовому сенсі) веде до того, що ліміти та легітимація кримінальної заборони, які, згідно теорії, визначаються векторами кримінальної політики держави, здебільшого виявляються, розвиваються, генеруються задля свідомого (маніпулювання) чи ентропійного використання механізмів комунікації для задоволення потреб населення у власній безпеці будь-якими можливими або підтримуваними (зараження, наслідування, конформізм) в мережевому спілкуванні способами. Нормативно, діюче кримінальне законодавство України (далі КК) передбачає загальну підставу кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення (ст.2 КК), спеціальні підстави кримінальної відповідальності за незакінчений злочин (ст.16 КК), за злочин, скоєний у співучасті (ст.ст. 29, 30 КК), та особливу підставу відповідальності за корупційні злочини (примітка до ст.45 КК, ст.368² КК).

Виникає питання щодо визнання заходів кримінально-правового характеру щодо корупційної активності юридичних осіб видом кримінальної відповідальності, та відповідно визнанням положень ст. 96³ КК підставами кримінальної відповідальності, хоча це положення вельми дискусійне, хоча б тому, що згідно діючому законодавству (ст. 18 КК) юридичні особи не визначені у якості суб'єктів кримінального правопорушення (відповідальності). Поруч з цим, з точки зору М. І. Панова та С. О. Харітонова: «У будь-якому випадку розглядувані заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб (з урахуванням їх співвідношення із покаранням) дають підстави визнавати їх як різновид державного примусу і відносити до однієї із форм (видів) реалізації кримінальної відповідальності. Пояснюється цей висновок також і тим, що вказані заходи як засоби державно-правового примусу включені в якості правового інституту до змісту Кримінального кодексу, який є єдиним нормативно-правовим актом, що встановлює кримінальну відповідальність за суспільно небезпечні діяння, визнані злочинами: «злочинність діяння, а також його кара-

ність та інші кримінально-правові наслідки визнаються тільки цим Кодексом» (ч. 3 ст. 3 КК)¹. З цієї точки зору, відшкодування шкоди, завданої державі несвоєчасною сплатою податків (фінансові санкції, пеня), може також бути визнаним кримінально-правовим наслідком злочину (ч. 4 ст. 212 КК), оскільки передбачене у якості спеціальної підстави звільнення від кримінальної відповідальності.

Перелік прикладів цього роду можна продовжувати достатньо довго. Визнання юридично нікчемними актів застосування кримінального неправа на тимчасово окупованих територіях², що містять передбачені законодавством України склади злочинів; генерована амбіціями депутатського «божевільного принтеру» безсистемність при формуванні системи окремих заходів кримінально-правового впливу; політично визначена доцільність криміналізації значного кола діянь із спеціальними суб'єктами відповідальності у особливий період, яка не відповідає не принципам криміналізації, ні правилам законодавчої техніки.

Стосовно останнього, достатньо глянути на п.2 примітки до ст.146² «Насильницьке зникнення», який встановлює, що «представниками іноземної держави в цій статті слід розуміти осіб, які діють як державні службовці іноземної держави або проходять військову службу у збройних силах, органах поліції, органах державної безпеки, розвідувальних органах, або осіб, які займають посади в зазначених або будь-яких інших державних органах чи органах місцевого самоврядування іноземної держави, утворених відповідно до її законодавства, або які діють за наказом таких осіб, а також представників іррегулярних незаконних збройних формувань, озброєних банд та груп найманців, створених, підпорядкованих, керованих та фінансованих Російською Федерацією, а також представників окупаційної адміністрації Російської Федерації, яку складають її державні органи і структури, функціонально відповідальні за управління тимчасово окупованими територіями України, та представників підконтрольних Російській Федерації самопроголошених органів, які узурпували виконання владних функцій на тимчасово окупованих територіях

---

¹ Панов М. І., Харітонов С. О. Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб як новела у кримінальному законодавстві України // Вісник Асоціації кримінального права України. – 2014. – № 2(3) – С.48 – електронний ресурс / режим доступу: http://nauka.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/07/3_4.pdf

² Туляков В. О. Кримінально-неправова політика України: до методології питання // Матеріали Міжн.науково-практ.конф. «Політика в сфері боротьби зі злочинністю» – 9-10 грудня 2016 року – Івано-Франківськ, 2017. – С.107-109

України"¹. У такому конструкті гіпотетичне використання груп найманців для викрадення опозиційних громадян інших держав представниками інших держав з території України, без узгодження з компетентними органами України, не є підставою відповідальності?²

Комунікативна функція кримінального права полягає у дуалізмі існування правових моделей та регуляторів бажаної поведінки і з боку законодавця, і з боку відносно самостійних від писаного кримінального закону відповідних правил поведінки індивіда (соціальної спільноти) і з боку політичних інтересів та волі суспільства. Вважається, наприклад, що легітимація підстав відповідальності за корупційні злочини має отримати підтримку з боку населення та генеруватися політичною волею правлячого класу. Інакше жодна з моделей попередження корупції спрацювати не буде.

Звідси певною фікцією є попереджувальні, заохочувальні, виховні та компенсаційні функції кримінального права, оскільки у контексті такого розуміння вони поглинаються охоронною та регулятивною функцією та підтримуються інтегративною функцією, яка додатково компенсує сенсуальні недоліки формування, розуміння та застосування кримінально-правової норми. Звідси проблематика легітимації системи кримінально-правових «заборон» є насправді системою формування суспільних дозволів для застосування правоохоронними органами відповідних заходів державного примусу за діяння, передбачені кримінальним законом.

«Протилежності по сутності додатковості». – казав Нільс Бор³. Використання принципу додатковості до кримінального права підкреслює те, що каральна сутність кримінального впливу забезпечує існування та функціонування інших інститутів суспільства, охороняє права та фундаментальні свободи людини. Завдання кримінального права – охорона інтересів особи, суспільства та держави було окреслене у діючому законодавстві.

Порушення ієрархічності об'єктів захисту цього принципу веде до змін у функціонуванні кримінального права як системи управління соціумом, розумінні останнього не як права кари, а як універсального інструменту, який треба застосовувати лише тому, що державний примус потребує відповідної легітимації.

---

¹ Закон України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти» – [електронний ресурс] – режим доступу: // <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2505-19>

² <https://znaj.ua/ru/politics/sred-bela-dnya-tureckye-specsluzhby-pohytyly-oprozycyonerov-v-ukrayne>

³ Нільс Бор, Избранные научные труды. – Статьи 1925-1961 гг. -, М.: «Наука», 1971. – Том 2. – с. 393. ; <http://vikent.ru/enc/1630/>

Дмитрий Узлов

кандидат технических наук, начальник
Управления информационно-аналитический поддержки ГУ НП в Харьковской области

Владимир Струков

кандидат технических наук, заведующий
кафедрой ИТ ХНУВС

Алексей Власов

заместитель начальника Управления
информационно-аналитический поддержки ГУ НП в Харьковской области

ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ДАННЫХ НА ПРИМЕРЕ СИСТЕМЫ RICAS КАК МЕТОДОЛОГИЯ КРИМИНАЛЬНОГО АНАЛИЗА В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРАВООХРАНИТЕЛЬНЫХ ОРГАНОВ

Криминальный анализ – это последовательная комплексная обработка и выявление взаимосвязей между данными, касающимися какого-либо вида преступности и другим данными, потенциально значимыми для полицейской, судебной и криминалистической практики, а также уяснение сущности этих взаимосвязей.

Криминальный анализ частично опирается на методологию интеллектуального анализа данных (всевозможные методы классификации, моделирования и прогнозирования: деревья решений, нейронные сети, нечеткая логика и т.д.), частично на статистические методы (корреляционный анализ, регрессионный анализ, анализ временных рядов, анализ связей) в зависимости от поставленной задачи и конечного потребителя аналитического продукта.

Криминальный анализ опирается на разведывательную (правовую) и общедоступную информацию. Выделяют два его типа:

- а) стратегический анализ;
- б) оперативный (тактический) анализ.

Оперативный анализ преследует краткосрочные цели правоохранительных действий с достижением немедленного результата (например, ареста подозреваемого или формирования доказательной базы конкретного расследования).

Стратегический анализ направлен на достижение долговременных целей, определение приоритетов и общего направления правоохранительной деятельности конкретного подразделения. Он основан на понимании общего характера, масштаба и перспектив различных видов преступной деятельности.

Данные для криминального анализа получают из всех доступных источников: открытых, негласных, полицейских, органов правосудия.

Работая с данными, аналитик должен всегда учитывать степень достоверности информации перед тем, как интерпретировать её. Соответствующая оценка должна указывать на надежность источника, и достоверность предоставляемой им информации.

Для того, чтобы нужную информацию легко было находить, аналитик прибегает к систематизации с целью обеспечения быстрого и точного поиска необходимой информации. Эффективность и ценность анализа могут серьезно пострадать, если систематизация выполнена плохо.

Интерпретация является важным этапом процесса анализа. В ходе его аналитик делает логические выводы относительно преступной деятельности, ролей причастных лиц, применяемых ими методов и т.п. В криминальном анализе наиболее полезна индуктивная логика, поскольку информация фрагментарна, ее источники разнообразны, а лица, принимающие решения, слишком часто забегают вперед, пытаясь предсказать будущие события или тенденции.

Аналитик должен изучать, насколько это возможно, всю доступную информацию, а затем, отталкиваясь исключительно от фактов, выдвигать гипотезы, делать предсказания, давать оценки.

В частности, он должен рассматривать следующие аспекты преступной деятельности:

- кто причастен: после формирования списка лиц и организаций, по тем или иным причинам участвующих в событии или процессе, происходит моделирование схемы связей с весовыми коэффициентами отношений;

- что и как делают эти лица: описание событий (процессов) подвергается классификации и кластеризации с целью формирования формализованных моделей поведенческого профиля участников;

- где и когда все происходит или будет происходить: анализ временных рядов в совокупности с географическим анализом позволяет построить математическую модель наблюдаемого явления не только с целью прогнозирования развития ситуации но и для проверки и обоснования выработываемых в процессе расследования гипотез и версий;

– почему участники поступают тем или иным образом: на основании сформированного поведенческого профиля участника (организации) формируется не только доказательная база, но и обоснование мотивации.

Гипотеза, выдвинутая криминальным аналитиком, дает теоретическую посылку, которую необходимо проверить, чтобы убедиться в том, является ли она правильной. Такой подход ориентирует сбор информации по наиболее важным параметрам, экономит время и деньги, улучшает взаимопонимание и координацию между сотрудниками.

Одно из важнейших назначений методов криминального анализа также состоит в наглядном представлении результатов (визуализация), что позволяет использовать инструментарий людьми, не имеющими специальной подготовки.

Список використаних джерел:

1. Crime Pattern Definitions for Tactical Analysis: Standards, Methods, & Technology (SMT) Committee White Paper 2011-01;
2. Definition and Types of Crime Analysis: Standards, Methods, & Technology (SMT) Committee White Paper 2014-02 October 2014.

Микола Хавронюк

доктор юридичних наук, професор,
професор Національного університету
«Києво-Могилянська академія»

«ЗЛОЧИНИ У СФЕРІ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ»: ЧИ ПОТРІБЕН ЦЕЙ РОЗДІЛ У КК УКРАЇНИ?

Із понад тисячі захищених протягом останніх 25 років дисертацій за спеціальністю 12.00.08 більше половини – з питань Особливої частини кримінального права. Кілька сотень дисертацій з кримінального права присвячено якомога кращому обґрунтуванню необхідності криміналізації тих чи інших діянь – *de lege lata* (під кутом зору чинного закону) або *de lege ferenda* (під кутом зору закону, прийняття якого є бажаним).

Чому ж ми дивуємося, що за чотирнадцять років чинності КК України (станом на 01.01.2015 р.) його було доповнено 87 новими статтями і змінено 292 статті [1]?

Очевидно, настав час для того, щоб почати зворотній процес – обґрунтовувати глобальну декриміналізацію діянь, скасування статей КК,

уніфікацію підстав юридичної відповідальності і пошук альтернатив. Почати пропоную з так званих «злочинів у сфері господарської діяльності». Чому?

1. Ринкова економіка і Кримінальний кодекс – речі мало сумісні.

Сутність ринкової економіки у тому, що ринок регулює все, за незвичним винятком того, що мають врегулювати політичні інститути. Отже, виникає питання, а що саме вони повинні врегулювати? Згідно з Основним законом ФРН, наприклад, політичні інститути в економіці не регулюють майже нічого.

Якщо ж звернутися до Конституції України, побачимо, що держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, соціальну спрямованість економіки (ст. 13), забезпечує власну економічну безпеку (ст. 17). Верховна Рада України: *затверджує* загальнодержавні програми економічного розвитку і рішення про надання й одержання Україною позик і економічної допомоги (ст. 85); *визначає законами*: правові засади і гарантії підприємництва; правила конкуренції та норми анти-монопольного регулювання; засади зовнішніх зносин, зовнішньоекономічної діяльності, митної справи тощо; *встановлює виключно законами*: бюджетну систему; систему оподаткування, податки і збори; засади створення і функціонування фінансового, грошового, кредитного та інвестиційного ринків; статус національної валюти і статус іноземних валют на території України; порядок випуску та обігу державних цінних паперів, їх види і типи; одиниці ваги і міри; порядок встановлення державних стандартів; порядок утворення і функціонування вільних та інших спеціальних зон з особливим економічним режимом тощо (ст. 92).

Кабінет Міністрів України: забезпечує економічну самостійність України, проведення фінансової, цінової, інвестиційної та податкової політики; політики у сферах праці й зайнятості населення; розробляє і здійснює загальнодержавні програми економічного розвитку; забезпечує рівні умови розвитку всіх форм власності; забезпечує виконання Державного бюджету України; здійснює управління об'єктами державної власності; організовує і забезпечує здійснення зовнішньоекономічної діяльності і митної справи (ст. 116).

По-перше, ми бачимо, що наша пострадянська держава взяла на себе регулювання чимало ринкових елементів, їх могло б бути набагато менше. По-друге, вона регулює законами окремі питання, які не віднесені Конституцією до її повноважень (наприклад, засади створення деяких ринків, порядок випуску та обігу недержавних цінних паперів). По-третє, що саме

з переліченого відповідає завданням Кримінального кодексу України (далі – КК), як вони визначені у його ст. 1? Лише правове забезпечення охорони власності.

КК не здатен своїми засобами забезпечити ні соціальну спрямованість економіки, ні економічну самостійність України, ні здійснення загальнодержавних програм економічного розвитку чи зовнішньоекономічної діяльності України.

2. У Розділі VII Особливої частини КК передбачена низка діянь, які порушують певні встановлені юридичними законами економічні засади, режими, системи і порядки, – і в силу цього, завдяки прийому юридичної фікції, визнаються злочинами.

Наприклад, в нашій правовій системі нав'язано позицію, ніби зайняття гральним бізнесом є злочином, у той час як у багатьох інших правових системах гральний бізнес, так само як, наприклад, проституція, порнографія (крім, звісно, дитячої) чи торгівля марихуаною є легальним бізнесом.

Але якщо певні види економічної діяльності держава не легалізує, то це ще не підстава визнавати їх злочинами, адже споконвіку злочинами визнавалися діяння, які являли небезпеку для людини, її життя, здоров'я чи власності, або для держави чи громади. Характеристикою цих діянь є те, що: а) вони мають форму насильства, погроз, підробки чи іншого обману, таємного чи відкритого вилучення чужої власності або її знищення чи пошкодження, зради, зловживання довірою, іноді – злісного нехтування обов'язками і б) передбачають наслідки серйозного характеру або безпосередню небезпеку їх настання.

Певні ознаки криміналу містять лише склади злочинів, передбачених статтями 206 і 206-2 (погроза), 199, 200, 205-1, 206-2, 209, 216, 218-1, 219, 222, 223-1, 224 і 233 (обман), а також статтями 212 і 212-1 КК (злісне невиконання обов'язку). Але ці склади злочинів є спеціальними складами інших злочинів, зокрема передбачених статтями 189, 190, 192, 198, 358 КК. Тобто відсутність перших не означала б лакуну у КК.

Що ж до наслідків, то настання тяжких наслідків чи значної шкоди передбачені як ознака лише кількох злочинів (ч. 3 ст. 204, ч. 2 ст. 205, ч. 3 ст. 206, ч. 3 ст. 206-1, ст. 222-1, ч. 1 ст. 223-1, частини 2 і 3 ст. 229, ст. 232-1, ст. 232-2 КК).

Просте порушення тих чи інших правил (режимів, засад тощо), визначених законами для суб'єктів економічної діяльності, яке не містить криміноутворюючих ознак, що характеризують діяння та його наслідки, може визнаватися лише управлінським (адміністративним) правопорушенням.

Так, адміністративними, а не кримінальними правопорушеннями є діяння, передбачені статтями 201, 203-1, 203-2, частинами 1 і 2 ст. 204, ч. 1 ст. 205, ст. 209-1, ст. 213 та деякими іншими.

Міжнародні договори не вимагають від України встановлювати саме кримінальну відповідальність за діяння, передбачені чинним Розділом VII Особливої частини КК. Винятком є лише фальшивомонетництво (ст. 199 КК), легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом (ст. 209 КК) і незаконне використання знаків для товарів і послуг, фірмових найменувань та кваліфікованих зазначень походження товару (ст. 229 КК).

Тож включення багатьох «господарських» діянь до КК характеризує негативний досвід пострадянського законодавця, який, зіткнувшись наприкінці ХХ століття з труднощами реалізації капіталістичної економічної політики, цілу низку проблем намагався вирішити за допомогою репресивних заходів, поступово криміналізувавши усі можливі діяння, які мали ознаки економічного правопорушення і вчинювались на території країни вельми часто.

3. Господарська діяльність – це діяльність суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність (ст. 3 Господарського кодексу України).

Тому, так само як і діяння, передбачене ст. 199 КК, не є злочинами у сфері господарської діяльності ні діяння, передбачені статтями 200 і 216 КК, які посягають на чужу власність, ні контрабанда (ст. 201 КК), яка посягає на громадську безпеку чи здоров'я населення тощо – залежно від виду її предмета, ні спеціальні види службових зловживань розпорядників бюджетних коштів (статті 210 і 211 КК). Не перебувають у *сфері господарської діяльності* і багато інших діянь, передбачених Розділом VII Особливої частини КК.

4. Наскільки поширеними є «злочини у сфері господарської діяльності»? За даними Державної судової адміністрації України [2], усього засуджено за них в 2015 році – 1299, в 2016 році – 888, в 2017 році – 825 осіб, що становить 1,0-1,3% від загальної кількості засуджених в Україні у ці роки. Майже всіх їх звільнено від покарання (35%) або засуджено до штрафу (близько 60%).

Серед засуджених за «злочини у сфері господарської діяльності» в 2015–2017 роках понад 85% осіб інкриміновано п'ять статей КК – статті 199, 204, 205, 205-1 і 213. За іншими тридцятьма статтями відповідного Розділу КК засуджено одиниці.

Для порівняння: у 2017 році за адміністративні правопорушення, передбачені главами 8 «Адміністративні правопорушення в промисловості,

будівництві, у сфері використання паливно-енергетичних ресурсів», 12 «Адміністративні правопорушення в галузі торгівлі, громадського харчування, сфері послуг, в галузі фінансів і підприємницької діяльності» та 13 «Адміністративні правопорушення в галузі стандартизації, якості продукції, метрології та сертифікації» (усього 176 основних складів правопорушень) КУпАП, винесено близько 25 тисяч постанов про накладення адміністративних стягнень [2].

Крім того, десятки тисяч осіб (відповідні статистичні дані не є відкритими) притягнуті до так званої фінансової відповідальності за статтями 117–128-1 Податкового кодексу України (усього 28 основних складів правопорушень) і адміністративної відповідальності за статтями 468–485 Митного кодексу України (усього 27 основних складів правопорушень), багатьох інших законів.

5. Існує також проблема колізійності положень статей Розділу VII Особливої частини КК та інших законів.

У ч. 2 ст. 9 КАП зазначено: «Адміністративна відповідальність за правопорушення, передбачені цим Кодексом, настає, якщо ці порушення за своїм характером не тягнуть за собою відповідно до закону кримінальної відповідальності». Подібне положення є також у Митному кодексі України, але воно відсутнє в усіх інших законах, що передбачають адміністративну відповідальність фізичних осіб, яких існує чимало. Між тим, зазначеними законами часто встановлена адміністративна відповідальність за ті самі діяння, за які у КК передбачено кримінальну відповідальність. Ось деякі приклади збігу всіх ознак злочинів і проступків, передбачених:

– ст. 205-1 КК і ст. 166-6 КАП (подання державному реєстратору недостовірних відомостей в документах, які подаються у випадках припинення юридичної особи);

– ст. 206 КК і статті 50 і 52 Закону «Про захист економічної конкуренції» (примушування до антиконкурентних узгоджених дій);

– ст. 227 КК і ст. 44 Закону «Про державний ринковий нагляд і контроль нехарчової продукції» (введення в обіг продукції, що становить серйозний ризик);

– ст. 227 КК і ст. 23 Закону «Про захист прав споживачів» (виготовлення або реалізація продукції, що не відповідає вимогам нормативно-правових актів стосовно безпеки для життя, здоров'я та майна споживачів і навколишнього природного середовища; реалізація небезпечного товару без належного попереджувального маркування; реалізація товару, строк придатності якого минув);

– ст. 227 КК і ст. 46 Закону «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» (випуск, реалізація продукції, яка внаслідок порушення вимог стандартів, санітарних норм є небезпечною для життя і здоров'я людей);

– ст. 227 КК і ст. 231 Господарського кодексу України (порушення умов зобов'язання щодо якості товарів (робіт, послуг));

– ст. 229 КК і статей 4, 21 Закону «Про захист від недобросовісної конкуренції» (використання без дозволу уповноваженої на те особи фірмового найменування, знаків для товарів і послуг, інших позначень, назв місць походження товарів);

– ст. 231 КК і статей 16, 19, 21 Закону «Про захист від недобросовісної конкуренції» (неправомірне збирання або використання відомостей, що становлять комерційну таємницю);

– ст. 232 КК і статей 17, 18, 21 Закону «Про захист від недобросовісної конкуренції» (розголошення комерційної таємниці, якщо це завдало шкоди суб'єкту господарювання).

У перерахованих випадках штучно створено неправову ситуацію, за якої є можливими два варіанти дій правозастосовчих органів, за яких вони можуть кваліфікувати певне діяння: 1) як злочин або як адміністративне правопорушення і притягувати винну особу до кримінальної або до адміністративної відповідальності – на свій вибір; 2) і як злочин, і як адміністративне правопорушення, і притягувати винну особу одночасно до кримінальної і адміністративної відповідальності (при цьому одночасно на підставі кількох різних законів).

6. Окремі діяння, передбачені Розділом VII Особливої частини КК, можуть розглядатися і як цивільні делікти і тягнути за собою цивільну відповідальність.

Табл. 1

Цивільні делікти, ознаки яких збігаються з ознаками злочинів

Статті ЦК	Зміст цивільного делікту	Зміст цивільної відповідальності	Статті КК
статті 23, 231	застосування до особи фізичного чи психічного тиску, що спричинило вчинення правочину проти справжньої волі особи	відшкодувати особі збитків у подвійному розмірі та моральної шкоди, що завдані у зв'язку з вчиненням цього правочину	ст. 206

Статті ЦК	Зміст цивільного делікту	Зміст цивільної відповідальності	Статті КК
ст. 1076	розголошення відомостей, що становлять банківську таємницю	відшкодування банком завданих збитків та моральної шкоди	ст. 232
статті 22, 23, 711, 1166, 1192	завдання шкоди майну фізичної або юридичної особи, у т.ч. заподіяне внаслідок продажу товару неналежної якості	відшкодування шкоди в натурі чи завданих збитків особою, яка завдала шкоди; відшкодування моральної шкоди	ч. 3 ст. 204, ст. 227
статті 23, 711, 1195–1199, 1202–1204	каліцтво або інше ушкодження здоров'я фізичній особі, у т.ч. заподіяне внаслідок продажу товару неналежної якості	відшкодування потерпілому: доходу, втраченого внаслідок втрати чи зменшення працездатності; витрат, викликаних необхідністю лікування; моральної шкоди	ч. 3 ст. 204, статті 206, 227
статті 23, 711, 1200–1201	завдання смерті потерпілому, у т.ч. внаслідок продажу товару неналежної якості	відшкодування: шкоди у розмірі середньомісячного доходу потерпілого; витрат на поховання і спорудження надгробного пам'ятника; моральної шкоди	ч. 3 ст. 204, ст. 227

8. Відповідно до статей 238 і 239 ГК, за порушення встановлених законодавчими актами правил здійснення господарської діяльності органами державної влади та органами місцевого самоврядування до суб'єктів господарювання застосовуються адміністративно-господарські санкції, зокрема: вилучення прибутку (доходу); адміністративно-господарський штраф; обмеження або зупинення діяльності суб'єкта господарювання; ліквідація суб'єкта господарювання та інші. Наприклад, у випадках, коли суб'єктом господарювання є фізична особа-підприємець, а ознаки вчиненого нею злочину у сфері господарської діяльності збігаються з ознаками відповідного адміністративно-господарського правопорушення, така особа може бути двічі притягнута до юридичної відповідальності: до неї можуть бути застосовані як кримінально-правовий, так і адміністративно-

господарський штраф; щодо неї може бути застосоване як кримінальне покарання у виді позбавлення права займатися певною діяльністю, так і адміністративно-господарська санкція у виді зупинення дії ліцензії (патенту) на здійснення певних видів господарської діяльності, її анулювання або обмеження чи зупинення діяльності суб'єкта господарювання; до неї можуть бути застосовані як конфіскація майна, так і вилучення прибутку (доходу).

Проблема містить два негативних аспекти.

Перший – невідповідність праву становища, за яким особа за одне і те саме правопорушення двічі притягується до юридичної відповідальності формально різних видів, але однакових за змістом.

Другий – колізійність і алогічність правових норм. Якщо за те чи інше діяння в порядку адміністративно-господарської відповідальності фізична особа-підприємець була ліквідована як суб'єкт господарювання, то як вона може бути ще раз позбавлена права займатися підприємницькою діяльністю у кримінально-правовому порядку? Як можна вимагати від неї сплатити кримінально-правовий штраф після того, як вона вже сплатила штраф як адміністративно-господарську санкцію? Як можна вилучити прибуток, якщо належне особі майно конфісковано?

Наприклад, згідно з Законом «Про захист від недобросовісної конкуренції» (статті 17, 18, 21) розголошення комерційної таємниці особою, якій ці відомості стали відомі у зв'язку з виконанням службових обов'язків, якщо це завдало чи могло завдати шкоди суб'єкту господарювання, тягне за собою штраф у розмірі до 5% доходу (виручки) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) за останній звітний рік, а якщо виручки немає – у розмірі до 10 тис. неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (нмдг). Проте, згідно зі ст. 232 КК, умисне розголошення комерційної таємниці особою, якій ця таємниця відома у зв'язку з професійною або службовою діяльністю, якщо воно вчинене з корисливих чи інших особистих мотивів і завдало істотної шкоди суб'єкту господарської діяльності, карається штрафом від тисячі до 3 тис. нмдг.

Неясно, який є сенс у проведенні складної процедури кримінального судочинства з метою стягнення штрафу у розмірі від тисячі до 3 тис. нмдг після того, як винна особа згідно з положеннями зазначеного вище Закону вже сплатила штраф у розмірі до 10 тис. нмдг.

Отже, має місце недостатньо обґрунтоване вторгнення КК в сферу, що охороняється нормами цивільного, господарського законодавства, законодавства про захист економічної конкуренції, деяких інших галузей зако-

нодавства. Таке вторгнення є небажаним і з огляду на те, що значна кількість злочинів у сфері господарської діяльності вчинюється не в особистих інтересах тих чи інших осіб, а в інтересах суб'єктів господарювання, а законодавство передбачає можливість застосування до останніх різноманітних санкцій майнового характеру.

Висновок: усе зазначене вимагає вжиття невідкладних заходів щодо уніфікації й удосконалення юридичної відповідальності за діяння, передбачені Розділом VII Особливої частини КК. Деякі статті цього Розділу слід перенести до інших розділів Особливої частини КК, деякі – скасувати, а решту визначити не як злочини у сфері господарської діяльності, а як злочини проти фінансової і грошово-кредитної системи держави або інші злочини.

Список використаних джерел:

1. Проблеми стабільності й динамізму кримінального законодавства України на сучасному етапі / В. Тацій, В. Тютюгін, Ю. Пономаренко // Вісник Національної академії правових наук України. 2015. №4. С. 54–66. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vapny_2015_4_7
2. Судова статистика. – Режим доступу: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/

Інна Христинч

кандидат економічних наук, доцент,
старший науковий співробітник сектору дослідження проблем злочинності та її причин Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України

ПРОБЛЕМИ ВИЯВЛЕННЯ КОРУПЦІЇ У ПРИВАТНІЙ СФЕРІ УКРАЇНИ

На сьогоднішній день, корупція, як хвороба вразила практично всі сфери діяльності суспільства. Практично неможливо знайти у світі державу, в якій не ведеться боротьба з корупцією, що коштує колосальних людських та фінансових ресурсів, про це свідчать багато прикладів, які наводяться на сторінках літературних джерел та шпальтах ЗМІ.

Численні літературні джерела минулих епох свідчать, що явище корупції існувало протягом багатьох тисячоліть [1, с. 21]. Значну роль у визначенні корупції відіграли дослідження античних філософів. Так, Аристотель вважав боротьбу з корупцією фундаментом стабільності держави. У своїх роботах він наголошував, що за допомогою закону можна влаштувати державний устрій так, що посадовим особам буде неможливо наживатися [2, с. 165].

На сьогодні корупція є інтернаціональною проблемою, властивою як розвиненим країнам, так і країнам із низьким рівнем розвитку. Існує точка зору, що якщо держава має значну територію, високу чисельність населення, то рівень корумпованості, як правило, високий, а корупція зосереджена, насамперед, у правоохоронних органах і муніципальних органах влади [3].

Головною проблемою і перешкодою на шляху економічного розвитку сучасної України є корупція – про це говорять усі: українські політики по новинах, європейські та американські партнери в переговорах про надання Україні чергового пакету макрофінансової допомоги, а також пересічні громадяни України.

Як відомо, у жовтні 2014 р. прийнято низку надзвичайно важливих законів, що можна вважати найбільшою законодавчою антикорупційною реформою за часи існування нової незалежної України: «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки», «Про Національне антикорупційне бюро України», «Про запобігання корупції», «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо визначення кінцевих вигодоодержувачів юридичних осіб та публічних діячів», «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини» (закон про заочне засудження), «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення».

Тривалий термін часу в Україні вважалось, що корупція притаманна лише сферам державного управління та публічної влади. І лише з приєднанням Україною до Кримінальної конвенції Ради Європи про боротьбу з корупцією та Конвенції ООН проти корупції (дата ратифікації – 18.10.2006) починають розглядатися питання корупції у приватній сфері. Тому що в ній підкреслюється наявність корупційних відносин у діяль-

ності юридичних осіб приватного права, а також про враженню всього бізнес-середовища корупційною практикою [4].

На сучасному етапі відбуваються дійсно позитивні зміни. Зрозуміло, що реально оцінити рівень корупції дуже складно, тому що основні дослідження цього явища – це опитування. В рамках проекту міжнародної технічної допомоги «Підтримка діагностики, моніторингу та переслідуванню корупції в Україні», спільно з Координатором проектів ОБСЄ в Україні, НАЗК було напрацьовано і в січні 2017 р. схвалено Методику стандартного опитування щодо рівня корупції в Україні[5]. В презентації цього проекту, яка відбулася 29 листопада 2016 р.[6], брали участь представники Інституту прикладних гуманітарних досліджень, влади (Адміністрації Президента, Уряду, МЮ, Національної поліції, НАБ, ГП, САП), міжнародних організацій (EUAM, ПРООН, ЄС), експертної спільноти (РПР та ін.) та медіа.

Зокрема, якщо звернутися до опитування населення, яке було проведено фондом «Демократичні ініціативи», наскільки успішно ведеться боротьба з корупцією в Україні, більше 80% опитаних вважають, що не успішно і тільки 1% населення бачить позитивні зміни [7].

На сучасному етапі країна стикається з цілою низкою специфічних проблем, серед яких концентрація політичної та економічної влади в невеликій групі осіб, які можуть перешкоджати впровадженню ефективних заходів щодо протидії корупції. Саме цю думку підтверджують проведені опитування «Корупція в Україні 2017», яке проводилося Національним агентством з питань запобігання корупції. Так, найбільш «нечистими на руку» українці вважають держоргани, суди, Верховну Раду, прокуратуру і митницю. Проте, що таке корупція, знають лише 59,4% населення і 61,7% підприємців. При цьому назвати антикорупційні органи змогли лише 28,8% рядових українців і 42% представників бізнесу, а про результати їх роботи поінформовано не більше 22-23% всіх опитаних [7].

Однією з причин повільного подолання корупції є такий стан суспільства, за якого жити і працювати чесно не вигідно, і навпаки, вигідно жити і працювати лише нечесно [8]. У зв'язку з цим доцільно акцентувати увагу на тому факті, що за даними ООН Україна за рівнем зарплати перебуває десь між Нігерією та Монголією, а за межею бідності проживає понад 80% українців (в бідних країнах Африки поріг бідності становить 1,25 дол. США на день, в Україні – 1,5 дол. США) [9].

Протягом 2017 р. було проведено дослідження стану корупції в Україні соціологічною компанією GfK Ukraine з 29 травня по 14 липня 2017 р.

Усього було опитано 3709 респондентів, з них 2585 серед населення, 1005 підприємців та 119 експертів [10]. Серед опитаних підприємців 39% склали власники чи співвласники бізнесу; 41% – директор, заступник директора; 15% – бухгалтер, заступник бухгалтера; 5% – керівник відділу, підрозділу та інші керівні посади. Інакше кажучи усі ті особи, які можуть бути суб'єктами вчинення корупційних діянь у приватній сфері. Половина з них чітко усвідомлюють, щодо рівня корупції в країні, 2/3 що це за явище корупція.

Метою дослідження було визначення параметрів феномену сприйняття корупції, як специфічного виміру масової свідомості, а також оцінка рівня поширеності її в реальних відносинах за різними сферами діяльності. Методами збору інформації щодо підприємців було телефонне опитування, тому що на особисті інтерв'ю вони, як правило, не погоджуються на відміну від пересічних громадян України.

Дане дослідження чітко продемонструвало практичне однаково розуміння і сприйняття корупції як населенням, так і підприємцями і експертами. За оцінкою населення України за цим дослідженням рівень корупції в країні сьогодні становить 48,9%, за оцінкою підприємців – 46,7%.

В той же час, фактично кожен третій українець знає про те, які саме державні органи уповноважені протидіяти корупції в суспільстві (частка поінформованих респондентів складає 28,9%). Краще обізнаними у проведенні антикорупційних реформ є представники бізнесу та підприємці: фактично кожен другий з тих, хто займається комерційною діяльністю поінформований про наявність та повноваження державних органів, які діють в цьому полі (частка поінформованих респондентів складає 42%). А про результати їх роботи поінформовано не більше 22–23% всіх опитаних.

Дослідження також показало, що пересічні українці більш толерантні до проявів корупції, ніж представники бізнесу. Лише 14,7% схильні викрити корупціонера (серед бізнесменів таких 24,7%). Ще 26% готові заплатити необхідний хабар (серед підприємців таких 20,9%). Натомість представники бізнесу частіше нейтрально ставляться до корупції (53,8%) і використовують зв'язки для вирішення проблем (22,4%). А ось при реальній вимозі хабара повідомити про це хотіли лише 19% опитаних. З них 7% повідомили і не шкодують про це, 3% – шкодують, 84% – зберегли мовчання. У причинах відмови 45% відповіли, що сумніваються в дієвості покарання, 32% – не довіряють антикорупційним органам, 19% – виправдовують корупцію. При цьому 52% вважають викривачів порядними

людьми, 11,9% – кар’єристами, 3,3% – диваками, 9,6% – заздрісниками, 7,7% – жадногами, 7,4% – зрадниками.

Що стосується позитивних тенденцій, то дослідження показало: як підприємці, так і пересічні українці вважають, що найвищі результати в боротьбі з корупцією демонструють представники ЗМІ, громадські організації, антикорупційні органи (НАБУ і НАПК), а також Національна поліція. А ось в кінці списку «довіри» виявилися українські суди, народні депутати, прокуратура, митниця і Кабмін.

Існують і інші дослідження, але в більшості – це опитування населення України і вони характеризують рівень корупції в цілому в суспільстві, а не рівень досліджень корупції в приватній сфері України.

Необхідно констатувати, що корупція, як масове явище, становить реальну проблему для всієї країни і державна політика в сфері протидії корупції у приватній сфері має посилювати свої дії та враховувати особливості регіонів при розробці антикорупційних заходів.

Вважається за доцільне враховувати думку відомого фахівця у сфері вивчення проблем протидії корупції Сар Дж. Пундея, який зазначав про те, що корупція «не є інфекцією, яку раптом може підхопити здорове суспільство. Вона є наслідком явищ і тенденцій політики, економіки та загалом розвитку держави. Жодна країна ніколи не була повністю вільною від неї» [11, с. 87].

Питання запобігання та протидії корупції є однією із найважливіших проблем, які намагається вирішити Україна на сучасному етапі. Хоча це питання дуже складне тому, що ніхто не має чіткого уявлення щодо реального обсягу її, особливо в приватній сфері України.

Список використаних джерел:

1. Основы противодействия коррупции (системы общегосударственной этики поведения) / С. В. Максимов, А. В. Вакурин, Л. М. Колодкин, Е. И. Темнов. – Москва: Спарк, 2000. – 228 с.
2. Арістотель. Політика / Пер. з давньогрецької, авт. передм. О. Кислюк. – К.: Основи, 2003. – 239 с.
3. Жужома М. Ю. Международный опыт борьбы с коррупцией. URL: <http://www.sovremennoepravo.ru/m/articles/view/Международный-опыт-борьбы-с-коррупцией>
4. Конвенція ООН проти корупції (ратифікована Законом України від 18 жовтня 2006 року №251-V) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_c16.

5. Методика стандартного опитування щодо рівня корупції в Україні // Офіційний веб-сайт Національного агентства з питань запобігання корупції. – Режим доступу: ftp://91.142.175.4/nazk_files/МЕТОДИКА_НАЗК_21.12.2016.pdf.
6. В НАЗК презентували проект Методики стандартного опитування щодо рівня корупції в Україні // Офіційний веб-сайт Національного агентства з питань запобігання корупції. – Режим доступу : <https://nazk.gov.ua/news/v-nazk-prezentuvaly-proekt-metodyky-standartnogo-opytuvannya-shchodo-rivnya-korupcii-v>
7. Фонд «Демократичні ініціативи» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://dif.org.ua/category/opinion-polls>.
8. Костенко О. М. Корупція в Україні – це наслідок соціальної аномалії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://slovoprosvity.org/2017/08/24/koruptsiya-v-ukrajini-tse-naslidok-sotsialnoji-anomaliji/>.
9. 80 відсотків населення України живе за межею бідності – ООН [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/26959841.html>.
10. Корупція в Україні: 2017. Аналіз результатів пілотного застосування Методики оцінки рівня корупції в Україні // Офіційний веб-сайт НАЗК. – Режим доступу: <https://nazk.gov.ua/doslidzhennya-shchodo-korupcii-v-ukrajini>
11. Пундей Сар Дж. Боротьба з корупцією. Критичний огляд з аналізом міжнародного досвіду // Матеріали українськоамериканського семінару «Проблеми економічного зростання: питання доброчесності». – Львів, 1997. – С. 84–87.

Василь Шакун

доктор юридичних наук, професор, академік НАПр України, Заслужений діяч науки і техніки України, професор кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ

РЕФОРМА КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ У КРИМІНОЛОГІЧНОМУ ВИМІРІ

В останні роки в Україні сформувався суспільний запит щодо активізації державотворчих і внутрішньоінтеграційних процесів, де ключовою ланкою виступає реформа кримінальної юстиції. Зазначені процеси від-

буваються в умовах безпрецедентних загроз не тільки добробуту, а й загалом повноцінному існуванню національної держави. Усвідомленою необхідністю стала суспільна згода щодо здійснюваних соціально-економічних трансформацій та їх послідовності. Зростає загальна впевненість щодо безперспективності ігнорування та консервування таких важливих кримінологічних чинників, як бідність, низька якість життя в країні, поширення злочинності, олігархізація економіки, тотальна корупція. Усвідомлення та широке визнання зазначених процесів і загроз є безумовним досягненням. Проте, для подальшого практичного поступу суспільство потребує неупередженого і об'єктивного аналізу змісту практики реалізації реформи.

Певні досягнення останніх років у різних сферах суспільного життя супроводжуються дедалі більшими труднощами, пов'язаними передусім з недосконалістю існуючих в Україні механізмів організації влади. Не залишилась тут винятком і система кримінальної юстиції.

Доводиться шкодувати, що Україна досі не має єдиної взаємопов'язаної концепції реформування системи кримінальної юстиції, тим більше що нинішня її модель давно вичерпала наявні можливості та вступає у протиріччя з економічним і соціальним розвитком держави. У той час як у сфері виробництва так чи інакше запроваджуються нові принципи відносин і моделі поведінки, система кримінальної юстиції все ще продовжує спиратися на застарілі догми та недосконале законодавство попри хаотичні намагання його удосконалити.

Візьмемо для прикладу реформу Міністерства внутрішніх справ. Реально зміни обмежились лише створенням Національної поліції. Поспіхом прийняте законодавство щодо її діяльності ще на стадії його ухвалення вступило у протиріччя з низкою законів, які регламентують кримінальний та адміністративний процес.

Основною метою діяльності Національної поліції України є поетапне створення правоохоронного відомства європейського зразка для подальшого ефективного виконання завдань, робота якого орієнтується на надання послуг населенню із забезпечення громадської безпеки та дотримання прав людини, доведення загального рівня стандартів його роботи до середньоєвропейських показників.

Важливим напрямом роботи Національної поліції є вирішення найголовніших для суспільства питань – створення універсальної служби детективів, реформування підрозділів дільничних офіцерів, формування підрозділів з патрулювання і контролю дорожнього руху на дорогах, які б

мали кардинально поліпшити стан правопорядку, змінити на краще криміногенну ситуацію в державі та забезпечити безпеку дорожнього руху. Тим часом зазначені напрями роботи все ще перебувають у стадії підготовки до реалізації.

Також виникає низка проблем законодавчого характеру. Зокрема потребують узгодження з іншими нормативними актами положення Закону України «Про Національну поліцію». Необхідно узгодити норми Закону України «Про Національну поліцію» із нормами Закону України «Про центральні органи виконавчої влади» в частині назви центрального органу виконавчої влади «Національна поліція України» та порядку призначення керівників територіальних органів поліції, а також однакове трактування у цьому Законі норм у частині утворення у системі поліції підприємств, закладів та установ. Взагалі складно уявити, як реально можна забезпечити діяльність Національної поліції за умови невизначеності граничної чисельності поліцейських, державних службовців та інших працівників. До того ж окремі нормативні акти, видані Національною поліцією України, містять відверті недоречності. Наприклад, служба у справах неповнолітніх нині має назву «Служба ювенальної превенції». Ніби в українській мові немає відповідної назви.

Не так давно створене Національне антикорупційне бюро вже піддається критиці за свою неефективну діяльність. Напевне у роботі НАБУ дійсно немало недоліків, проте хотів би висловити підтримку зусиллям працівників цього органу щодо намагань боротися з корупцією. Думаю, що в Україні знайдеться не так багато людей, які б повірили у те, що цей вкрай важливий для України орган не буде об'єктом адміністративного і політичного тиску з боку найвищих органів влади та посадових осіб. Навіть у самому законодавстві вже були закладені суперечності, які створили підґрунтя для конфлікту між працівниками бюро та антикорупційної прокуратури. Кому в Україні було незрозуміло, що створюючи бюро влада не подбала про суттєве збільшення чисельності слідчих суддів у Солом'янському районному суді м. Києва, де майже у цілодобовому режимі розглядаються подання детективів щодо дозволу на проведення тих чи інших слідчих дій.

Слід зазначити, що й професійна підготовка детективів та працівників антикорупційної прокуратури далека від досконалої. Власне кожен з них починав свою роботу з нових обов'язків, які ще ніхто в Україні раніше не виконував. Не можна забувати і про те, що робота детективів багатоплानова, потребує глибоких знань у різних сферах економіки і суспільного

життя. Не секрет, що працівники НАБУ повинні мати широку мережу негласних співробітників, яких треба знайти, зацікавити, перевірити та залучити до виконання завдань щодо запобігання, розкриття та розслідування злочинів. Всі ці процеси відбуваються за умови, коли антикорупційні прокурори і детективи мають справи з висококваліфікованими адвокатами, які жодних люстрацій не проходили, а весь час зосереджували свою увагу на підвищенні кваліфікації.

Нещодавно, після неодноразових спроб, нарешті затвердили аудиторів НАБУ. Передбачаю, що без внесення змін до законодавства результати їх роботи будуть негативно сприйняті у суспільстві. І поки що це не їх провина. У законі про НАБУ навіть не визначено, як буде здійснюватись матеріально-технічне забезпечення, тобто, яким чином має працювати Комісія зовнішнього контролю з незалежної оцінки ефективності діяльності НАБУ, з ким має працювати, за який термін має бути здійснена перевірка тощо.

З 1 вересня 2018 року розпочало роботу Державне бюро розслідувань. Його чекають приблизно ті ж самі проблеми, породжені недосконалістю законодавства, негативним впливом на формування кадрового складу різних політичних сил. До того ж уже виникли проблеми з підслідністю кримінальних проваджень, неукомплектованістю слідчими суддями судів у повному обсязі, підготовкою та комплектуванням кадрами тощо.

Заради справедливості зауважимо, що й попередня влада неодноразово брала за проведення реформ у сфері кримінальної юстиції. Проте, як у нас нерідко буває, все звелось лише до косметичних змін, вимивання найбільш професійного ядра працівників та ухвалення сумнівного за своїм змістом Кримінального процесуального кодексу України, положення якого нині стали суттєвою перепорою у реалізації реформ органів кримінальної юстиції. Таким чином, держава не забезпечила належного рівня управління реформуванням суспільства і втратила контроль над кримінальною ситуацією, повернути який новій владі дається доволі складно, особливо за обставин, коли відсутня глибоко продумана стратегія реформ та наявності збройного конфлікту.

Стратегічна мета реформування системи органів кримінальної юстиції полягає у посиленні її дієздатності у забезпеченні узгодженої та відповідальної діяльності різних інститутів виконавчої влади у сфері забезпечення публічного порядку, захисту особи від злочинних посягань, запобігання злочинам, досудового слідства, проблем громадянства та міграції, запобігання виникненню надзвичайних ситуацій природного та техногенного характеру та їх ліквідації, охорони важливих державних об'єктів,

створення необхідних умов для впровадження в їх діяльність міжнародних стандартів. Таким чином, на порядку денному постає завдання сформулювати організаційно-правові засади, які б прискорили процес реформ та забезпечили ефективність правозастосовної діяльності в сучасних умовах. Це стратегічно важливе завдання повинно вирішуватися передусім шляхом досягнення політичної волі керівництва держави щодо необхідності реформ, поетапного і послідовного їх здійснення на основі глибокого наукового аналізу стану злочинності в країні.

Реформи потрібні і, що головне, невідворотні, тому будь-які пропозиції щодо шляхів їх здійснення варті уваги. Проте бажано щоб їх зміст враховував державні інтереси, а не вузьковідомчі або ще гірше – чийсь особисті. Залишається сподіватися, що Україна пройшла період, коли створення того чи іншого органу здійснювалось під конкретних осіб. Цей процес відбувався настільки активно і зайшов так далеко, що апарат управління збільшився майже у два рази, а чисельність органів, які забезпечують обороноздатність і громадську безпеку – у 17 разів. При цьому абсолютно не враховувались економічні, демографічні та територіальні особливості України.

Наведені цифри наочно показують необхідність реформ, приведення структури і чисельності системи органів кримінальної юстиції до реальних фінансових можливостей держави. Візьмемо для прикладу Міністерство внутрішніх справ, де витрати на одного працівника за всіма статтями бюджету становлять менше 30 тис. грн. на рік, включаючи заробітну плату, формений одяг, соціальний захист, медичне забезпечення, утримання приміщень, засобів зв'язку, автотранспорту тощо. Тому й не дивно, що тисячі поліцейських та військовослужбовців Національної гвардії, які щоденно заступають на службу зі зброєю в руках, маючи неадекватну заробітну плату, інколи порушуючи закон, не утримуються від спокуси поправити свій матеріальний стан, вступають у корупційні стосунки. Певною мірою недостатнє фінансування та матеріально-технічне забезпечення компенсується різного роду благодійними фондами та волонтерськими організаціями. Вкотре наголосимо, держава не повинна дозволити будь-кому, з будь-якою, навіть благодійною метою, фінансувати інститути, які являються її опорою. Дозволяючи це, вона тим самим поступається частиною влади і крок за кроком втрачає контроль над цією важливою сферою державного управління.

Злочинність була, є і буде, проте сама по собі система кримінальної юстиції має на неї доволі обмежений вплив. Результативність її роботи

багато в чому залежить від ефективності всієї системи державного управління, яка не залишає потерпілого від злочину наодинці зі своїми проблемами. На жаль, ми поки що не можемо повною мірою забезпечити функціонування такої системи. Тільки до поліції щодня звертається близько 20 тисяч громадян із заявами та повідомленнями про злочини і лише у 8 відсотках випадків відкривається кримінальне провадження. Прийнято вважати, що інколи поліція прикриває злочини і такі випадки дійсно існують. А прокуратура у свою чергу скасовує відмови у відкритті кримінальних проваджень. Проте це скоріше одиничні випадки. Ми не виправдовуємо слідчих поліції, але вкотре звертаємося до депутатського корпусу із закликом завершити реформу кримінальної юстиції шляхом внесення змін до кримінального та кримінального процесуального кодексів. Мова йде не про полегшення роботи поліції, а досягнення мети невідворотності покарання за кожний злочин, адміністративне або кримінальне правопорушення. В Україні вже нараховується більше одного мільйона кримінальних проваджень минулих років, де не встановлена особа злочинця або він перебуває у розшуку. Не треба зайвий раз нагадувати, що зволікання у реформі кримінальної юстиції може привести до правового колапсу, поширення випадків самосуду та інших форм насильства. До поліції майже щодня надходять повідомлення про захоплення озброєними людьми підприємств, сільськогосподарських товариств, офісів тощо. Більшість з них прикривається псевдо націоналістичними лозунгами, сумнівними посвідченнями про належність до добровільних батальйонів. Ці випадки породжують у суспільстві недовіру до влади, негативно впливають на авторитет поліції та інших органів кримінальної юстиції, обов'язком яких є захист прав та законних інтересів громадян.

Аналіз звернень, що надходять до правоохоронних органів, свідчить, що значна їх частка носить цивільний або адміністративний характер і мала б вирішуватися у судах за умови їх належного фінансового і матеріального забезпечення. Взагалі порядок звернень потребує нового законодавчого вирішення. Складно уявити, щоб до президента або голови уряду будь-якої західної країни громадяни звертались з наріканнями щодо поганої роботи поліції, суду, комунальних служб тощо. Зазвичай такі проблеми вирішуються через адвоката у судовому порядку.

Викликає занепокоєння також стан кримінального правосуддя з огляду на те, що майже жоден районний суд в Україні неукомплектований у повному обсязі, а більше 20-ти з них взагалі не працюють у зв'язку з відсутністю суддів або закінченням їхніх повноважень. Тим часом у слід-

чих ізоляторах перебувають тисячі осіб, справи яких своєчасно не розглядаються судами.

Саме на довірі до суспільства, утвердженні юридичних процедур захисту прав і законних інтересів громадян, невідворотності покарання і повинна базуватися ідеологія реформування системи кримінальної юстиції.

Тож якими мають бути головні складові концепції реформування правоохоронних органів? Перш за все необхідно передбачити заходи щодо оптимізації існуючої системи центральних органів виконавчої влади у бік їх зменшення, а відтак, позбавитись від дублюючих підрозділів.

Дискусійною, але такою, що вимагає вирішення, залишається доля підрозділів по боротьбі з організованою злочинністю. Очевидним є те, що злочинність, особливо організована, виходить за межі національних і міжнародних кордонів і використовує найновітніші технології. Старий розподіл кримінальних структур за видами злочинної діяльності руйнується, оскільки в наші дні торгівля наркотиками поєднується із нелегальним перевезенням не тільки наркотиків та людей, але й з торгівлею людьми. У свою чергу, контрабандисти зброї займаються відмиванням брудних грошей, а крадіжки з банківської системи поєднуються з податковими злочинами. У відповідь на такий розвиток ситуації керівники міністерств і відомств замість об'єднання зусиль на основі їх реформування йдуть шляхом створення все нових підрозділів за кожним видом злочину, що потребує не тільки значних матеріальних витрат, але й кваліфікованих спеціалістів.

Необхідно детальніше придивитись, чому і в якій кількості виникають і зникають так звані ОЗГ. Наочно це виглядає так. Внаслідок нескоординованих дій дві третини груп, які на стадії досудового слідства щороку кваліфікуються як організовані, судами такими не визнаються, а 20% справ взагалі не потрапляють до суду. Воно й не дивно. Згідно зі статистичними даними щороку в Україні в середньому виявляється біля 500 організованих злочинних груп, причому половина з них нараховує всього 2 особи.

Щорічно в суди в середньому направляється близько 7 тис. справ стосовно злочинів, вчинених ОЗГ, що складає біля одного відсотка від загальної кількості розслідуваних злочинів. Все це створює уявлення щодо поширення організованої злочинності в Україні, перешкоджає розумінню та виробленню стратегії протидії. Покращити ситуацію можливо лише шляхом посилення ролі карного розшуку, відновлення служби по боротьбі з організованою злочинністю та включення інших споріднених структур

до єдиного блоку кримінальної поліції з одночасною ліквідацією відповідних підрозділів в інших відомствах.

В умовах збройного конфлікту на сході України детальної уваги потребують органи кримінальної юстиції, які забезпечують захист державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності, економічного, науково-технічного і оборонного потенціалу України, законних інтересів держави та прав громадян від розвідувально-підривної діяльності іноземних спеціальних служб, посягань з боку окремих організацій, груп та осіб, а також забезпечення охорони державної таємниці. Служба безпеки України потребує докорінної реорганізації, внаслідок чого повинна позбутись функцій, не передбачених чинним законодавством, а саме: боротьби з організованою, економічною злочинністю тощо. На певному етапі розвитку сучасної української державності це якоюсь мірою було виправдано, але нині у поліції достатньо сил і засобів самостійно впоратись, принаймні стримувати організовану злочинність і корупцію. На цьому тлі дуже важливе розуміння кризового стану і пошук оптимальної структури побудови Служби безпеки України. Як показала доля колишнього Радянського Союзу, його система безпеки, доведена на практиці до крайності й абсурду, «не спрацювала», не дозволила забезпечити безпеку держави, а органи безпеки поставила на рівень нескінченних і складних випробувань при безсумнівній їх силі, ефективності і потенціалі, який вони мали в період Радянського Союзу.

Поза сумнівом, Служба безпеки України, що, звільнившись від невластивих функцій, про які вже згадувалось, має зосередити свої зусилля передусім на контррозвідувальній діяльності, подоланні все нових видів протиріч, небезпек і загроз, що вражають суспільство. Саме Службі безпеки України, за певних умов, може бути надано право брати до свого провадження повідомлення про події, які можуть мати ознаки злочинів, що становлять загрозу національній безпеці. У такому випадку відпадає необхідність створення ще одного правоохоронного органу.

У будь-якій країні можуть позаздрити тій активності, з якою нині різні політичні сили та зовнішні консультанти намагаються розпочинати і здійснювати українські реформи. Черговий виборчий процес, який ще офіційне не розпочався, вже фактично став реальністю та супроводжується презентацією нових ініціатив, спрямованих на модернізацію держави та кримінальної юстиції зокрема. При цьому ініціатори нових реформ забувають, що жодна із раніше задекларованих, одночасно розпочатих реформ, ще не завершена, а деякі існують лише на папері.

Безперечно, всі реформаторські проекти, що були висунуті на хвилі постреволюційних політичних змагань, становлять значний інтелектуальний капітал, креативне використання якого спроможне сприяти прогресивному розвитку країни. Для цього потрібна не тільки політична воля, об'єднання навколо реформ всього населення України, а й довіра до влади, яку вона катастрофічно втрачає.

Для цього суспільство має встановити чіткі і детальні процедури забезпечення демократичного громадського контролю, підзвітності і прозорості діяльності влади, оскарження її неправомірних дій, реальну відповідальність посадових осіб за порушення прав, свобод і законних інтересів громадян, а також – компенсацію громадянам шкоди, завданої неправомірними діями її представників.

Віктор Шевчук

доктор юридичних наук, професор кафедри криміналістики Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Заслужений юрист України

КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОТИДІІ НЕЗАКОННОМУ ЗБАГАЧЕННЮ: АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СЬОГОДЕННЯ

Сучасний період формування правової держави в Україні характеризується загостренням загальної кримінальної ситуації, пов'язаної з поглибленням економічної, соціальної та політичної кризи в суспільстві. Це, у свою чергу, зумовило значне зростання злочинності, характерною рисою якої є криміналізація економіки, влади й суспільства. Серед злочинів, які на сьогодні є особливо небезпечними та досить поширеними виступають злочини корупційної спрямованості [4].

Запровадження ефективної системи протидії таким кримінальним явищам у нашій державі насамперед передбачає приведення вітчизняного законодавства до європейських стандартів, а також життя невідкладних заходів, спрямованих на вдосконалення слідчої та судової діяльності, що ґрунтуються на новітніх досягненнях науки й техніки, розширенні можливостей їх використання у практиці боротьби з таким видом криміналь-

них правопорушень. Серед таких злочинів особливе місце займає незаконне збагачення (ст. 368² КК України). Встановлення кримінальної відповідальності за незаконного збагачення спрямоване на забезпечення більш ефективної кримінально-правової охорони відповідних суспільних відносин, а також передбачає створення та запровадження у практику дієвої системи протидії таким злочинам, яка тісно пов'язана із оптимізацією та раціоналізацією виявлення, розкриття та розслідування цих кримінальних явищ. Складність розробки та ефективного впровадження у практику методики розслідування незаконного збагачення полягає в неоднозначності, наявності певних протиріч та прогалин антикорупційного законодавства України, неодноразових законодавчих змінах цієї норми КК України, а також у відсутності узагальнень слідчої та судової практики.

Разом з тим, на сьогодні правоохоронні та судові органи стикаються з певними труднощами при кримінально-правовій кваліфікації незаконного збагачення, у практичній діяльності виникають деякі проблеми у розкритті та розслідуванні даної категорії злочинів. Отже, більшість теоретичних і практичних аспектів розслідування незаконного збагачення на сьогодні залишаються недослідженими, зокрема такі, як криміналістична характеристика і кореляційні взаємозв'язки між її елементами, особливості виявлення ознак незаконного збагачення і початку кримінального провадження, типові слідчі ситуації й алгоритми їх вирішення, організація і планування розслідування, тактика проведення окремих слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, проблеми розробки та застосування тактичних операцій. Тому дослідження та розробка основ методики розслідування незаконного збагачення у сучасних умовах боротьби з корупцією є актуальними і необхідними [5, с. 5-16].

У дослідженні методики розслідування незаконного збагачення поряд з аналізом слідчої та судової практики необхідно керуватися положеннями про криміналістичну характеристику злочинів, яка являє собою систему відомостей (інформації) про криміналістично значущі ознаки злочинів даного виду, що відбиває закономірні зв'язки між ними і слугує побудові й перевірці слідчих версій у розслідуванні конкретних злочинних проявів [3, с. 16].

Криміналістична характеристика злочинів є необхідною складовою криміналістичних методик розслідування, бо саме в ній можна детально розглянути зміст усіх чинників, що підлягають установленню при розслідуванні тієї чи іншої категорії кримінальних правопорушень, а також простежити їх взаємозв'язки. У практичному аспекті криміналістична

характеристика злочинів сприяє правильному вибору слідчим найбільш оптимальних напрямків розслідування як в цілому, так і на окремих його етапах, тобто розглядається як своєрідний орієнтир, на який потрібно рівнятися під час вирішення конкретних завдань, висунання слідчих версій [1, с.203]. Ефективність використання криміналістичної характеристики, як інформаційної моделі, зумовлена систематизацією її елементів й існуванням між ними кореляційних зв'язків, у силу яких встановлення одних елементів дозволяє з достатньою впевненістю прогнозувати характер інших, невідомих на даний момент [2, с. 360-362].

Криміналістична характеристика незаконного збагачення виступає інформаційною основою побудови і формування оптимальної методики розслідування цього виду злочину. Для формування методики розслідування незаконного збагачення важливе значення мають такі елементи криміналістичної характеристики, як: предмет злочинного посягання, способи вчинення, способи приховування, типові сліди, обстановка вчинення таких злочинів і особа злочинця. Саме наявність залежностей між елементами криміналістичної характеристики є необхідною умовою реалізації її функціонального призначення і є основою для формуванню типових слідчих ситуацій та висуненню слідчих версій.

Враховуючи наведене, актуальним напрямком побудови криміналістичної методики незаконного збагачення, на наш погляд, вбачається дослідження та розроблення проблеми кореляційних зв'язків між окремими елементами криміналістичної характеристики цього виду злочину. Детального вивчення заслуговують криміналістичні особливості предмету злочинного посягання. У предметі доказування незаконного збагачення необхідно враховувати першочергову необхідність встановлення джерел походження активів уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування осіб, законність підстав набуття яких не підтверджено доказами. Ігнорування цього положення ускладнює доказування інших, обставин, передбачених ст. 91 КПК України. Зокрема, у процесі доказування предмета незаконного збагачення необхідно виходити із найбільш детального опису та встановлення індивідуальних властивостей та ознак предмета цього злочинного посягання. Якщо предметом незаконного збагачення є грошові кошти, то необхідно встановити яка саме сума, у якій валюті, якими купюрами, які індивідуальні ознаки купюр, по можливості номера купюр, які особливості та індивідуальні ознаки. Якщо предметом незаконного збагачення виступають товарно-матеріальні цінності важливо встановити їх найменування, кількість, якісні ознаки,

форму, розмір, колір, об'єм, вагу, індивідуальні ознаки, номери, дефекти, дані про джерела їх придбання, матеріал з якого вони виготовлені, клеймування, маркування, характеристика упаковки та інші індивідуальні ознаки, що мають криміналістичне значення. Дослідження предмета незаконного збагачення сприятиме більш ґрунтовному розумінню його взаємозв'язку зі способами вчинення злочину та типовими слідами. Пріоритетним також є розроблення кореляційних зв'язків між способами вчинення та приховування цього злочину із особою злочинця та іншими елементами криміналістичної характеристики. Ґрунтовне дослідження усієї сукупності вищезазначених взаємозв'язків сприятиме забезпеченню повноти розслідування, розкриттю усіх епізодів цієї категорії злочинів.

Актуальною проблемою розслідування незаконного збагачення є необхідність виокремлення на основі криміналістичної характеристики типових слідчих ситуацій та слідчих версій. Під слідчою ситуацією у спеціальній літературі розуміють сукупність умов, у яких на даний момент здійснюється розслідування, тобто обстановка в якій відбувається процес доказування, і яка визначається наявністю або відсутністю належних фактичних даних, що зумовлюють систему безпосередніх завдань і напрямів діяльності слідчого [2, с.363]. Уміння правильно аналізувати та оцінювати слідчу ситуацію є важливою умовою для ефективного розслідування таких злочинів. Типізація слідчих ситуацій, як правило, здійснюється з урахуванням певних інформаційних компонентів, що має свою практичну спрямованість, пов'язана з побудовою слідчих версій, формулюванням вичерпного переліку тактичних завдань розслідування, обранням найбільш ефективного комплексу слідчих (розшукових) дій.

У цьому контексті необхідним є визначення інформаційного компонента типізації слідчих ситуацій, що можуть мати місце на початку розслідування таких злочинів. Найбільш оптимальними інформаційними джерелами типізації слідчих ситуацій розглядуваного злочину є джерело відомостей про факт незаконного збагачення, спосіб вчинення злочину та наявність або відсутність відомостей про особу злочинця. Можна виділити наступні типові слідчі ситуації, що складаються на початку розслідування кримінального провадження: 1) надійшло повідомлення про незаконне збагачення; особи, які вчинили злочин, не встановлені; 2) надійшла оперативна інформація про незаконного збагачення; виявлено місце вчинення зазначених дій; особа, яка вчинила злочин, не встановлена або переховується; 3) встановлено факт незаконного збагачення; підозрюваний відомий і його затримано. Для їх вирішення необхідно розробити та за-

пропонувати найбільш оптимальні алгоритми дій слідчого, прокурора та працівників оперативних підрозділів.

Важливою проблемою, яка вимагає нагального вирішення є відсутність дієвих криміналістичних рекомендацій щодо комплексного розслідування усієї системи взаємопов'язаних проявів незаконного збагачення. Характерною ознакою цих злочинів є наявність складної системи злочинних дій злочинців, яка, як правило, передбачає підготовку, безпосереднє вчинення та дії злочинців по приховуванню такої злочинної діяльності. З огляду на це, суттєвим недоліком окремих діючих методичних порад щодо розслідування цього злочину є їх обмеженість тією стадією злочинної діяльності, на якій виявлено окремі злочинні прояви та відсутність дієвих комплексних організаційно-тактичних засобів, які б дозволяли забезпечити швидко та ефективно вирішення тактичних завдань розслідування. Особливої актуальності вказана проблематика набуває у зв'язку з поєднанням незаконного збагачення з іншими видами злочинних проявів, як то легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фіктивне підприємництво тощо.

Враховуючи наведене, вкрай необхідним є розроблення криміналістичних рекомендацій щодо застосування комплексу типових тактичних операцій, які з урахуванням специфіки розглядуваного злочину та сформованої слідчої ситуації можуть забезпечити досягнення цілей розслідування цього злочину. Окрім того, комплексна реалізація слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій, оперативно-розшукових, забезпечувальних організаційно-технічних та інших заходів забезпечує вирішення в певній слідчій ситуації окремих тактичних завдань, розв'язання яких в інший спосіб є неефективним або взагалі може бути неможливим.

Особливо варто зауважити, що важливість та значущість окресленої проблематики заслуговує на систематизоване викладення криміналістичних рекомендацій щодо методики розслідування незаконного збагачення у відповідних навчально-методичних посібниках, монографіях, наукових статтях тощо. Проблеми криміналістичного забезпечення протидії незаконному збагаченню потребує подальшого поглибленого дослідження.

Таким чином, у сучасних умовах поширення злочинів корупційної спрямованості, серед яких особливе місце набуває незаконного збагачення, вельми актуальною та невідкладною постала проблема розробки й запровадження ефективного механізму протидії цим кримінальним явищам криміналістичними засобами. Тому з метою належного криміналістичного забезпечення виявлення та розслідування незаконного збагачення

вбачається доцільним розробка та формування криміналістичної методики розслідування таких злочинів. Подальше наукове дослідження цієї проблематики є особливо важливими у сучасних умовах. Усе це свідчить про актуальність, своєчасність і необхідність наукового обґрунтування й розроблення криміналістичних рекомендацій протидії незаконному збагаченню й у подальшому їх впровадження у практичну діяльність, що забезпечить підвищення ефективності, результативності та якості процесу досудового розслідування зазначених злочинних проявів.

Список використаних джерел:

1. Журавель В. А. Криміналістична характеристика злочинів: проблеми формування та застосування // Вісник Академії правових наук України. Х. : Право, 2008. №4(55). С. 202-213.
2. Коновалова В. О. Вибрані твори. Х.: Апостіль, 2012. 528с.
3. Колесниченко А. Н., Коновалова В. Е. Криминалистическая характеристика преступлений: учебное пособие. Х.: Юрид. институт, 1985. 92с.
4. Шепітько В. Ю., Журавель В. А. Розслідування злочинів корупційної спрямованості: науково-практ. посібник. Х.: Харків юридичний, 2013. 220 с.
5. Шепітько В. Ю., Шевчук В. М., Білоус В. В., Керик Л. І. Система заходів протидії незаконному збагаченню у сучасних умовах // Теорія та практика суд. експертизи і криміналістики: зб. наук. пр. Х.: Право, 2016. Вип. 16. С. 5-16.

Валерій Шепітько

доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри криміналістики Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, академік Національної академії правових наук України

ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ЗНАТЬ У СУЧАСНИХ УМОВАХ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИНАМ У СФЕРІ ЕКОНОМІКИ

Сучасний стан розвитку суспільства характеризується процесами глобалізації та технологізації різних галузей людської діяльності – економічної, соціальної, правової. Для України притаманний шлях до європей-

ської інтеграції – це шлях подолання економічної та технологічної відсталості, вихід на світові ринки, підвищення конкурентоспроможності товарів, створення нових робочих місць, запровадження належних правових механізмів. Прагнення до нового рівня економічних відносин в Україні стикається із негативними чинниками: гальмуванням реформ, криміналізацією суспільства, зростанням злочинності, корупцією. Україна за рівнем економічної свободи 2018 (за даними щорічного рейтингу країн світу, отриманими Американським дослідницьким центром The Heritage Foundation у співпраці з The Wall Street Journal) набрала 51, 9 бали зі 100 можливих і посіла у рейтингу 150-те місце із 180 країн світу (знаходиться в групі країн із переважно невеликою економікою). У цьому відношенні важливого значення набуває й розроблення реальних механізмів протидії негативним чинникам у сфері економічної діяльності.

У сучасних умовах розвитку цивілізації, наявності глобальних загроз світовому співтовариству, трансформації злочинного світу змінюються підходи до засобів нейтралізації негативних тенденцій, використанню передових досягнень науки й техніки. Об'єктивні процеси у суспільстві і в усіх його сферах (інтеграція, урбанізація, технологізація, уніфікація, інформатизація, автоматизація та ін.) мають глобальний характер. Глобальні зміни відбуваються і в кримінальному середовищі. На сучасному етапі розвитку суспільства суттєво змінилася злочинність, її прояви та види. Необхідно констатувати – злочинність стає глобалізованою та транснаціональною.

У Білій книзі про транснаціональну організовану злочинність вказано, що вона «становить серйозну загрозу для глобальної безпеки і може спричинити значну соціальну і економічну шкоду»¹. Генеральний секретар Ради Європи Турбйорн Ягланд зазначає, що транснаціональна організована злочинність є «ключовою проблемою для багатьох держав-членів Ради Європи, оскільки являє серйозну загрозу верховенству права і загрожує серйозними наслідками для економіки, соціального розвитку та громадян... Сьогодні в Європі активно діють приблизно 3600 міжнародних організованих злочинних груп»².

Криміналістика – система наукових знань, що сприяють протидії різним видам злочинів. Формування криміналістичних знань є відповіддю на злочинну діяльність. Розширення предмета криміналістики, змінення

---

¹ Белая книга о транснациональной организованной преступности / пер. с англ. на рус. И. А. Горшенева, Д. Д. Шалягин. – 2015. – С. 7.

² Там же. – С. 5.

системи криміналістичних знань впливають й на ті завдання, які має вирішувати криміналістична наука. Вирішувані завдання криміналістики пов'язані із об'єктом, що нею досліджується, та його трансформацією.

При розслідуванні злочинів у сфері економіки особлива увага має бути звернена до можливостей використання не лише криміналістичних, а й інших спеціальних знань, призначення різних видів судово-економічних експертиз, здійснення оціночної діяльності, проведення господарського аналізу, аудиту, ревізії та контролю первинних облікових документів певних підприємств (організацій). Тому важливою проблемою під час розслідування злочинів у сфері економіки є залучення обізнаних осіб – суб'єктів, які володіють спеціальними знаннями. Забарвлення «спеціального» не в самому пізнанні, а в людині, яка навчена¹. Саме обізнані особи надають важливу інформацію на шляху процесу пізнання в розслідуванні злочинів. У цьому сенсі необхідно звернути увагу на дві негативні тенденції у використанні спеціальних знань у кримінальному провадженні, що мають місце у сучасних реаліях: 1) державна монополізація у проведенні експертних досліджень; 2) обмеження доступу до проведення альтернативних судових експертиз.

У кримінальному законодавстві України не застосовується термін «злочини у сфері економіки» або «економічні злочини». Однак, у практичному сенсі існує необхідність у вивченні структури злочинів в економічній сфері, побудові їх криміналістичної класифікації. Розкриття та розслідування злочинів передбачають з'ясування їх сутності, місця в системі кримінальних правопорушень та визначення їх взаємозв'язків. Запропонування криміналістичної класифікації злочинів у цій сфері сприятиме формуванню їх криміналістичних характеристик та розробці окремих криміналістичних методик.

Окрема криміналістична методика – це система взаємопов'язаних і взаємообумовлених дій. Її завданням є розроблення типових систем (алгоритмів) дій слідчого, що сприяють обранню оптимальної поведінки в процесі розслідування певного виду злочинів. Така методика має містити типові комплекси слідчих (розшукових) та інших дій або заходів, передбачає певну послідовність їх реалізації.

До дискусійних проблем у теорії криміналістики може бути віднесено визначення внутрішнього змісту окремої криміналістичної методики.

---

¹ Каминский М. К. Специальные знания – сила? // Криміналіст першодрукований. – 2011. – № 3. – С. 71.

Останнім часом під час розроблення окремих криміналістичних методик, яке відбувається, як правило в процесі написання дисертаційного дослідження, до структурних елементів відносять: криміналістичну характеристику певного виду злочинів, початковий етап розслідування, тактику проведення слідчих (розшукових) дій. На нашу думку, такий підхід вирішує лише описову або «дисертаційну функцію». Оскільки побудова практичної конструкції передбачає виявлення кореляційних залежностей між елементами криміналістичної характеристики злочинів завдяки узагальненню значного масиву кримінальних проваджень (справ), встановленню ефективності проведення окремих слідчих (розшукових) дій та їх оптимального поєднання і послідовності у вигляді тактичних операцій, визначення певної стадійності (етапності) досудового розслідування і не обмеження лише початком (початковим етапом) розслідування.

Викликає й певне здивування намагання окремих науковців щодо їх прагнення у розробленні єдиної «методики розслідування економічних злочинів». Економічні злочини складають широке коло різних діянь, які утворюють кримінальну систему посягань, боротьба з якими потребує широкого фронтального наступу¹. Такі злочини є доволі різними і потребують типізованого підходу, виокремлення певних специфічних груп злочинів. На нашу думку, практичне значення мають ті криміналістичні методики, які розраховані на вид або підвид (групу) злочинів. Інша справа, що у певних випадках злочини у сфері економіки можуть вчинятися у певному поєднанні. У такому разі є сенс у розробленні комплексних криміналістичних методик.

Побудова окремих методик розслідування злочинів залежить від різних чинників: виду (підвиду, групи) злочинів, предмета доказування по кримінальному провадженню, ступеня розробленості криміналістичної характеристики певного виду, можливостей ситуаційного моделювання та визначення відповідних криміналістичних засобів (слідчих (розшукових) дій, інших заходів, типових тактичних операцій тощо. Методика вказує на напрямки, шляхи, залежності у виборі та застосуванні способів здійснення пошуково-пізнавальної діяльності в типових слідчих ситуаціях та на відповідних етапах розслідування².

---

¹ Матусовский Г. А. Экономические преступления: криминалистический анализ. – Харьков: Консум, 1999. – С. 9.

² Тищенко В. В. Криминалистическая методика расследования: современное состояние и перспективы развития // Тищенко В. В. Вибрані праці. – Одеса: Вид. дім «Гельветика», 2017. – С. 138.

Складність злочинів у сфері економіки потребує належної спеціалізації суб'єктів їхнього розслідування. Окрім того, від суто описового підходу щодо окремих криміналістичних методик необхідно переходити до їх певної стандартизації та уніфікації. Тому досить важливою, на наше переконання, є пропозиція щодо розроблення державного (електронного) Реєстру окремих криміналістичних методик.¹ Такі реєстри мають виконувати суттєву методичну функцію (за прикладом Реєстру методик проведення судових експертиз, які вже діють в системі Міністерства юстиції України).

У структурі окремої криміналістичної методики важливе місце має посісти такий її елемент, як типові тактичні операції – оптимальне поєднання однойменних або різнойменних слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, оперативно-розшукових, організаційних заходів, спрямованих на виконання проміжного завдання розслідування у даній слідчій ситуації².

Необхідно мати на увазі, що «системно-структурний і технологічний підходи виступають методологічним підґрунтям побудови тактичних операцій»³. Типові тактичні операції завжди звернені до майбутнього, характеризуються певним прогностичним моментом. При визначенні ролі тактичних операцій деякі вчені-криміналісти справедливо вважають, що вони повинні розроблятися у контексті формування відповідної видової або підвидової методики (мікрометодики), тобто вони мають бути їх невід'ємною складовою⁴.

Розроблення та застосування окремих криміналістичних методик пов'язано із автоматизацією та алгоритмізацією слідчої діяльності, формуванням відповідних баз знань (або баз даних). Прикладом реалізації такої бази знань слугує розроблене нами АРМ слідчого «Інсайт», що відповідає сучасним потребам слідчої практики⁵. Належне місце у цій сис-

---

¹ Щур Б. В. Теоретичні основи формування та застосування криміналістичних методик: монографія. – Х.: Харків юридичний, 2010. – С. 261-270.

² Шепітько В. Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз): монографія. – Х.: Харків юридичний, 2007. – С. 179.

³ Шевчук В. М. Тактичні операції у криміналістиці: теоретичні засади формування та практика реалізації: монографія. – Харків: Вид. агенція «Апостіль», 2013. – С. 58.

⁴ Журавель В. А. Тактичні операції в системі криміналістичних засобів протидії злочинності // Теорія і практика судової експертизи і криміналістики: зб. наук. практ. матер. – Х., 2006. – Вип. 6. – С. 36.

⁵ Шепітько В. Ю., Авдеева Г. К. Проблеми алгоритмізації слідчої діяльності // Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. пр. – Одеса: Юрид. лит., 2008. – Вип. 44. – С. 46-50.

темі мають посісти й криміналістичні методики розслідування злочинів у сфері економіки (у банківській, кредитно-фінансовій, бюджетній, податковій, страховій, інвестиційній та ін. сферах): методика розслідування легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, методика розслідування фіктивного підприємництва, методика розслідування фіктивного банкрутства, методика розслідування шахрайства з фінансовими ресурсами, методика розслідування ухилення від сплати податків, методика розслідування привласнення бюджетних коштів та ін.

Процес розслідування злочинів у сфері економіки у більшості випадків, пов'язаний із дослідженням складної злочинної діяльності, декількох взаємозв'язаних поміж собою злочинних актів. До ознак злочинів у сфері економіки можуть бути віднесені: корисливий характер посягань, складність механізму (злочинної технології) їх вчинення, залучення великої кількості учасників, організований характер діянь, тривалість існування кримінальних зв'язків, багатоепізодність злочинної діяльності, її латентність, пов'язаність із учиненням інших злочинів (наприклад, корупційних) тощо. Така діяльність передбачає за необхідне використання комплексних криміналістичних методик та запровадження слідчих технологій. На нашу думку, саме слідчі технології мають бути найбільш перспективним і ефективним криміналістичним знаряддям у розслідуванні складних економічних злочинів або злочинної діяльності у сфері економіки.

Технологія, на думку окремих криміналістів, дозволяє оптимально здійснювати діяльність з розслідування злочинів завдяки організації і координації всіх необхідних дій та заходів, що виконуються у відповідності до комплексної програми розслідування...¹ Слідча технологія визначає оптимальний рух кримінального провадження (справи) при розслідуванні злочину, послідовність виконання слідчих (розшукових) дій або організаційно-технічних заходів, систему використовуваних криміналістичних засобів та їх режим. Слідча технологія – це певний процес, послідовність реалізації слідчої діяльності, застосування криміналістичних засобів (прийомів, способів, рекомендацій, операцій) при розслідуванні окремого виду (підвиду) злочинів, спрямований на досягнення істини у справі². Застосування слідчих технологій надає змогу оптимально виконувати дії й під час розслідування злочинів у сфері економіки.

---

¹ Тищенко В. В. О новых тенденциях в криминалистической методике расследования преступлений // Тищенко В. В. Вибрані праці. – Одеса: Вид. дім «Гельветика», 2017. – С. 126.

² Див.: Криміналістика: підручник / В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін.; за ред. В. Ю. Шепітька. – 5-те вид. переробл. і доп. – К.: Ін Юре, 2016. – С. 419, 420.

Зміст

<i>Kühne Hans Heiner</i>	ECONOMIC AND INSTITUTIONAL JUSTICE AS PREREQUISITES FOR SUCCESSFUL ANTI-CORRUPTION STRATEGIES.....	3
<i>Giang Ly Isenring</i>	INVESTIGATING CORRUPTION IN THE SWISS BUSINESS COMMUNITY	7
<i>Teichmann Fabian</i>	MONEY LAUNDERING AND TERRORISM FINANCING METHODS.....	7
<i>Tumietto Daniele</i>	HOW TRANSNATIONAL TAX COMPLIANCE CAN BE A FACTOR IN THE LEGALITY WITHIN THE COUNTRY	8
<i>Michał Jabłoński</i>	STATE'S LIABILITY IN DAMAGES AS A KEY CONDITION FOR BUILDING MUTUAL TRUST BETWEEN STATE AND BUSINESS IN VIEW OF A JUDICIAL PRACTICE	11
<i>Авдєєва Галина</i>	ЕФЕКТИВНЕ СУДОВО-ЕКСПЕРТНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОСУДДЯ ЯК ФАКТОР УСПІШНОЇ БОРОТЬБИ З КОРУПЦІЄЮ	14
<i>Бойко Андрій</i>	ВЗАЄМОДЕТЕРМІНУЮЧИЙ ВПЛИВ ЕКОНОМІЧНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ І КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ	18
<i>Бриль Костянтин</i>	ДОСВІД ПОЗИТИВНОЇ ПРОТИДІЇ РЕЙДЕРСТВУ В УКРАЇНІ (НА ПРИКЛАДІ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ)	22
<i>Валуйська Марина</i>	ВИВЧЕННЯ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ – ШЛЯХ УСПІШНОГО ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ ЕКОНОМІКИ	30
<i>Васильцов Сергій</i>	ЕКОНОМІЧНА ЗЛОЧИННІСТЬ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ШЛЯХИ ПРОТИДІЇ	34
<i>Воронов Ігор</i>	ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КІБЕРБЕЗПЕКИ В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ	39
<i>Гришин Ярослав</i>	ДОСВІД ПОЗИТИВНОЇ ПРОТИДІЇ РЕЙДЕРСТВУ В УКРАЇНІ (НА ПРИКЛАДІ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ)	44
<i>Гуторова Наталія</i>	ВІДНОСИНИ У СФЕРІ ФАРМАЦЕВТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ОБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ	47

<i>Дзюба Анастасія</i>	ЩОДО ОКРЕМИХ АСПЕКТІВ ВТІЛЕННЯ АНТИКОРУПЦІЙНИХ ПРОГРАМ У АНТИКОРУПЦІЙНИХ ПРАКТИКАХ США ТА УКРАЇНИ... 51
<i>Дзидихайло Дмитро</i>	ВІДНОСИНИ ЕКОНОМІЧНОЇ ВЛАДИ В ДЕТЕРМІНАЦІЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ..... 55
<i>Зайцев Олексій, Вишневська Інна</i>	КУПІВЛЯ ІНФОРМАЦІЇ ЩОДО ТЕНДЕРНИХ ПРОПОЗИЦІЙ ЯК ФОРМА ПРОЯВУ КОРУПЦІЇ У ПРИВАТНІЙ СФЕРІ 59
<i>Іжевський Ростислав</i>	ЗАПОБІГАННЯ НЕЗАКОННОМУ ВИКОРИСТАННЮ БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ В СФЕРІ ДОРОЖНЬОГО ГОСПОДАРСТВА: ДОСВІД США ТА КАНАДИ 64
<i>Коваленко Наталія, Настюк Василь</i>	ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВЕДЕННЯ ТОРГІВЛІ З ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИМИ ТЕРИТОРІЯМИ 69
<i>Кравченко Юрій</i>	БОРІТЬБА З ТОП-КОРУПЦІЄЮ В УКРАЇНІ: ЧОМУ КОМПРОМІСИ НЕМОЖЛИВІ 75
<i>Крижанівська Оксана</i>	ЗАХИСТ МІЖНАРОДНИХ ІНВЕСТИЦІЙ ВІД КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ..... 78
<i>Новіков Олег</i>	ДО ПИТАННЯ ПРО ЗАХОДИ ЩОДО ПОВЕРНЕННЯ В УКРАЇНУ КОШТІВ ТА ІНШОГО МАЙНА, ОДЕРЖАНИХ ВНАСЛІДОК КОРУПЦІЙНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ТА РОЗПОРЯДЖЕННЯ НИМИ ... 86
<i>Носкевич Іван</i>	РОЛЬ КАДРОВОЇ ПОЛІТИКИ СЛЕДСТВЕННОГО КОМИТЕТА РЕСПУБЛІКИ БЕЛАРУСЬ В БОРЬБЕ С КОРРУПЦІЄЙ 89
<i>Оболенцев Валерій</i>	ЗЛОЧИННІСТЬ ЯК СИСТЕМНА ПРОБЛЕМА ДЕРЖАВИ УКРАЇНИ..... 92
<i>Околит Олександр</i>	РЕАЛЬНІ ЗЛОЧИНИ НА ВІРТУАЛЬНОМУ ФОНДОВОМУ РИНКУ УКРАЇНИ 94
<i>Панов Микола, Анісімов Герман</i>	ЩОДО КОНСТИТУЦІЙНОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НЕЗАКОННЕ ЗБАГАЧЕННЯ (СТ. 368-2 КК УКРАЇНИ)..... 98
<i>Радутний Олександр</i>	ГЛОБАЛІЗОВАНІ ВИКЛИКИ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО РОЗВИТКУ (ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ, ЦИФРОВА ЛЮДИНА) У ПЛОЩИНІ ПИТАНЬ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА 102

<i>Сметаніна Наталія</i>	
МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ВПРОВАДЖЕННЯ КОРПОРАТИВНОГО КОМПЛАЄНСУ ЯК ЗАСІБ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ У ПРИВАТНІЙ СФЕРІ.....	108
<i>Стрельцов Євген</i>	
ЕКОНОМІЧНЕ КРИМІНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО: ЗМІСТОВНІ ВИМОГИ.....	113
<i>Туляков Вячеслав</i>	
ЛЕГІТИМАЦІЯ ПІДСТАВ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ.....	118
<i>Узлов Дмитрій, Струков Владимир, Власов Алексей</i>	
ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ДАННЫХ НА ПРИМЕРЕ СИСТЕМЫ RICAS КАК МЕТОДОЛОГИЯ КРИМИНАЛЬНОГО АНАЛИЗА В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРАВООХРАНИТЕЛЬНЫХ ОРГАНОВ.....	123
<i>Хавронюк Микола</i>	
«ЗЛОЧИНИ У СФЕРІ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ»: ЧИ ПОТРИБЕН ЦЕЙ РОЗДІЛ У КК УКРАЇНИ?.....	125
<i>Христич Інна</i>	
ПРОБЛЕМИ ВИЯВЛЕННЯ КОРУПЦІЇ У ПРИВАТНІЙ СФЕРІ УКРАЇНИ.....	133
<i>Шакун Василь</i>	
РЕФОРМА КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ У КРИМІНОЛОГІЧНОМУ ВИМІРІ.....	138
<i>Шевчук Віктор</i>	
КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОТИДІЇ НЕЗАКОННОМУ ЗБАГАЧЕННЮ: АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СЬОГОДЕННЯ.....	146
<i>Шепітько Валерій</i>	
ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ЗНАТЬ У СУЧАСНИХ УМОВАХ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИНАМ У СФЕРІ ЕКОНОМІКИ.....	151

Наукове видання

ЕФЕКТИВНА СИСТЕМА КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ ЯК ФАКТОР СТАЛОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ

*Матеріали III панельної дискусії
Другого Харківського міжнародного юридичного форуму*

м. Харків, 27 вересня 2018 р.

*Матеріали друкуються
в авторській науковій та літературній редакції*

Відповідальний за випуск *Б. М. Головкін*

Комп'ютерна верстка *О. І. Сенько*

Підписано до друку з оригінал-макета 25.09.2018.
Формат 60×84 1/16. Папір офсетний. Гарнітура Times.
Обл.-вид. арк. 8,9. Ум. друк. арк. 9,3. Вид. № 1984.
Тираж 50 прим.

Видавництво «Право» Національної академії правових наук України
та Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Україна, 61002, Харків, вул. Чернишевська, 80а

Тел./факс (057) 716-45-53

Сайт: www.pravo-izdat.com.ua

E-mail для авторів: verstka@pravo-izdat.com.ua

E-mail для замовлень: sales@pravo-izdat.com.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції — серія ДК № 4219 від 01.12.2011 р.

Виготовлено у друкарні ТОВ «ПРОМАРТ»

Тел. (057) 717-25-44